

Заснований у квітні 2015 р.

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія KB № 24402-14242ПР
від 28.12.2019 р.

Виходить шість разів на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ



Юридичний бюлетень

Випуск 27



Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 26.12.2022 р.)

Головний редактор:

Галуцько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін Вячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнісєнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Лєгеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлютін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Ярмак Христофор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

<i>Мирза Світлана Степанівна, Церковна Олена Володимирівна, Середницька Інга Анатоліївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМ БУДИНКОМ.....	9
<i>Позігун Інна Олександрівна</i> ДОСВІД УКРАЇНИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА МЕЖІ ДЕРЖАВИ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	16
<i>Швець Дмитро Володимирович, Кісіль Зоряна Романівна, Католик Галина Вікторівна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ТА ЗАВДАНЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	21

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Биков Ігор Олегович, Шевчук Яна Валеріївна</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ ЯК УЧАСНИКІВ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	30
<i>Галунько Валентин Валентинович</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	37
<i>Закалик Галина Михайлівна, Коропатов Олег Миколайович, Федькович Галина Володимирівна</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	44
<i>Крупницький Олександр Станіславович</i> ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ В ПРАВОВІЙ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ З РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ.....	53
<i>Кузьменко Юлія Василівна, Коропатов Олег Миколайович, Думанський Роман Вікторович</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	59

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

<i>Конопельський Віктор Ярославович, Собко Ганна Миколаївна</i> КОНКУРЕНЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У РАЗІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКРАДЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	66
---	----

<i>Крикун Вячеслав Віталійович, Братель Сергій Григорович</i> НОВІТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	75
<i>Рєва Анна Олександрівна</i> ДЕЗЕРТИРСТВО У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ...83	83
<i>Свинаренко Юрій Павлович</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЕТАПУ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ.....	89
<i>Устюжанінова Ольга Тарасівна</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	98
<i>Устюжанінова Ольга Тарасівна</i> ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	110
<i>Шкута Олег Олегович</i> ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ГРОМАДСЬКОГО ВПЛИВУ В СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ.....	121

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Вайда Тарас Степанович</i> КОНТУЗІЯ ТА ЧЕРЕПНО-МОЗКОВА ТРАВМА ЯК ПОТЕНЦІЙНІ УРАЖЕННЯ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ/ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ДІЙ: ПОРЯДОК НАДАННЯ РЯТУВАЛЬНИКАМИ (ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ) ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	127
<i>Степанян Рубен Едуардович</i> СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОКТРИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	136

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

<i>Васта Валерія Володимирівна, Пренько Яна Олегівна</i> РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	143
<i>Камінська Олена Анатоліївна, Федорченко Олег Володимирович</i> ПРОБЛЕМА СОЦІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПОПЕРЕДЖЕННІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	149

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

Нікітін Анатолій Анатолійович

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	157
---	-----

CONTENTS

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

<i>Myrza Svitlana Stepanivna, Tserkovna Olena Volodymyrivna, Serednytska Inha Anatolyivna</i> PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF APARTMENT BUILDING MANAGEMENT.....	10
<i>Pozigun Inna Oleksandrivna</i> THE EXPERIENCE OF UKRAINE REGARDING THE CREATION OF A LEGAL FIELD FOR A MINOR CHILD TO GO ABROAD DURING MARTIAL STATE.....	16
<i>Shvets Dmytro Volodymyrovych, Kisil Zoriana Romanivna, Katolyk Halyna Viktorivna</i> TO THE PROBLEM OF DETERMINING DIRECTIONS AND TASKS OF PERSONNEL POLICY IN BODIES AND UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	22

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

<i>Bykov Ihor Olehovich, Shevchuk Yana Valeriyvna</i> CERTAIN ASPECTS OF PARTICIPATION OF A THIRD PARTY AS A PARTICIPANT IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS.....	31
<i>Halunko Valentyn Valentynovich</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF ENSURING ACADEMIC INTEGRITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE.....	37
<i>Zakalyk Halyna Mykhailivna, Koropatov Oleh Mykolaiovych, Fedkovych Halyna Volodymyrivna</i> SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF FAMILIES SUFFERING FROM DOMESTIC VIOLENCE.....	45
<i>Krupytskyi Alexander Stanislavovich</i> TOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION TO PROTECT THE ECONOMY IN A LEGAL DEMOCRATIC STATE WITH A MARKET ECONOMY.....	54
<i>Kuzmenko Iuliia Vasylivna, Koropatov Oleh Mykolayovych, Dumanskyi Roman Viktorovich</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURING THE PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE OBJECTS IN UKRAINE DURING MARITAL STATE.....	60

PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

<i>Konopelskyi Viktor Yaroslavovych, Sobko Hanna Mykolaivna</i> CONCURRENCE IN CRIMINAL CODE ARTICLES WHICH CONSISTS OF THEFTS WEAPONS AND DRUGS AS THE SUBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE.....	67
---	----

<i>Krykun Viacheslav Vitaliiiovych, Bratel Serhii Hryhorovych</i> THE LATEST TRENDS IN THE REFORM OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION.....	76
<i>Reva Anna Oleksandrivna</i> DESERTION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE. REASONS AND CONDITIONS.....	83
<i>Svynarenko Yurii Pavlovych</i> MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE PENITENTIARY STAGE OF RESOCIALIZATION OF CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT IN UKRAINE.....	90
<i>Ustiuzhaninova Olha Tarasivna</i> MODERNIZATION OF CRIMINAL-EXECUTIVE LEGISLATION AS A PREREQUISITE FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE.....	99
<i>Ustiuzhaninova Olha Tarasivna</i> THE INFLUENCE OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS ON THE CRIMINAL-EXECUTIVE PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE.....	110
<i>Shkuta Oleh Olehovych</i> PUBLIC CONTROL AS A COMPONENT OF PUBLIC INFLUENCE IN THE SYSTEM OF THE MAIN MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION OF CONVICTS.....	122

CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE; OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY

<i>Vaida Taras Stepanovych</i> CONTUSION AND TRAUMATIC BRAIN INJURY AS POTENTIAL DAMAGES TO VICTIMS IN THE CONDITIONS OF COMBAT/SERVICE-COMBAT ACTIONS: THE PROCEDURE FOR PROVIDING OF PRE-MEDICAL AID BY RESCUERS (POLICE OFFICERS).....	128
<i>Stepanian Ruben Eduardovych</i> STATE AND PROSPECTS OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DOCTRINES' IMPLEMENTATION INTO CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE.....	137

LEGAL PSYCHOLOGY AND LEGAL EDUCATION

<i>Vasta Valeriia Volodymyrivna, Prenko Yana Olehivna</i> THE ROLE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES AT THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	144
<i>Kaminskaya Olena Anatoliivna, Fedorchenko Oleh Volodymyrovych</i> PROBLEM OF SOCIAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT SPECIALISTS IN PREVENTING DEVIANT PERSONAL BEHAVIOR.....	150

SECURITY SECTOR OF THE STATE

Nikitin Anatolii Anatoliiovych

IMPLEMENTATION OF PUBLIC ADMINISTRATION DURING THE LEGAL
REGIME OF MARTIAL LAW: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....158

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.01>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМ БУДИНКОМ

Мирза Світлана Степанівна,
orcid.org/0000-0002-4155-7513
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Церковна Олена Володимирівна,
orcid.org/0000-0001-7923-8553
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Середницька Інга Анатоліївна,
orcid.org/0000-0002-8839-2453
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано особливості правового регулювання правовідносин, які виникають під час управління багатоквартирним будинком, зокрема, зі статусом «новобудова», та пов'язані із наданням послуги з управління зазначеним об'єктом нерухомості.

Аргументовано порядок дій інвесторів під час укладання попереднього договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком із управителем у майбутньому. Обґрунтовано наявність волевиявлення у інвесторів щодо укладення зазначеного договору, вибору контрагента (управителя) та визначення умов договору з урахуванням вимог чинного цивільного законодавства, а саме статті 627 Цивільного кодексу України, яка передбачає свободу договору.

Визначено позитивні напрацювання професійного управління, а також недоліки цієї форми, а саме: договірні відносини співвласників багатоквартирного будинку з управителем, окрім певних прав, породжують обов'язки співвласників, які можуть бути не вигідними для останніх; незручність зазначеної форми управління для невеликих багатоквартирних будинків; часткова несформованість ринку професійних управителів, необхідність контролю і нагляду зі сторони правління об'єднання співвласників багатоквартирного будинку; наявність керуючих компаній, які одразу пропонують підрядники під час виникнення договірних відносин у так званих «новобудовах».

Встановлено, що в Україні офіційно дозволені чотири схеми інвестування у будівництво житлових будинків, серед яких найбільш поширеною є інвестування за допомогою фонду фінансування будівництва або через інститут спільного інвестування.

Проаналізовано процедуру призначення управителя від забудовника, яке стає можливим тільки за умови, що статут об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та зазначений договір з управителем укладено із дотриманням вимог чинного законодавства.

Зроблено висновок, що інвестори мають право визначитися із формою управління багатоквартирним будинком зі статусом «новобудова» ще на стадії ознайомлення із будівельним проєктом, щоб після його введення в експлуатацію бути готовими до дотримання законодавчої процедури.

Ключові слова: управління багатоквартирним будинком, багатоквартирний будинок, інвестор, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, управитель, управляюча компанія, житлово-комунальна послуга, послуга з управління багатоквартирним будинком.

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF APARTMENT BUILDING MANAGEMENT

Myrza Svitlana Stepanivna,
orcid.org/0000-0002-4155-7513
Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

Tserkovna Olena Volodymyrivna,
orcid.org/0000-0001-7923-8553
Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law,
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

Serednytska Inha Anatoliyivna,
orcid.org/0000-0002-8839-2453
Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Law
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article analyzes the peculiarities of legal regulation of legal relations that arise during the management of an apartment building, in particular, with the status of “new

building” and related to the provision of services for the management of the specified real estate object.

The procedure for investors’ actions during the conclusion of a preliminary agreement on the provision of services for the management of an apartment building with a manager in the future is argued. It is substantiated that investors have the will to enter into the specified contract, choose a counterparty (manager) and determine the terms of the contract taking into account the requirements of current civil legislation, namely Article 627 of the Civil Code of Ukraine, which provides for freedom of contract.

The positive achievements of professional management, as well as the shortcomings of this form, are identified, namely: the contractual relations of co-owners of an apartment building with the manager, in addition to certain rights, give rise to co-owners’ obligations, which may be disadvantageous for the latter; the inconvenience of the specified form of management for small multi-apartment buildings; the partial lack of formation of the market of professional managers, the need for control and supervision from the board of the association of co-owners of an apartment building; the presence of management companies, which are immediately offered by contractors during the emergence of contractual relations in the so-called “new buildings”.

It has been established that four investment schemes in the construction of residential buildings are officially allowed in Ukraine, among which the most widespread is investment with the help of a construction financing fund or through a joint investment institute.

The procedure for appointing a manager from the developer was analyzed, which becomes possible only on the condition that the charter of the association of co-owners of an apartment building and the specified contract with the manager are concluded in compliance with the requirements of current legislation.

It was concluded that investors have the right to decide on the form of management of an apartment building with the status of “new building” at the stage of familiarization with the construction project, in order to be ready to comply with the legal procedure after its commissioning.

Key words: apartment building management, apartment building, investor, association of co-owners of an apartment building, manager, management company, housing and communal services, apartment building management service.

Вступ. На сьогодні проблеми управління житлом, а саме багатоквартирним будинком, зокрема зі статусом «новобудова», є одним із актуальних питань, які насамперед турбують інвесторів (майбутніх співвласників). Зазначені правовідносини потребують активної участі всіх співвласників багатоквартирного будинку та безпосередньо об’єднання співвласників цього будинку.

Постановка проблеми. Актуальність наукового осмислення цих питань досі визначається пошуком найефективнішого способу управління вищезазначеним об’єктом. По-перше, незважаючи на те, що ще з 2015 року набрав чинності Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» (далі – Закон) [1], багато правових питань щодо регулювання правовідносин у сфері управління багатоквартирним будинком залишилися невирішеними. І хоча Законом було запроваджено низку нововведень, спрямованих на забезпечення співвласників багатоквартирних будинків дієвим механізмом для прийняття рішень щодо утримання й управління спільним майном, унесено довгоочікувані зміни до нині чинного Закону України «Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 року [2], співвласники багатоквартирного будинку й досі стоять перед вибором, яку ж форму управління багатоквартирним будинком вибрати із запропонованих законодавцем як найбільш оптимальну. По-друге, після прийняття вищезазначеного Закону чинне цивільне законодавство, що регулює відносини у сфері управління багатоквартирним будинком і утримання його, зазнало помітних змін.

Стан дослідження проблеми. Серед учених-правознавців, які у своїх наукових працях приділяли увагу нормативно-правовому регулюванню відносин у сфері управління нерухомістю, можна виділити М.К. Галянтича, І.М. Кучеренко, Т.Д. Суярко, А.В. Рабіновича, Н.В. Мороз, О.С. Юніна [3–8]. Однак одночасно у сучасній юридичній науці бракує наукових робіт, які були б присвячені формам управління багатоквартирним будинком саме зі статусом «новобудова», що відповідають внесеним до чинного законодавства змінам. Це зумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямі.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з цього, метою цієї наукової статті є дослідження особливостей правового регулювання правовідносин у сфері управління багатоквартирним будинком, серед іншого, зі статусом «новобудова».

Виклад основного матеріалу. Серед новел чинного законодавства, спрямованих на регулювання відносин щодо утримання й управління спільним майном співвласників багатоквартирних будинків, є чітке визначення альтернативних форм такого управління та укладення відповідних договорів. Так, згідно зі ст. 9 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» до форм управління багатоквартирним будинком віднесено: 1) самостійне управління, у тому числі шляхом створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (далі – ОСББ), їх асоціацій; 2) здійснення управління шляхом передання всіх або частини функцій на підставі договору фізичній особі-підприємцю чи юридичній особі (управителю) [1], тобто професійне управління на договірних засадах.

Стосовно першої форми управління будинком варто погодитися із позицією Н.В. Мороз, що цей спосіб передбачає здійснення управління співвласниками на умовах досягнення взаємної згоди без створення додаткових управлінських структур [7, с. 166]. Згідно зі ст. 10 Закону всі рішення щодо управління багатоквартирним будинком приймаються на зборах співвласників [2].

Таке рішення є обов'язковим для всіх співвласників, включаючи тих, які набули права власності на квартиру чи нежитлове приміщення після прийняття рішення, тобто вселення у будинок. Безсумнівно, така форма управління має свої переваги, а саме: самостійність співвласників під час вирішення всіх питань; можливість кожного співвласника будинку контролювати витрати коштів на утримання багатоквартирного будинку; усвідомлення спільної відповідальності всіх співвласників за належне управління будинком; відсутність необхідності у створенні чіткої управлінської структури, що означає гнучкість у управлінні.

Друга форма передбачає здійснення управління співвласниками на основі договору про надання послуг з управління багатоквартирним будинком, укладеним із професійним управителем. Детальному вивченню цього питання були присвячені наші попередні дослідження [9], відповідно, у цій науковій роботі ми зупинимося на перевагах та недоліках такої форми управління саме у багатоквартирних будинках зі статусом «новобудова».

Отже, апріорі вибір професійного управителя здійснює ОСББ. Договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком укладається професійним управителем із кожним співвласником, а також із ОСББ. Разом з тим договори про надання комунальних послуг укладаються професійним управителем самостійно, але від імені співвласників багатоквартирного будинку, тобто управитель є посередником у всіх договірних відносинах між співвласниками і виконавцями та несе відповідальність за постачання відповідних комунальних послуг. За загальним правилом професійний управитель веде всю фінансову діяльність і розрахунки за єдиною квитанцією на оплату житлово-комунальних послуг, що є досить зручним для співвласників. Таким

чином, управитель забезпечує виконання функцій, спрямованих на: стає функціонування житлового будинку (житлового комплексу) відповідно до його цільового призначення і збереження його споживчих якостей (управління, утримання, поточний ремонт); організацію забезпечення потреб мешканців житлових будинків в отриманні інших житлово-комунальних послуг відповідно до вимог нормативів, норм, стандартів і правил.

До переваг цього способу управління слід віднести таке: прозорість у договірних відносинах між співвласниками і професійним управителем; захист інтересів співвласників будинку, який полягає у юридичній відповідальності професійного управителя за своєчасність і якість наданих житлово-комунальних послуг; можливість притягнути управителя до відповідальності за невиконання або за виконання не в повному обсязі своїх обов'язків за договором про надання послуг з управління багатоквартирним будинком тощо.

Однак поряд із позитивними напрацюваннями цієї форми управління є і недоліки професійного управління. Як недолік професійної форми управління слід також вказати, що договірні відносини з управителем, окрім певних прав, наділяють співвласників багатоквартирного будинку також і обов'язками, які у майбутньому можуть бути не вигідними для останніх. Водночас хотілося б відзначити, що зазначена форма управління є не дуже зручною для невеликих багатоквартирних будинків, оскільки відносно висока оплата управлінських послуг, встановлених умовами договору, буде розподілятися між невеликою кількістю співвласників будинку. І нарешті, часткова несформованість ринку професійних управителів, необхідність контролю і нагляду зі сторони правління ОСББ. Адже, як показує практика, фактично на сьогодні управителями є керуючі компанії, з якими укладено договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком за рішенням зборів співвласників або за рішенням ОСББ, а також керуючі компанії, яких одразу пропонують підрядники під час купівлі-продажу квартир у так званих «новобудовах». Вважаємо за необхідне на цьому моменті зупинитися більш детально.

У контексті предмета нашої наукової роботи виникає декілька питань щодо управління нерухомістю вторинного та первинного ринку. Відповідно, якщо з управлінням вторинною нерухомістю здебільшого все зрозуміло, то з управлінням новобудовами у сучасному вирі змін норм відповідного цивільного законодавства, навпаки, виникає багато гострих питань, які є частково врегульованими чинним законодавством. Йдеться саме про той випадок, коли інвестиційними фондами, через які здійснювалося інвестування в будівництво, було створено ОСББ, яке на загальних зборах вибрало управителя (управляючу компанію від забудовника), адже на практиці з приводу цього виникають спірні питання у співвласників певної новобудови. Спробуємо розібратися у зазначеній ситуації та визначити прогалини у чинному законодавстві з цього приводу.

Відповідно до чинного законодавства лише один суб'єкт має первинне право на управління багатоквартирним будинком – це співвласники багатоквартирного будинку [1], які мають право на власний вибір: вирішувати всі питання щодо управління будинком самостійно на зборах; створювати ОСББ та передавати йому всі функції з управління будинком; передавати всі функції з управління будинком професійному управителю; передавати частину функцій з управління багатоквартирним будинком управителю, а частину – лишати у власній компетенції, приймаючи рішення на загальних зборах у вище зазначеному порядку.

Разом із тим Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року встановлює обов'язок замовника будівництва передати побудований та підключений до інженерних мереж житловий будинок, що споруджувався

із залученням коштів фізичних та юридичних осіб (умовно інвесторів), об'єднанню співвласників або власнику, або експлуатуючій організації протягом ста двадцяти календарних днів з дня його прийняття в експлуатацію [10].

Так, згідно з чинним законодавством до 2018 року саме на підставі цієї норми права забудовники передавали будинок в обслуговування певній управляючій компанії, яка набувала легітимності з моменту, коли орган місцевого самоврядування затверджував їй тариф. Однак з 10 червня 2018 року органи місцевого самоврядування втратили повноваження щодо затвердження тарифів на послуги з утримання багатоквартирних будинків, адже з цього часу було введено в дію норми Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [11], які остаточно змінили правила у сфері надання послуг з утримання та управління багатоквартирними будинками. Відповідно, із викладеного випливає, що управляюча компанія, яка має бажання надавати послуги з утримання та управління багатоквартирним будинком, в обов'язковому порядку має домовитися з його співвласниками, які мають право вибрати її управителем та затвердити істотні умови зазначеного договору.

Водночас маємо ще один важливий момент, що стосується відносин між співвласниками «новобудови» та управителем, який не врегульований нормами чинного законодавства. Так, відповідно до Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», щоб провести збори співвласників щодо обрання управителя або створити у будинку ОСББ можна тільки тоді, коли зареєстровано право власності на понад 50% від загальної площі квартир та нежитлових приміщень будинку, адже щонайменше така кількість голосів плюс один голос необхідна для прийняття рішення [2]. Як показує практика, по-перше, право власності на зазначену вище кількість квартир у новобудові навряд чи буде зареєстровано у перші сто двадцять календарних днів після введення будинку в експлуатацію; по-друге, навряд чи співвласники одразу будуть готові терміново проводити установчі збори для створення ОСББ або збори співвласників для обрання управителя. Отже, сучасні законодавчі реалії сприяють тому, що замовникам будівництва доводиться створювати схему для того, щоб одразу передати будинок в управління, адже з перших днів його необхідно утримувати.

З урахуванням положення чинного законодавства, що здійснювати управління новобудовою можуть тільки її співвласники, необхідно визначити, хто саме і коли отримає цей статус. Розуміння цього залежить від алгоритму дій, за яким здійснюється інвестування у будівництво певного багатоквартирного будинку. У попередніх дослідженнях нами були визначено, що в Україні офіційно дозволені чотири схеми інвестування у будівництво житлових будинків, серед яких найбільш поширеною є інвестування за допомогою фонду фінансування будівництва або через інститут спільного інвестування – корпоративні фонди. Відповідно до цього було зроблено висновок, що у разі інвестування через фонд фінансування будівництва право власності одразу оформлюється на інвестора і для того, щоб у найкоротші терміни визначити форму управління будинком, замовнику будівництва необхідно терміново оформити право власності на квартири та нежитлові приміщення і провести з інвесторами інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо проведення зборів співвласників та прийняття рішення про обрання управителя будинку.

Натомість у випадку, коли кошти залучалися через інститут спільного інвестування – інвестиційний фонд, після введення будинку в експлуатацію первинно право власності на квартири та нежитлові приміщення буде зареєстроване за відповідними фондами, через які здійснювалося інвестування. Відповідно до викладеного певний період фонди (або фонд) будуть повноправними співвласниками багатоквартирного будинку

і будуть мати всі права для того, щоб визначити форму управління будинком – створити ОСББ або залучити управителя. У разі прийняття рішення про залучення управителя договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком може бути укладений строком тільки на один рік з пролонгацією у майбутньому. Найчастіше такий варіант на практиці називають «ОСББ від забудовника». Правомірність цієї схеми здійснення управління багатоквартирним будинком та визначення управителя стає можливим тільки за умови, що статут ОСББ та зазначений договір з управителем укладено із дотриманням вимог чинного законодавства, адже коли вони отримують право власності, то автоматично стануть співвласниками будинку і мають право прийняти інше рішення щодо управління багатоквартирним будинком.

Таким чином, на сьогодні наявні особливості та деякі прогалини у чинному законодавстві, яке регулює відносини у сфері надання послуг з управління багатоквартирним будинком, зокрема, зі статусом «новобудова». На нашу думку, інвесторам насамперед необхідно дізнатися, яким чином замовник будівництва планує організувати управління новобудовою після її введення в експлуатацію, оскільки замовник будівництва за будь-яких обставин не має права згідно з чинним законодавством примушувати інвесторів до укладення договору з управляючою компанією, яку він особисто вибрав. У майбутньому це дозволить співвласникам багатоквартирного будинку реалізувати своє суб'єктивне цивільне право на управління зазначеним об'єктом нерухомості.

Список використаних джерел:

1. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14 травня 2015 року. № 2866-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 29. Ст. 262.
2. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29 листопада 2001 року. № 2866-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
3. Галянт М.К. Житлове право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 528 с.
4. Кучеренко І.М. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку як особлива форма утримання приватного житлового фонду. Київ : НДІ приватного права і підприємництва АПН України. 2006. 36 с.
5. Суярко Т.Д. Договір управління житлом: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2008. 20 с.
6. Рабінович А.В. Право людини на гідний рівень споживання та юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса. 2007. 18 с.
7. Мороз Н.В. Інноваційні способи управління багатоквартирними житловими будинками. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 4. С. 164–172.
8. Юнін О.С. Переваги та недоліки об'єднання співвласників багатоквартирного будинку як однієї з форм управління багатоквартирними будинками. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 31–37.
9. Мирза С.С. Договір про надання послуг з управління багатоквартирним будинком : автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.03. Київ. 2011. 21 с.
10. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 року. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343.
11. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 року. № 2189-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст. 1.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.02>

ДОСВІД УКРАЇНИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА МЕЖІ ДЕРЖАВИ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Позігун Інна Олександрівна,
доктор філософії,
викладач кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Статтю присвячено висвітленню досвіду України щодо змін у правовому полі у контексті питання легального виїзду за межі держави неповнолітніх під час воєнного стану. Автором було підкреслено, що в умовах особливого періоду, а воєнний стан з 24 лютого 2022 року на українських територіях відноситься до таких, суспільство вимагало від законодавчої гілки влади значних змін, зокрема щодо врегулювання механізму перетинання державного кордону дітьми. З'ясовано, що законодавчі зміни були націлені на спрощення виїзду за кордон людям, що залишали свої домівки під тиском війни. Надано перелік нормативно-правових документів законодавства України щодо врегулювання перетинання державного кордону дітьми. Висвітлено особливості механізму перетину державного кордону в період військового стану неповнолітніми особами та їх супроводжуючих осіб, наведено перелік необхідних документів, які необхідно представити представнику Державної прикордонної служби України в ситуаціях: а) якщо виїжджаюча особа віком 16 років; б) за умови супроводу дитини до 16 років одним з батьків для перетину державного кордону; в) за умови супроводу дитини до 16 років одним із членів родини (бабусею, дідом, повнолітньою сестрою чи братом, мачухою, вітчимом) для виїзду за кордон; д) за умови супроводу дитини до 16 років іншою повнолітньою особою, уповноваженою одним з батьків для перетину державного кордону. Підкреслено, що статус супроводжуючої особи дитини, якій не виповнилося 16 років, не є підставою для законного виїзду чоловіка з території України. За умови якщо супроводжуючим є особа чоловічої статі, то її виїзд можливий лише за дотримання чинного законодавства у період військового стану, зокрема має право виїзду, якщо вона належить до переліку категорій осіб, яких звільнено від військової служби та мобілізації, та за наявності підтверджуючих це документів відповідно до закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Ключові слова: перетин державного кордону, неповнолітня особа, виїзд дитини за межі держави, військовий стан, нормативно-правова база.

THE EXPERIENCE OF UKRAINE REGARDING THE CREATION OF A LEGAL FIELD FOR A MINOR CHILD TO GO ABROAD DURING MARTIAL STATE

Pozigun Inna Oleksandrivna,
Doctor of Philosophy,
Lecturer at the Department of Police
Administrative Activities
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to highlighting the experience of Ukraine regarding changes in the legal field in the context of the issue of legal departure of minors during martial law.

The author emphasized that in the conditions of a special period, and the state of war since February 24, 2022 in the Ukrainian territories is one of those, society demanded significant changes from the legislative branch of government, in particular, regarding the regulation of the mechanism of crossing the state border by children. It was found that the legislative changes were aimed at making it easier for people who left their homes under the pressure of the war to go abroad. A list of normative legal documents of the legislation of Ukraine regarding the regulation of crossing the state border by children has been provided. The peculiarities of the mechanism of crossing the state border during the period of martial law by minors and their accompanying persons are highlighted, a list of the necessary documents that must be presented to the representative of the State Border Service of Ukraine in the following situations is given: a) if the departing person is 16 years old; b) on the condition that a child under 16 years of age is accompanied by one of the parents to cross the state border; c) on the condition that a child under 16 years of age is accompanied by a family member (grandmother, grandfather, adult sister or brother, stepmother, stepfather) to travel abroad; d) on the condition that the child under 16 years of age is accompanied by another adult authorized by one of the parents to cross the state border. It is emphasized that the status of an accompanying person of a child who has not reached the age of 16 is not a reason for the legal departure of a husband from the territory of Ukraine. Provided that the accompanying person is a male person, then her departure is possible only in compliance with the current legislation during the period of martial law, in particular, she has the right to leave if she belongs to the list of categories of persons exempted from military service and mobilization, and in the presence of documents confirming this, respectively to the Law of Ukraine «On Mobilization Training and Mobilization».

Key words: crossing the state border, a minor, a child leaving the country, martial law, legal framework.

Постановка проблеми та її актуальність. Війна вносить багато різноаспектних питань, які потребують «обговорення та дій щодо протидії злочинам у різних сферах життя» [2, с. 12], а також відповідно необхідного врегулювання правового поля. В цьому контексті на сьогодні актуальним є питання виїзду за кордон, особливо неповнолітніх осіб. Багато батьків для безпеки та повноцінного розвитку своєї дитини приймають рішення тимчасово виїхати за межі України для пошуку прихистку від жахів війни в інших країнах. Цілком логічно, що реалії життя вимагали від законодавчої гілки влади змін, зокрема щодо врегулювання механізму перетинання державного кордону України дітьми під час дії воєнного стану. Законодавчі зміни були спрямовані на спрощення виїзду за кордон людям, що залишають свої домівки під тиском війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому доробку українських учених є ряд публікацій присвячених питанню міграційної політики України. Так, наприклад, Гусаров С.М., Тиндик Н.П., Легеза Є.О., Єрмаков Ю.В. висвітлювали правові засади здійснення адміністративних процедур у сфері міграції; Іващенко М.В., Ткачук Л.Р., Балуєва О.В., Мартянова Р.А., Бережнюк І.Г., Сазонов В.В., Весельська В.А., Капінус О.Я. зацентрували свою увагу на особливостях правового врегулювання перетину державного кордону; Ростовська К.В., Галушко Ю.Ф., Радчук О.П., Чвалюк А.М. окреслювали кореляцію норм міжнародного права та національного законодавства щодо виїзду з України громадян України.

Мета статті – окреслити досвід України щодо змін у правовому полі у контексті питання виїзду за межі держави неповнолітніх під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Громадянину України, відповідно до закону, «гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території» [8], а також він «має право виїхати з України» [7]. Аналіз чинного нормативно-правового

поля, яке врегульовує перетин державного кордону України, показав, що цей механізм в нашій державі створено і він працює. Серед таких документів слід назвати, наприклад, такі, як: Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», Постанова Кабінету міністрів України «Правила перетинання державного кордону громадянами України», Постанова Верховної Ради України «Положення про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» [5], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон» [4] та інші.

В контексті нашого дослідження зосередимо увагу на питанні виїзду за межі держави неповнолітніх в умовах воєнного стану.

Окреслимо загальні правила перетинання кордону України дітьми з метою виїзду, що є незалежними від введення особливого правового режиму:

1. Самостійно перетинати держаний кордон України, відповідно до статті 313 Цивільного кодексу України, мають право фізичні особи, яким виповнилося 16 років.

2. В Україні існують особливі правила на виїзд за межі України для малолітніх (до 14 років) та неповнолітніх дітей (з 14 до 16 років). Так, в Цивільному кодексі України визначено: «Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом» [9]. Також у постанові Кабінету міністрів України «Правила перетинання державного кордону громадянами України» виписано особливості даної процедури [3]:

1) виключно у супроводі визначеного законом кола осіб, які на момент виїзду досягли 18-річного віку;

2) лише за наявності відповідних документів.

Документи, що дають право громадянину України на виїзд за кордон, в тому числі й супроводжуючого неповнолітню дитину, визначені в Законах України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Висвітлимо особливі правила виїзду за межі України дітей до 16 років на час воєнного стану відповідно до чинного законодавства, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетин державного кордону.

1. За умови супроводу одним з батьків для перетину державного кордону потрібні такі документи:

дитині:

1) закордонний паспорт або паспорт громадянина України (з 14 років), або свідоцтво про народження дитини (до 14 років чи за відсутності паспорта громадянина України);

для одного з батьків, супроводжуючого дитину:

1) документи для виїзду за кордон;

2) документ, що підтверджує родинні відносини супроводжуючого – свідоцтво про народження дитини.

Не потрібна будь-яка згода іншого з батьків (усиновлювачів), зокрема нотаріально завірена.

2. За умови супроводу одним із зазначених членів родини, а саме: бабусею, дідом, повнолітньою сестрою чи братом, мачухою, вітчимом для перетину державного кордону потрібні такі документи:

дитині:

1) закордонний паспорт або паспорт громадянина України (з 14 років), або свідоцтво про народження дитини (до 14 років чи за відсутності паспорта громадянина України));

для особи супроводжуючу дитину:

1) документи для виїзду за кордон;

2) документи, що підтверджують родинні відносини супроводжуючого. Наприклад, під час супроводу дідусем – свідоцтво про народження дитини та свідоцтво про народження того з батьків, чийм батьком є супроводжуюча особа; якщо була зміна прізвища то свідоцтво про шлюб.

Не потрібна будь-яка згода одного або обох батьків (усиновлювачів), в тому числі й нотаріально завірена.

3. За умови супроводу іншою повнолітньою особою, уповноваженою одним з батьків (до цієї категорії осіб належать інші родичі, або категорія осіб які не є родичами дитини, яким виповнилося 18 років, вони можуть бути як громадяни України, так і іноземці) для перетину державного кордону потрібні такі документи:

дитині:

1) закордонний паспорт або паспорт громадянина України (з 14 років), або свідоцтво про народження дитини (до 14 років чи за відсутності паспорта громадянина України);

для особи супроводжуючу дитину:

1) документи для виїзду за кордон;

2) письмова заява одного із батьків, що завірена органом опіки та піклування. У заяві прописуються: а) згода одного з батьків щодо супроводження дитини певною особою під час виїзду за межі України; б) дані дитини; в) дані супроводжуючої особи. Для завірення такої заяви необхідно звернутися одному з батьків до найближчого органу опіки та піклування (необов'язково за місцем проживання). Ця адміністративна послуга є безоплатною.

Не потрібна будь-яка згода другого з батьків (усиновлювача), в тому числі й нотаріально завірена.

Електронний документ з додатку «Дія» має повну юридичну силу та може бути наданий в електронному форматі працівникам Державної прикордонної служби України.

Важливо зауважити, що якщо супроводжуючим є особа чоловічої статі, то її виїзд можливий за умови, що вона належить до переліку категорій осіб, яких звільнено від військової служби та мобілізації, та наявності підтверджуючих це документів відповідно до закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Статус супроводжуючої особи дитини, якій не виповнилося 16 років, не є підставою для законного виїзду чоловіка з території України.

Варто підкреслити, що спрощена процедура виїзду неповнолітніх осіб в період військового стану за межі держави активно використовується злочинними угрупованнями, що займаються торгівлею людьми, незаконною трансплантацією органів та ін. На жаль, «нова для України група ризику, що може легко стати жертвою тіньового ринку є вимушені переселенці або внутрішньо переміщені особи із зони збройного конфлікту» [1, с. 47]. Проте окреслені зміни у правилах перетину державного кордону для дітей під час війни були необхідними, оскільки допомагають максимально зберегти їх життя і здоров'я. Цілком логічно, що вони є тимчасовими.

Висновки. Підводячи підсумки, зауважимо, що останні зміни правового простору в міграційному праві України – це відповідь на сучасні виклики українського суспільства з протидії військовій агресії країні окупанту. Відповідно до Закону України «Про

правовий статус воєнного стану» в Україні з 24 лютого 2022 р. діє режим воєнного стану [6], а тому урядом були прийняті своєчасні і необхідні зміни механізму вивезення за межі України дітей до 16 років, що значно полегшує процедуру перетину державного кордону. Водночас нововведення можуть нести загрозу або обмеження прав одного з батьків неповнолітньої особи, який фактично позбавляється права на дитину. Крім того, спрощена процедура виїзду дітей за кордон може використовуватись злочинними угрупованнями, які займаються торгівлею людьми або незаконною трансплантацією органів.

Перспективним для подальшого наукового дослідження є висвітлення державної системи контролю перетину державного кордону через призму забезпечення національної безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко Ю. В., Думанський Р.В. Поширення торгівлі людьми в умовах збройного конфлікту на сході України. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 18. С. 44–49.
2. Кузьменко Ю.В. Правове поле у сфері протидії рейдерству. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 12–16.
3. Правила перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету міністрів України від 27.01.1995 р. № 57. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2022).
4. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Верховної Ради України від 7.05.2014 р. № 152. Дата оновлення: 17.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.11.2022).
5. Про затвердження Положення про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 р. № 2503-XII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
6. Про правовий статус воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 29.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.11.2022).
7. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#top> (дата звернення: 18.11.2022).
8. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 15.11.2022).
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 15.11.2022).

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.03>

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ТА ЗАВДАНЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ТА ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Швець Дмитро Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
ректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Кісіль Зоряна Романівна,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки
України,
заступник директора
(Інститут управління, психології
та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ, м. Львів, Україна)

Католик Галина Вікторівна,

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів, Україна)

Актуальність наукової розвідки полягає у тому, що професійна кар'єра працівників в Національній поліції України прямопропорційно залежить від чималої низки детермінант, серед яких важливе місце обіймає державна кадрова політика. Кадрова політика в Національній поліції України є складовим елементом державної кадрової політики. Управління людським потенціалом складає основну сутність кадрової політики в Національній поліції України, яка направлена, *по-перше*, на формування власне кадрового потенціалу й забезпечення потреби у підготовці висококваліфікованого персоналу; *по-друге*, на ефективному розподілі сил та засобів у структурних підрозділах Національної поліції України; *по-третє*, на ефективне та раціональне використання працівників.

У статті зазначено, що успішність реалізації мети та функцій «поліцейського менеджменту» персоналу на засадах оптимізації за умов реформаційних змін вимагає дотримання його загальних функцій, а саме: 1) аналітичної; 2) прогностичної; 3) планування; 4) організаційної; 5) регулюючої; 6) контролюючої.

Акцентовано увагу на основних показниках оптимальності та ефективності механізму правового регулювання кадрової роботи в Національній поліції України: 1) стабільності системи нормативно-правового регулювання; 2) мобільності системи нормативно-правового регулювання; 3) взаємодоповнення системи нормативно-правового регулювання; 4) відсутності у чинному законодавстві правових прогалин, колізій та суперечливостей.

У статті зазначено, що оптимізація кадрового забезпечення Національної поліції України – це нелегкий процес, який визначає послідовне здійснення комплексу організаційно-управлінських, науково-дослідних, політичних та законодавчих дій, необхідних для забезпечення механізму ефективного функціонування органів у сфері національної безпеки країни

Зроблено висновок, що покращення кадрової роботи в органах та підрозділах Національної поліції України можливо досягнути шляхом реалізації низки таких заходів: 1) шляхом вирішення наявних проблем, які мають місце у діяльності працівників Національної поліції України; 2) розроблення й удосконалення нормативно-правового підґрунтя реалізації роботи з персоналом та кадрової роботи в органах та підрозділах Національної поліції України, зокрема шляхом розроблення та затвердження стратегічних приписів щодо запровадження єдиної кадрової політики.

Ключові слова: кадрова політика, органи поліції України, Національна поліція, законодавство, кадри, вищі навчальні заклади України, суб'єкти підготовки кадрів, керівництво.

TO THE PROBLEM OF DETERMINING DIRECTIONS AND TASKS OF PERSONNEL POLICY IN BODIES AND UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Shvets Dmytro Volodymyrovych,
Doctor of Law, Associate Professor,
Honored Education Worker of Ukraine,
Rector
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Kisil Zoriana Romanivna,
Doctor of Law, Professor,
Academician of ASHEU,
Honored Worker of Science and
Technology,
Deputy Director
(Institute of Management, Psychology
and Security of Lviv State University of
Internal Affairs, Lviv, Ukraine)

Katolyk Halyna Viktorivna,
Doctor of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology
(Lviv State University of Internal Affairs,
Lviv, Ukraine)

The relevance of scientific intelligence lies in the fact that the professional career of employees in the National Police of Ukraine directly depends on a considerable number of determinants, among which the state personnel policy occupies an important place. The personnel policy of the National Police of Ukraine is a constituent element of the state personnel policy. The management of human potential is the main essence of personnel policy in the National Police of Ukraine, which is directed, firstly, to the formation of the actual personnel potential and ensuring the need for the training of highly qualified personnel;

secondly, on the effective distribution of forces and resources in the structural divisions of the National Police of Ukraine; thirdly, on efficient and rational use of employees.

The article states that the successful implementation of the goal and functions of “police management” of personnel on the basis of optimization under the conditions of reformation changes requires compliance with its general functions, namely: 1) analytical; 2) prognostic; 3) planning; 4) organizational; 5) regulatory; 6) controlling.

Attention is focused on the main indicators of optimality and effectiveness of the mechanism of legal regulation of personnel work in the National Police of Ukraine: 1) the stability of the system of regulatory and legal regulation; 2) mobility of the regulatory system; 3) complementarity of the regulatory system; 4) absence of legal gaps, collisions and contradictions in the current legislation.

The article states that optimizing the staffing of the National Police of Ukraine is a difficult process that determines the consistent implementation of a complex of organizational-management, scientific-research, political and legislative actions necessary to ensure the mechanism of effective functioning of bodies in the field of national security of the country.

It was concluded that the improvement of personnel work in the bodies and units of the National Police of Ukraine can be achieved by implementing a number of the following measures: 1) by solving the existing problems that occur in the activities of the employees of the National Police of Ukraine; 2) development and improvement of the regulatory and legal basis for the implementation of personnel work and personnel work in the bodies and divisions of the National Police of Ukraine, in particular, through the development and approval of strategic prescriptions for the introduction of a unified personnel policy.

Key words: personnel politics, bodies of police of Ukraine, National police, legislation, shots, higher educational establishments of Ukraine, subjects of training of personnels, guidance.

Вступ. Априорі, що успіх будь-яких перетворень прямопропорційно залежить від ефективності діяльності управлінського апарату. Так, мислитель Демокрит зазначав, що державні справи є найважливішими, а тому висловлював застереження стосовно недопущення до керування тих, хто не має відповідних знань, не володіє відповідними якостями й не знає справу. Сократівський ідеал адміністрування означав правління знаючих, тобто ґрунтувався на принципі компетентності в державному управлінні [1]. Роздуми древніх мислителів є актуальними і сьогодні, позаяк від працівників Національної поліції України, покликаних служити народові України, залежить захист основних прав і свобод людини і громадянина [2].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Окремі напрямки формування і реалізації кадрової політики в органах та підрозділах поліції розглядали: В. Авер’янов, М. Ануфрієв, Г. Атаманчук, О. Бандурка, В. Барко, І. Ващенко, І. Клименко, В. Коваленко, В. Кудря, Н. Мітюріна, В. Медведєв, Н. Милорадова, Н. Нижник, В. Осьодло, В. Остапович, О. Цільмак та ін. Незважаючи на значний науковий доробок, низка вкрай важливих аспектів належно теоретично не узагальнено, відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню напрямів та завдань кадрової політики в органах та підрозділах Національної поліції України.

Метою статті є визначення напрямів та завдань кадрової політики, шляхів покращення процесу регулювання кадровою політикою в органах та підрозділах Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Європейський вибір України, зміна вектору діяльності Національної поліції України потребують вирішення низки проблемних питань, пов’язаних із удосконаленням їх професійної діяльності щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства

і держави, протидії злочинності, покращення взаємодії поліції з населенням, приведення форм та методів їх професійної діяльності до міжнародних стандартів. Наявні глибокі зміни соціальних, економічних, політичних та правових умов діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, євроінтеграційні процеси зумовлюють потребу у дотриманні в професійній діяльності правоохоронців європейських стандартів. Нині є на часі упровадження сучасних підходів у сфері державного управління, створення сучасної моделі Національної поліції України, формування та реалізація сучасної кадрової політики, яка повинна бути українською за своїм характером, демократично-правовою за своєю професійно-функціональною орієнтацією та високодуховною за моральними та етичними принципами.

Виклад основного матеріалу. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку, зокрема і від злочинних посягань, є однією з основних функцій держави. Недарма один із найавторитетніших реформаторів світу, колишній Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю зазначав: «Найбільше нам потрібна стабільність, визначеність, безпека, демократія не працює в умовах хаосу, закони не діють, коли немає порядку» [3]. Проголошення у ст. 3 Конституції України [4] того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, вимагає від останньої утворення відповідної системи органів (суб'єктів), які дістали назву правоохоронних [5]. До них належить і Національна поліція України, яка посідає важливе місце в системі органів державної влади, унаслідок чого їхні функції та повноваження суттєво відрізняються від інших. Водночас діяльність правоохоронних органів, насамперед Національної поліції, у сучасних умовах вимагає принципово нового підходу щодо їхніх основних функцій, концептуальним є рівень реалізації головного призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави [6]. Варто зазначити, що система управління правоохоронними органами є надто складною та не завжди ефективною. Як слушно зазначає С. Кіщенко, «головним завданням уряду є не стільки зміна окремих процесів та оновлення особового складу – у першу чергу, це створення повністю нової системи управління» [7].

В умовах формування нового типу фахівців правоохоронної сфери в процесі професійної підготовки поліцейських до діяльності слід особливу увагу приділяти юридичній складовій (знанням законів, норм і правил). Без них неможливе дотримання принципів діяльності поліції (верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, презумпція невинуватості, невідворотність покарання, відкритість і прозорість, поліцейська нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства та ін.) [8].

Питання формування кадрового потенціалу поліції та професійно-психологічної підготовки працівників поліції традиційно є предметом досліджень юридичної психології. Адже діяльність поліцейського багатofункціональна: у своїй роботі він використовує навички юридичної оцінки дій людей, основ адміністрування, організації праці та управління, ведення правової документації з використанням сучасних інформаційних технологій, а також етики ділового спілкування. Водночас нагальні проблеми формування особистості працівників Національної поліції України, як носіїв нової ідеології сервісної функції, потребують розширення звичних для юридичної психології кордонів аналізу та залучення до предмету дослідження здобутків інших галузей правового, педагогічного і психологічного знання у їх синергетичному поєднанні. Тобто потреба у професійно-посадовому розвитку персоналу правоохоронних

органів має не абстрактний, а конкретний характер і зумовлена реальними факторами [9].

По-перше, професійно-посадовий розвиток особового складу детермінований ускладненням змісту праці та служби в правоохоронних органах. Вочевидь, професіоналізація державної служби в органах, структурах та підрозділах поліції як соціально-організаційне явище зумовлена якісними і кількісними змінами у змісті та характері праці та визначається виникненням нових професій і спеціальностей, професійної літератури, професійних спільностей, технологій включення людини в професійну діяльність, становлення й розвитку її як професіонала правоохоронної справи. У понятті «професіоналізація» відображаються якісні зміни, які зазнають об'єктивовані форми праці (посади, робочі місця, вимоги до людини, її здібності). «Професіоналізація розкриває міру зрілості різновидів суспільної практики як професійних видів праці, тобто таких, для виконання яких потрібні спеціально сформовані у людини якості – професійні здібності. У змісті поняття «професіоналізація» віддзеркалюються і зміни, що відбуваються у людини в процесі підготовки її до професійної діяльності, а також під час виконання нею спеціальних операцій (прийомів, дій, рухів), обов'язків, особливостей її поведінки в певних умовах праці» [10].

По-друге, професійно-посадовий розвиток персоналу зумовлений структурою мотивації правоохоронців. Наприклад, одні правоохоронці прагнуть реалізувати себе у правоохоронній діяльності держави. Інші бачать у цій службі найбільш вдалий спосіб зайняти достойне місце у суспільстві. Треті вбачають можливість вирішити свої матеріальні проблеми, встановити зв'язки з корисними для життя людьми. Означені мотиви є рушіями і у професійно-посадовому розвитку правоохоронців, і ними не варто нехтувати.

По-третє, професійно-посадовий розвиток персоналу правоохоронних органів зумовлений тимчасовими обмеженнями циклу активного професійного життя людини і постійною потребою органів, структур та підрозділів забезпечувати свій розвиток. Адже інтенсивність, ритмічність, темпи розвитку будь-якої організації і суспільства загалом залежать не лише від постійного притоку людей, здатних заміщати посади в організаційній структурі, але й від можливості зробити роботу краще, ніж виконували її попередники, збільшити особистий професійний досвід, а відтак і досвід організації. Темпи приросту професійного досвіду персоналу органів, структур та підрозділів правоохоронних органів – це найважливіший фактор її стабільного та динамічного розвитку. Ігнорування цих обставин негативно впливає на результати правоохоронної і правозабезпечувальної діяльності, правосвідомість громадян та й загалом якість суспільного розвитку.

Професійна діяльність працівника поліції завжди має оцінюватись, як мінімум, з двох сторін: *по-перше*, з урахуванням його індивідуальних властивостей і характеристик; *по-друге*, з урахуванням особливостей і характеристик колективу, в якому він працює. І лише за умови комплексного врахування обох цих компонентів можна буде отримати максимально об'єктивне уявлення про ефективність професійної діяльності. Адже у переважній більшості випадків діє сукупність якостей і характеристик як суб'єктивного, так і об'єктивного (групового) порядку. Перед «небезпекою», яка наразі є достатньо високою для суспільства, логіка функціонування поліції, як і судової системи, політичних та державних органів, змінюється. Відбувається визначення нового «сенсу» та ідентичності функціонування поліції (структурні пристосування, професіоналізація, практика, нове оснащення тощо) і меж здійснення поліцейських функцій [11].

Поміж домінуючих положень організаційно-правового механізму та алгоритму оптимізації кадрового забезпечення органів та підрозділів Національної поліції

України чільне місце посідає: 1) професіоналізм поліцейських; 2) знання нормативно-правової бази; 3) імплементація теоретичних знань у практичну площину; 4) уміння діяти як у штатних, так і поза штатних ситуаціях; 5) володіння технологією управління органами та підрозділами Національної поліції України; 6) удосконалення чинного законодавства в частині підготовки персоналу. Процес оптимізування кадрової політики в органах та підрозділах Національної поліції України є складним процесом, який потребує консеквентної реалізації власне законодавчих, організаційних, адміністративних, дослідницьких заходів. Тому на часі запровадження сучасної системи кадрового забезпечення органів та підрозділів Національної поліції України, яка має відповідати європейським стандартам.

Кадрова політика в Національній поліції України є складовим елементом державної кадрової політики. Управління людським потенціалом складає основну сутність кадрової політики в Національній поліції України, яка направлена, *по-перше*, на формування власне кадрового потенціалу й забезпечення потреби у підготовці висококваліфікованого персоналу; *по-друге*, на ефективному розподілі сил та засобів у структурних підрозділах Національної поліції України; *по-третє*, на ефективне та раціональне використання працівників.

Наявні моделі «поліцейського менеджменту» здійснили значний еволюційний шлях – від бюрократичних, «реактивних», до сучасних гуманістичних ідей. Багато учених-поліцейстів зазначають про складність професійної правоохоронної діяльності; вказують на те, що «поліцейському менеджменту» є притаманними специфічні психологічні особливості, зокрема: 1) високий рівень відповідальності та емоційна насиченість їхньої професійної діяльності; 2) відсутність прогнозованості більшості управлінських рішень, які приймаються у швидкоплинних умовах з обмеженою кількістю інформації; 3) значна кількість й різноманітність виконуваних оперативних задач та дій; 4) високий рівень детермінації виконуваних службових дій параметрами часу, жорсткі організаційні умови діяльності правоохоронців у цілому; 5) опосередкованість реалізації управлінських дій через специфіку службових взаємовідносин в поліції; 6) соціотехнічний штиб управлінських дій, який вимагає врахування власне технологічних умов, соціальних, службових і технічних компонентів в процесі прийняття управлінських рішень; 7) певна залежність оптимальності та ефективності дій управління від особистих індивідуальних та психологічних особливостей; 8) прямопропорційна залежність результатів діяльності управління від різноманітних детермінант, які перебувають поза межами досяжності його управлінського впливу [12; 13; 14].

Апріорі успішність реалізації мети та функцій «поліцейського менеджменту» персоналу на засадах оптимізації за умов реформаційних змін вимагає дотримання його загальних функцій, а саме: 1) аналітичної; 2) прогностичної; 3) планування; 4) організаційної; 5) регулюючої; 6) контролюючої.

Структура системи роботи з персоналом органів та підрозділів Національної поліції України складається із чотирьох груп елементів: 1) організація алгоритму кадрової політики; 2) робота з персоналом; 3) професійне навчання, професіоналізація правоохоронців; 4) соціальний і правовий захист працівників Національної поліції України.

Алгоритм відбору на службу до Національної поліції України, задекларований у Типовому порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади, затверджений наказом МВС України від 25.12.2015 № 1631, визначає організаційні засади конкурсу, зокрема те, що конкурс проходить в декілька етапів: 1) тестування: на знання законодавчої бази (професійний тест); на загальні здібності і навички (тест загальних навичок); особистісних характеристик (психологічний тест); 2) перевірка рівня фізичної підготовки; 3) співбесіда [15].

Специфічні засади професійної діяльності поліцейських зумовлюють низку особливих вимог до їхнього кадрового складу. Водночас особливість діяльності поліцейських є пов'язаною з реалізацією владних повноважень, повсякчасним застосуванням примусових заходів, накладає на поліцейських підвищений рівень відповідальності за наслідки прийнятих ним рішень та дій. Тому без чіткого та всебічного уявлення щодо вимог, які ставляться до кадрового потенціалу, не має можливості реалізувати якісний відбір та розстановку працівників. Вирішити зазначену проблему можна лише за допомогою розроблення та застосування ґрунтовних професіограм – професійно кваліфікаційних моделей посадових осіб органів та підрозділів Національної поліції України. Здебільшого професіограму слушно поєднувати власне з психограмою – «психологічним портретом» професії, у якому зазначаються головні психологічні якості особистості правоохоронця, якими він повинен володіти для найбільш ефективної реалізації професійних функцій.

Професіограма, зазвичай, конгломерує дві моделі:

- модель працівника Національної поліції України, в якій ґрунтовно деталізуються власне професійні, ділові, особистісні, моральні якості, необхідні уміння та знання;

- модель посади, що передбачає функції, права, обов'язки, відповідальність тощо [2].

Більшість науковців схиляється до думки, що професіограма є орієнтиром професійної підготовки правоохоронців, а також формуляром-зразком у сфері правозастосовної та правоохоронної діяльності.

Значний досвід служби авторів в Національній поліції України надає підстави стверджувати, що високий рівень вимогливості, здійснення постійного контролю та перевірка реалізації поставлених завдань є дієвими детермінантами кадрової роботи, позаяк вони, *по-перше*, сприяють зміцненню законності і дисципліни, виробленню почуття відповідальності за доручену справу; *по-друге*, унеможливають виникнення проявів байдужості, формалізму, волюнтаризму серед працівників поліції; *по-третє*, сприяють ефективному виконання посадових обов'язків, зміцненню якості правоохоронної діяльності [16].

До загальних показників оптимальності та ефективності механізму правового регулювання кадрової роботи в Національній поліції України слушно віднести: 1) стабільність системи нормативно-правового регулювання; 2) мобільність системи нормативно-правового регулювання; 3) взаємодоповнення системи нормативно-правового регулювання; 4) відсутність у чинному законодавстві правових прогалин та колізій.

Кадрова політика в органах та підрозділах Національної поліції України є об'єктивно зумовленим соціальним явищем. Докорінні зміни у сучасних соціальних, політичних, економічних умовах, зміщення акцентів діяльності правоохоронців в частині гуманізації їхньої діяльності – визначають мету сучасної кадрової політики Національної поліції України. Окрім того, в процесі реалізації сучасної кадрової політики в Національній поліції України домінуючими повинні стати такі принципи, як: забезпечення пріоритету прав і свобод людини та громадянина, поваги до гідності людини і виявлення до неї гуманного ставлення; додержання Конституції та законів України; захист у межах визначеної законодавством компетенції прав і свобод громадян на засадах їхньої рівності перед законом, незалежно від національного чи соціального походження, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак; дотримання принципів і норм міжнародного права, чинних міжнародних договорів України, а також орієнтування на європейські демократичні стандарти, які імплементуються у правоохоронну систему України; взаємодії Національної поліції України з іншими органами державної влади та органами

місцевого самоврядування тощо. Оптимізація кадрового забезпечення Національної поліції України – це нелегкий процес, який визначає послідовне здійснення комплексу організаційно-управлінських, науково-дослідних, політичних та законодавчих дій, необхідних для забезпечення механізму ефективного функціонування органів у сфері національної безпеки країни [17].

Висновки.

Покращення кадрової роботи в органах та підрозділах Національної поліції України можливо досягнути шляхом реалізації низки таких заходів:

- розроблення й удосконалення нормативно-правового підґрунтя реалізації роботи з персоналом та кадрової роботи в органах та підрозділах Національної поліції України, зокрема шляхом розроблення та затвердження стратегічних приписів щодо запровадження єдиної кадрової політики;
- розбудова комплексної системи керування кадрами органів та підрозділів Національної поліції, запровадження новітніх підходів та методів діяльності у роботі кадрових підрозділів;
- запровадити системний підхід щодо професійної орієнтації, відбору й адаптації персоналу до поліцейської служби, послуговуючись принципами стратегічного планування кадрової роботи;
- створити дієву систему кадрового менеджменту, спрямовану на модернізацію управління особистою кар'єрою та службового зростання на засадах змагальності та неперервного професійно-особистісного розвитку працівників Національної поліції України;
- забезпечити створення сприятливих умов щодо професіоналізації працівників Національної поліції України відповідно до стратегічних програм професійного розвитку;
- застосувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології у царині кадрового забезпечення, здійснювати систематичну інформатизацію усіх кадрових процесів;
- сформулювати прозору та доступну мотиваційну систему в органах та підрозділах Національної поліції України, що сприятиме достеменній оцінці можливості кар'єрного зросту персоналу поліції;
- створити належні умови щодо стимулювання професійної діяльності поліцейських, забезпечити безпеку їх життєдіяльності й соціального захисту;
- створити умови щодо обміну практичним досвідом з поліцейськими провідних держав світу.

Основні перспективні напрями дослідження специфіки кадрової політики можуть здійснюватися в напрямку аналізу векторів кадрового забезпечення в органах та підрозділах Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Філософія : підруч. [для студентів вищ. навч. закл.] / за ред. Л.В. Губерського. Харків : Фоліо, 2013. 509 с.
2. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Психологія управління : навчальний посібник. Університетська книга, 2022. 648 с.
3. Лі Куан Ю. Із третього світу в перший. 1965–2000 рр. Історія Сінгапуру. Київ : КМ-БУКС 2016. 760 с.
4. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Авер'янов В. Принципи верховенства права і реформа українського адміністративного права. *Адвокат*. 2000. № 2. С. 5–8.
6. Семенишин М.О. Національна поліція України як суб'єкт запобігання злочинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. С. 340–343. URL: http://lsei.org.ua/2_2020/90.pdf.
7. Кіщенко С. Реформа системи органів внутрішніх справ: аналіз державних рішень. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. 2015. 41 с. С. 11.
8. Швець Д.В. Юридична складова професійної підготовки поліцейських як необхідна умова їх професіогенезу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2(16). С. 55–65.
9. Кісіль З.Р. До питання вдосконалення професіоналізації кадрів Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2'2017. Серія психологічна. С. 25–33. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/855/1/05.pdf>.
10. Середа В.В., Кісіль З.Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 848 с.
11. Швець Д.В. Формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності: правові та психологічні аспекти : дис. ... д-ра. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2019. 454 с.
12. Остапович В.П. Юридико-психологічні особливості призначення осіб на керівні посади Національної поліції України : монографія. Київ : ДНДІ МВС України, 2019. 188 с.
13. Клименко І.В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.
14. Барко В.І., Остапович В.П., Кирієнко Л.А. Структурна модель професійної управлінської компетентності керівника підрозділу Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1(35). С. 224–230.
15. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ МВС від 25.12.2015 р. № 1631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16#Text> (дата звернення: 03.11.2022).
16. Швець Д.В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні : монографія МВС України / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 518 с.
17. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Адміністративне право : навчальний посібник. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 934 с.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.9:347.99(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.04>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ ЯК УЧАСНИКІВ СПРАВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Биков Ігор Олегович,
orcid.org/0000-0001-8206-2202
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з
проблемних питань
кримінального аналізу
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Шевчук Яна Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
і права
(Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна)

У загальній теорії адміністративно-процесуальної діяльності суду присутня низка її суб'єктів. Очевидно, що адміністративно-процесуальна сфера охоплює собою практично всі сфери суспільного життя. Учасники адміністративного судочинства можуть бути визначені як громадяни, інші особи, будь-які організації або колективи громадян в особі їхніх представників, що відповідно до процесуального законодавства мають визначені останнім права та обов'язки під час розгляду адміністративних справ з метою захисту їхніх прав і законних інтересів, а також сприяння здійсненню адміністративного процесу.

Стаття розкриває практичні аспекти, що пов'язані із питаннями процесуальної участі третіх осіб у справах адміністративного судочинства. Практика здійснення судочинства в адміністративних судах має відображати реалізацію основних завдань адміністративного судочинства, що має бути справедливим, неупередженим та своєчасно вирішувати публічно-правові спори з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

З метою належної реалізації та достатнього захисту прав і інтересів особи в умовах дотримання принципу верховенства права актуальним є врахування та використання

передбачених процесуальним законодавством засобів, у тому числі і залучення третіх осіб до розгляду такої справи. Важливим в адміністративному судочинстві є уважність суду до відстеження та аналізу кола осіб, чий права та інтереси можуть бути враховані та/або не враховані та/або залежать чи можуть залежати від рішення суду по суті спору, крім того, зазначене має виключити імовірність затягнення розгляду судової справи.

Треті особи як різновид учасників справи заслуговують окремої уваги, оскільки мають дуальну природу: ті, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета позову, та ті, що не заявляють; свої права та обов'язки, а також особливу цікавість викликає той факт, що залучення та вступ у справу третіх осіб тягне за собою різні правові наслідки та є свого роду процесуальним «ускладненням» справи.

Ключові слова: треті особи, адміністративне судочинство, провадження, суд, сторони справи, учасники справи.

CERTAIN ASPECTS OF PARTICIPATION OF A THIRD PARTY AS A PARTICIPANT IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS

Bykov Ihor Olehovich,

orcid.org/0000-0001-8206-2202

PhD in Law, Attorney at Law,

Senior Researcher at the Research

Laboratory for Problematic Issues

of Criminal Analysis

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Shevchuk Yana Valeriyvna,

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor

Associate Professor at the Department

of Political Sciences and Law

(South Ukrainian National Pedagogical

University named after K.D. Ushinskiy,
Odesa, Ukraine)

General theory of administrative and procedural activity of the court includes a number of its subjects. Obviously, the administrative procedure sphere covers almost all areas of public life. Participants to administrative court proceedings may be defined as citizens, other persons, any organizations or collectives of citizens represented by their representatives, who, in accordance with procedural law, have the rights and obligations defined by the latter during consideration of administrative cases with a view to protecting their rights and legitimate interests, and also to facilitating the administrative process.

The article covers the practical aspects related to the procedural participation of third parties in administrative proceedings. The practice of administrative court proceedings should reflect the implementation of the main tasks of administrative proceedings, which should be fair, impartial and timely resolve public law disputes with a view to effectively protecting the rights, freedoms and interests of individuals, rights and interests of legal entities from violations by public authorities.

For the purpose of proper realization and sufficient protection of the rights and interests of a person in compliance with the rule of law, it is important to take into account and use the means provided for by procedural law, including the involvement of third parties in

the consideration of such a case. In administrative proceedings, it is important for the court to be attentive to tracking and analyzing the range of persons whose rights and interests may be taken into account and/or not taken into account and/or depend or may depend on the court's decision on the merits of the dispute, and this should also eliminate the likelihood of delaying the court case.

Third parties as a type of participants in a case deserve special attention because they have a dual nature: those who make independent claims regarding the subject matter of the claim and those who do not; their rights and obligations, as well as the fact that the involvement and entry of third parties into the case entails various legal consequences and is a kind of procedural "complication" of the case.

Key words: third parties, administrative proceedings, proceedings, court, parties to the case, participants in the case.

Постановка проблеми. Тривалий час категорія «учасники справи» підлягала численним реформам, розширенням та конкретизації зі сторони законодавця. В 2017 році Кодекс адміністративного судочинства України (далі за текстом – КАС України) як основний кодифікований акт у сфері публічно-правових відносин не лише остаточно визначив юрисдикцію, повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства, а і унормував правовий статус третіх осіб як учасників адміністративного процесу, а саме осіб, які беруть участь у справі. Разом із тим нормотворчий процес минулого року дещо змінив питання участі третіх осіб в адміністративному процесі. Так, КАС України в редакції від 06.11.2022 року визначає третіх осіб уже як учасників справи в числі учасників судового процесу. З огляду на те, що правовий та зокрема процесуальний статус третіх осіб змінився.

Треті особи як різновид учасників адміністративної справи заслуговують окремої уваги, оскільки мають дуальну природу: ті, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета позову, та ті, що не заявляють; мають свої права та обов'язки, а також особливу цікавість та актуальність викликає той факт, що залучення та вступ у справу третіх осіб на практиці тягне за собою різні правові наслідки та є свого роду процесуальним «ускладненням» справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти адміністративного процесу та питання участі третіх осіб в адміністративному процесі були предметом досліджень таких учених, як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, Я.С. Калмикова, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, М.П. Мельник, інших вітчизняних науковців, праці яких присвячені різним аспектам участі третіх осіб в адміністративному процесі.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є проблемні питання, які виникають під час реалізації процесуальних прав третіми особами як учасниками справ в адміністративному процесі в контексті процесуального ускладнення справи, що пов'язане з реалізацією їхніх прав та зловживанням такими правами.

Постановка завдання. Потребують дослідження питання ефективної реалізації третіми особами як учасниками адміністративних справ своїх прав у судовому провадженні в контексті ефективного вирішення спору з однієї сторони та уникнення зловживання такими особами своїми правами з метою недопущення ускладнення розгляду адміністративних справ.

Виклад основного матеріалу. КАС України в редакції від 03.08.2017 року правовий статус третіх осіб визначав як учасників адміністративного процесу та відносив таких осіб до числа осіб, що беруть участь у справі (глава 5 «Учасники адміністративного процесу, параграф 1 «Особи, які беруть участь у справі», стаття 53).

У зазначеній вище статті КАС України в редакції від 03.08.2017 року під третіми особами законодавець встановлює осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (частина 1 статті 53 КАС України), та ті, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (частина 1 статті 53 КАС України).

Актуальна редакція КАС України (редакція від 06.11.2022 року) під третіми особами визначає учасників справи, які є учасниками судового процесу (глава 4 «Учасники судового процесу», параграф 1 «Учасники справи», стаття 49).

Як бачимо, порівняно із попередньою редакцією КАС України законодавець дещо змінив підхід до визначення правового статусу третіх осіб, що, як наслідок, відобразилось на реалізації такими особами своїх прав та обов'язків.

При цьому відзначимо і те, що дуальність концептуального визначення статусу третіх осіб стосовно предмета спору збереглась. Так, частина 1 статті 49 КАС України в редакції від 06.11.2022 року встановлює та визначає третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, а частина 2 зазначеної статті визначає третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Загалом, на перший погляд, логіка законодавця в КАС України в редакції від 03.08.2017 року збереглась у редакції КАС України від 06.11.2022 року, однак це не зовсім так, адже змінилась суть правового та процесуального статусу таких осіб, що прямо вплинуло на реалізацію такими особами своїх процесуальних прав. Крім того, положення КАС України чинної редакції від 06.11.2022 року дещо розширили та певною мірою конкретизували розуміння законодавця щодо таких осіб.

Якщо провести порівняльний аналіз статті 53 КАС України в редакції від 03.08.2017 року та статті 49 КАС України в редакції від 06.11.2022 року, отримаємо такі результати. Окрім очевидної зміни статусу з «осіб, які беруть участь у справі» на «учасників справи», що прямо впливає з назв статей та логіки побудови документа та місця в ньому третіх осіб, у разі більш детального вивчення та аналізу тексту першоджерела можна дійти висновку, що в попередній редакції КАС України треті особи мали право вступити у справу у будь-який час до закінчення судового розгляду, а в чинній редакції – до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання. Очевидно, що на практиці треті особи в попередній редакції документа мали більше часу та простору для процесуальних маневрів у частині реалізації права на вступ у справу, що гарантувало право бути учасником такої справи на будь-якій стадії розгляду. Однак водночас із тим, коли законодавець чітко визначив у новій редакції КАС України чітку стадію процесу, на якій треті особи мають право вступити у справу, чим обмежив їхнє право вступати у справу фактично в будь-який час, законодавець надав право третім особам разом зі вступом у справу пред'являти позов до однієї чи декількох сторін провадження саме на зазначеній вище стадії адміністративного процесу.

Разом із тим частина 1 кожної із зазначених вище статей КАС України в редакції від 03.08.2017 року імперативно встановлює обов'язок суду у разі заявлення третьою особою самостійних вимог на предмет спору почати розгляд справи спочатку. Чинна ж редакція частини 1 ст. 49 КАС України розгляд справи в аналогічному випадку продовжується, хоча може бути призначений спочатку лише за клопотанням учасника справи.

Відзначимо, що ст. 42 КАС України під учасниками справи визначає як сторін справи, так і третіх осіб та органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Таким чином, учасниками справи може бути реалізовано зазначене право, що на практиці ускладнює процесуальний розгляд справи, у тому числі і шляхом неявки учасників справи.

Повертаючись до аналізу положень КАС України, зазначимо і те, що чинна редакція частини 3 статті суттєво змінена порівняно з її попередньою редакцією. Так, законодавець чітко встановлює обов'язок заявників (у заявах про залучення третіх осіб до справи та у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача) чітко зазначати підстави третіх осіб, якими вони аргументують свої дії.

Разом із тим нормотворець прямо зобов'язує суд (частина 5 статті 49 КАС України в чинній редакції) на стадії залучення третіх осіб чітко визначитись із питанням, на які права та обов'язки та яким чином може вплинути рішення суду у справі, що суд чітко має зазначити в ухвалі про залучення таких третіх осіб.

Заслуговує на увагу в контексті дослідження і те, що чинна редакція КАС України передбачає наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (стаття 50), іншими словами, законодавець додатково захистив інтереси таких учасників справи.

Законодавець встановив, що, якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява [1].

Відзначимо, що частина 2 зазначеної вище статті КАС України зазначає, що у разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків під час розгляду позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони [1]. А тому питання преюдиційності рішень суду у такому випадку викликає численні запитання. Можемо констатувати, що таке положення законодавця не містить під собою жодних ґрунтовних положень, адже, як видається, в намаганні законодавця створити певний запобіжник із захисту прав третіх осіб від помилок суду руйнуються концептуальні основи обов'язковості судового рішення, адже фактично ставить таке рішення під сумнів.

Участь третіх осіб у адміністративній справі прямо пов'язана з їхньою можливістю реалізовувати надані їм права в рамках процесуального законодавства.

КАС України в редакції від 03.08.2017 року визначає права та обов'язки третіх осіб у статті 54 «Права та обов'язки третіх осіб» та у статті 49 «Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі», чинна редакція – у статті 51 «Права та обов'язки третіх осіб» та у статті 44 «Права та обов'язки учасників справи» відповідно.

Зазначимо, що зміст статей 51 КАС України в редакції від 03.08.2017 року відповідає змісту статті 51 чинної редакції КАС України, більш цікавим виглядають положення статей 49 та 44 КАС України відповідно. Зазначені статті визначають права та обов'язки третіх осіб у контексті відповідної редакції процесуального кодексу.

У ході аналізу положень чинної редакції (стаття 44) стосовно минулої редакції (стаття 49) виглядає більш розширеним та конкретизованим. Так, за третіми особами встановлено право: подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом

фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами [1].

Зазначений перелік чітко визначених прав є безспірно позитивною практикою з позиції унормування та чіткої регламентації адміністративного процесу, однак зловживання третіми особами своїми правами може суттєво ускладнити процесуально та збільшити за часом тривалість розгляду справ у суді. Саме тому з огляду на викладене вище констатуємо, що присутня проблематика суттєво ускладнює адміністративний процес.

Частина 5 статті 44 КАС України виглядає таким собі превентивним механізмом, що закладений законодавцем на запобігання озвученої вище проблематики, адже зазначена норма процесуального законодавства встановлює додаткові обов'язки учасників справи, що пов'язані із виявленням поваги до суду та інших учасників процесу, питаннями свідомого неперешкоджання своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи, явки у судові засідання, подання доказів, достовірних пояснень і загалом виконання процесуальних обов'язків, однак на практиці такі положення, якщо не ігнорується, то виконуються у формах прийнятих для правової позиції того чи іншого учасника справи.

Очевидною та виправданою виглядає позиція законодавця з метою прийняття законного судового рішення провести розгляд справи за участю всіх осіб права, обов'язки або законні інтереси яких воно може (чи буде) стосуватися. Саме цим і пояснюється існування інституту третіх осіб у процесуальному законодавстві.

Ще одним практичним питанням є питання відсутності спеціальної норми процесуального законодавства, яка б дозволяла суду апеляційної інстанції залучати до участі в розгляді справи третіх осіб. Зазначене призвело до різних підходів правозастосовної практики.

У справах № 703/3197/17 (ухвала від 20 червня 2018 року) [2], № 826/3448/17 (ухвала від 04 липня 2018 року) [3], № 826/15679/16 (ухвала від 12 червня 2018 року) [4] Київський апеляційний адміністративний суд залучив до участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Разом із тим той же суд у той же хронологічний відрізок часу відмовляє у залученні таких осіб до участі у справі (справа № 826/13405/17 (ухвала від 20 лютого 2018 року) [5]). Зазначена позиція є неоднозначною, адже право на залучення третьої особи за її ініціативою за клопотанням учасника справи можливе.

Крім того, зазначені судові справи підкреслюють тривалість процесу неоднозначного вирішення питання залучення третіх осіб як учасників справи на різних стадіях провадження.

Як зазначалося вище, законодавець встановив конкретні часові рамки для залучення третіх осіб до справи (чинна редакція КАС України, стаття 49, частина 2), однак якщо враховувати право на поновлення пропущеного процесуального строку (стаття 121 КАС України), то права третіх осіб можуть бути реалізовані і на наступних стадіях адміністративного процесу, крім того, законодавець у чинній (як і в попередній) редакції КАС України не встановлює вид провадження, що дає підстави вважати, що законом чітко не визначено це провадження суду першої інстанції чи провадження суду апеляційної інстанції, а тому очевидним є висновок, що все ж залучення таких осіб на стадії апеляційної інстанції є законним. Зважаючи на те, що наведена судова практика підтверджує наявність колізії правозастосування, це питання законодавцем не вирішене. З огляду на що зазначене є ще одним аргументом на користь позиції ускладнення адміністративного провадження третіми особами.

Висновки. Сучасний інститут третіх осіб зазнав змін з набранням чинності актуальної редакції КАС України. Треті особи як різновид учасників справи на сучасному етапі розвитку нормативного регулювання процесуальних відносин, що складаються в процесі адміністративного провадження, зазнають перетворень. Треті особи заслуговують окремої уваги як законодавця, так і суду, оскільки їх природа має дуальну структуру (ті, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета позову, та ті, що не заявляють) і кожна з таких категорій має не лише власні інтереси, а і свої права та обов'язки в процесуальному аспекті, а також власні інтереси в контексті результату розгляду справи загалом. Залучення або вступ у справу таких осіб тягне за собою різні правові наслідки для всіх учасників справи та є свого роду процесуальним «ускладненням» справи, адже такі особи, маючи не досить чітко врегульований правовий статус, можуть не лише навантажувати суд процесуальними питаннями, пов'язаними з реалізацією тих чи інших процесуальних дій, покликаних на фактичне уповільнення розгляду справи, що пов'язано зі зловживанням процесуальними правами.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
2. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 20 червня 2018 року у справі № 703/3197/17. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74816673>.
3. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 04 липня 2018 року у справі № 826/3448/17. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75143580>.
4. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 12 червня 2018 року у справі № 826/15679/16. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74640190>.
5. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 20 лютого 2018 року у справі № 826/13405/17. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72361487>.

УДК 342.99.245

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.05>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Галунько Валентин Валентинович,
аспірант
(Науково-дослідний інститут
публічного права,
м. Київ, Україна)

У статті розкрито адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в Україні. Доведено, що академічна доброчесність у вищій освіті носить морально-етичний та законний характер. Розкрили, до якого складу належать суб'єкти – здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники, а також суб'єкти, які здійснюють перевірку наукових та навчальних творів на академічну доброчесність. Розглянули та відкрили правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти суб'єктів правовідношення аналізованої сфері. Зробили узагальнення щодо адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти.

Визначено, що одним із вагомих чинників академічної доброчесності є наукові та навчальні твори, які підпадають під правовий захист, а суб'єктів права власності на ці твори ніхто протиправно не може позбавити права власності, адже воно не може бути порушеним. Тим самим академічна доброчесність є складником забезпечення всіх теоретичних конструкцій та інститутів правозастосування щодо забезпечення права осіб розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Отже, академічна доброчесність є інститутом, який забезпечує право інтелектуальної творчої діяльності вчених та здобувачів вищої освіти. Вагомим комплексом правознавства є правові відносини. В умовах сьогодення інститут адміністративних відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності є не досить розвинутим як на теоретичному, так і практичному рівнях, він потребує вдосконалення.

Оприлюднення здобувачем вищої освіти наукового твору, в якому є ознаки академічної недоброчесності, призводить до настання для нього негативних юридичних наслідків. Завчасна перевірка здобувачем вищої освіти наукового твору на академічну доброчесність та виправлення, якщо є академічна недоброчесність, захищає його від негативних юридичних та етичних наслідків.

Ключові слова: академічна доброчесність, вища освіта, відповідальність, здобувач, інтелектуальна власність, об'єкт, освіта, особа, плагіат, правові відносини, юридична природа.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF ENSURING ACADEMIC INTEGRITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Halunko Valentyn Valentynovich,
Graduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article discloses administrative and legal relations in the sphere of ensuring academic integrity of higher education in Ukraine. It has been proven that academic integrity in

higher education has a moral, ethical and legal character. It was revealed to which subjects higher education applicants and scientific and pedagogical workers, as well as subjects who check scientific and educational works for academic integrity, belong. We considered and opened the legal relationship in the field of ensuring academic integrity of higher education of the subjects of the legal relationship in the analyzed field. Made generalizations regarding administrative and legal relations in the field of ensuring academic integrity of higher education.

It was determined that one of the important factors of academic integrity is scientific and educational works that are subject to legal protection, and the subjects of ownership of these works cannot be illegally deprived of their ownership, because it cannot be violated. Thus, academic integrity is a component of ensuring all component theoretical constructions and law enforcement institutions regarding ensuring the right of individuals to dispose of the results of their intellectual, creative activity. Thus, academic integrity is an institution that ensures the right of intellectual creative activity of scientists and students of higher education. Legal relations are an important institution in the complex of jurisprudence. In today's conditions, the administrative relations of the institute in the field of ensuring academic integrity are insufficiently developed, as well as on a non-practical level, it needs improvement.

Publication by a student of higher education of a scientific work that shows signs of academic dishonesty leads to negative legal consequences for him, early verification of a higher education applicant's scientific work for academic integrity and correction, if there is academic dishonesty, protects oneself from negative legal and ethical consequences.

Key words: academic integrity, higher education, responsibility, getter, intellectual property, object, education, person, plagiarism, legal relations, legal nature.

Актуальність дослідження. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. В Україні забезпечення прав людини і громадянина базується на положеннях Конституції України та (або) природних правах. Зокрема, до таких прав належить захист інтелектуальної власності, право на освіту та авторські та суміжні права. Та згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [12]. Одним із вагомих чинників зазначеного є наукові та навчальні твори, які підпадають під правовий захист, а суб'єктів права власності на ці твори ніхто протиправно не може позбавити права власності, адже воно не може бути порушеним. Тим самим академічна доброчесність є складником забезпечення всіх теоретичних конструкцій та інститутів правозастосування щодо забезпечення права осіб розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Тим самим академічна доброчесність є інститутом, який забезпечує право інтелектуальної творчої діяльності вчених та здобувачів вищої освіти.

Вагомим комплексом правознавства є правові відносини. В умовах сьогодення інститут адміністративних відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності є не досить розвинутим як на теоретичному, так і на практичному рівнях, він потребує вдосконалення. В цьому і полягає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень. У дослідження лягли роботи таких науковців теорії держави та права й інших галузей права, як: В. Єрмоленко, О. Зайчук, С. Захаріна, Н. Оніщенко, О. Скакун, Д. Сопова, М. Фіцули, С. Фіялка. З адміністративного права, а саме: Б. Авер'янова, О. Бандурки, О. Безпалової, Ю. Битяка, В. Гаращука, Ю. Гаруста, І. Голосніченка, С. Гусарова, С. Ківалова, Т. Коломоець, В. Колпакова, А. Комзюка, Р. Мельника, Д. Хорошковської, Г. Христова тощо. Проте названі вище вчені до аналізованої нами проблематики безпосередньо не зверталися, а досліджуючи інші, більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії держави права, теорії адміністративного права та чинного законодавства сформулювати зміст академічної доброчесності.

Виклад основних положень. У теорії права розкрито, що «правовідносини» – це суспільні відносини, врегульовані правом. Вони є наслідком дії права. Проте правові відносини з'являються не лише тому, що діють правові норми, а тому, що певні суспільні відносини об'єктивно потребують правової регламентації, не можуть нормально розвиватися без неї [1].

Наука адміністративного права вивчає юридичні норми, що регулюють відносини між органами державного управління і громадянами. Точніше кажучи, це наука про публічно-правові відносини у сфері внутрішнього державного управління. У такий спосіб такі відносини становлять найбільш загальне й основне розуміння в науці адміністративного права. Те, що робить державна влада у публічному адмініструванні цікавить, оскільки ця діяльність стосується громадян. Адже предметом адміністративного права є вивчення і аналіз суспільних відносин між правлячою владою і громадянами. З усіляких відносин, що виникають між представниками влади і приватними особами, наука адміністративного права залучає тільки юридичні відносини, тобто тільки ті, що засновані на праві. З домаганнями, які спираються не на закон, а на особистий розсуд чи корпоративний інтерес, не можна рахуватися в адміністративному праві. Наука адміністративного права вивчає публічні правовідносини за змістом, вони виникають між представником державної влади і громадянами з метою реалізації публічного інтересу. Що саме визнає влада як суспільний інтерес, залежить від рівня культури. І те, у чому влада бачить загальне благо, може насправді й розійтися з інтересами значної частини населення. Але у всякому разі вимоги правлячої влади висуваються до громадян не як приватний інтерес окремих носіїв влади, а в ім'я загального блага [7].

Також у юридичній літературі розкривається, що правовим відносинам притаманні такі ознаки: 1) правовідносини нерозривно пов'язані з нормами права, зовнішнім виразом якої джерела права [1], наприклад, згідно із законом України про освіту визначено, що академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1]; 2) сторони правовідносин завжди мають суб'єктивні права та несуть юридичні обов'язки, які взаємопов'язані між собою. Кожному суб'єктивному праву однієї особи відповідає юридичний обов'язок іншої, і навпаки, наприклад, здобувач вищої освіти зобов'язаний дотримуватись академічної доброчесності та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання [2]. Одночасно, на наш погляд, він має право на об'єктивну неупереджено перевірку своїх наукових та навчальних праць на антиплагіат та академічну доброчесність. Своєю чергою особа, яка здійснює перевірку наукового чи навчального твору на дотримання ознак академічної доброчесності, має право на використання відповідних методик та способів, у тому числі авторських, для здійснення перевірки академічного чи навчального твору на антиплагіат та академічну доброчесність. Отже, вона зобов'язана нести юридично та (або) етичну відповідальність за наданий висновок щодо наявності чи відсутності у творі, щодо якого здійснюється перевірка ознак академічної недоброчесності; 3) правові відносини мають свідомо-вольовий характер, бо, по-перше, держава через видання відповідних норм права виражає свою волю, по-друге, учасники цих відносин здійснюють своє волевиявлення, без якого ці відносини неможливі, по-третє, учасники правовідносин усвідомлюють значення своїх дій та можуть нести за свої дії

відповідальність. Правовідносини виникають тільки в ході реальної взаємодії сторін, залежать від їх ініціативи і поведінки [1].

Наприклад, для того щоб виникли правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти, вони мають врегульовуватися нормами права та виникають після того як здобувач вищої освіти створив та оприлюднив свій науковий чи навчальний твір, розуміючи всі правові наслідки щодо дотримання в ньому вимог недопущення плагіату та інших аспектів академічної недоброчесності [3]. Оприлюднення здобувачем вищої освіти наукового твору, в якому є ознаки академічної недоброчесності, призводить до настання для нього негативних юридичних наслідків.

Фактичний зміст правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти полягає в тому, що реально наявні суспільні відносини щодо захисту права інтелектуальної власності, забезпечення належної якості вищої освіти, юридичних та етичних правил щодо використання чужих творів для досягнення наукової чи навчальної мети отримали через опосередкування нормами права свою юридичну форму, набули нових публічно-правових якостей. Юридичний зміст правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти складається з класичних юридичних елементів: об'єкт, суб'єкти, юридичний зміст (права та обов'язки суб'єктів), юридичний факт [4].

На думку класика вітчизняної системи адміністративного права А. Єлістратова, об'єктом публічно-правових відносин може бути все, що здатне служити здійсненню публічних інтересів. У цій ролі можуть виступати: власні сили людини, речі й послуги інших людей. Власні сили суб'єкта стають об'єктом права, оскільки законодавець установлює ті межі, в яких ними можна беззаперечно користуватися. У такий спосіб об'єктом публічного права стає особиста недоторканність, свобода пересування, свобода слова і друку, зборів і т. д. З речей особливий інтерес як об'єкт публічного права являють речі, що знаходяться поза цивільним обігом: публічні будівлі, бібліотеки, музеї, храми, вулиці, мости, канали, судноплавні ріки і т. д. Ці речі не можуть підлягати угодам між приватними особами, але служать засобом до здійснення суспільних інтересів. Послугами, що спеціально цікавлять нас в адміністративному праві, є різноманітні послуги, що надаються громадянам правлячою владою [7].

Об'єкт правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це матеріальне право інтелектуальної власності на науковий чи навчальний твір або (та) нематеріальне, як право на впізнавальність та повагу до автора твору, благо, заради якого суб'єкти вступають у правовідношення. Суб'єкт правовідношення аналізованої сфери – це: по-перше, здобувач вищої освіти, що написав і оприлюднив науковий навчальний твір; по-друге, особа, яка здійснює перевірки наявності чи відсутності в ньому академічної недоброчесності; по-третє, суб'єкти, які мають право здійснювати реагування на результати перевірки, в тому числі застосовувати заходи адміністративного примусу; по-четверте, треті особи, яким у результаті аналізованих правовідносин може бути нанесена певна шкода.

Предмет адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в Україні слушно, на наш погляд, з'ясували професори О. Проценко та П. Лихограй, які доводять, що академічна доброчесність, з одного боку, є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує у собі етичні норми й правила поведінки людини в освітньо-науковому середовищі та механізми й інструменти, за допомогою яких останні реалізуються на практиці. З іншого – існує цілий комплекс чинників, передусім морально-культурних, інституційних, освітньо-виховних, які впливають ззовні чи зсередини на університет, визначаючи його спроможність і прагнення протидіяти академічній нечесності. У будь-якому разі запровадження нового

виду відповідальності (академічної – *автор*) зумовлене трансформацією всієї системи освіти й науки, оскільки переформатування цілої низки норм, правил, устроїв потребує значних ресурсів, часу та навіть волі й мужності окремих осіб для свого утвердження, в жодному випадку не може з'явитись одномоментно чи випадково без використання інструментів «академічного примусу». Академічна доброчесність як стан свідомості сучасної освіченої та культурної особистості попереджає і запобігає таким негативним явищам у поведінці представників вищої освіти, як академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання [10].

Юридичний зміст правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це суб'єктивні права та юридичні обов'язки його суб'єктів. Юридичний факт – це життєва обставина, з наявністю або відсутністю якої пов'язуються виникнення, зміна та припинення правовідношення. Наприклад, за рішенням МОН від 1 липня 2016 р. відбулося засідання Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України. Атестаційна колегія розглянула низку питань, пов'язаних з атестацією кадрів вищої кваліфікації, науковою недоброчесністю під час написання та захисту дисертацій. Зокрема, на підставі альтернативних негативних рішень спеціалізованих рад та задокументованого обсягу текстових запозичень і плагіату було позбавлено наукового ступеня кандидата наук здобувача ОСОБА 1 [11].

М. Пленюк доводить такий результат у своїй статті і доходить висновку, що вищі навчальні заклади у правовідносинах зі здобувачами вищої освіти, зокрема щодо академічної відповідальності, мають право діяти у тих межах, що встановлені законодавством. Кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту. Зауважимо, що на сьогодні правове регулювання академічної відповідальності характеризується недостатньою регламентацією. У законодавстві у сфері освіти належним чином не проведено системної роботи щодо формування правового механізму відповідальності за порушення академічної доброчесності. Тому запровадження нових категорій, що врегульовують питання якості освіти, встановлення окремих правил відповідальності для учасників освітнього процесу є неможливими, а тому за своєю метою не призводять до правових наслідків та не формують механізму правового регулювання застосування відповідальності у сфері освіти [9].

На думку І. Ковальчука, досвід українських та зарубіжних вищих навчальних закладів показує, що важливою передумовою для притягнення до академічної відповідальності є встановлення і дотримання відповідних процедур доведення порушень, захисту та оскарження рішень. Процедури експертизи, що іноді використовуються у судових справах, засновані на неправильному розумінні відмінностей між поняттями плагіату й академічного плагіату. Крім того, актуальною проблемою залишається створення нових інструментів і методів для перевірки ознак академічного плагіату і фальсифікації. Зокрема, це належить до некоректних запозичень із зарубіжних джерел, де замість традиційних алгоритмів можуть використовуватися алгоритми, засновані на порівнянні частотних розподілів ключових слів. Також важливо розробити методологію використання даних з відкритих державних реєстрів для перевірки достовірності інформації про валідації результатів досліджень [8].

Усе вище викладене дає можливість сформулювати такі узагальнення щодо адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти:

- вони нерозривно пов'язані з нормами адміністративного права, зовнішнім виразом яких є положення Закону про освіту, в якому наведено категорійне визначення академічної доброчесності;

– матеріальні права на інтелектуальну власність, наукові або навчальні чи нематеріальні твори, повагу до авторів і їх пізнавальність у сфері академічної доброчесності можна розглядати як об'єкти правових відносин;

– здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності та мають право на об'єктивну неупереджену перевірку своїх наукових та навчальних робіт на антиплагіат та академічну доброчесність;

– особа(и), яка(і) здійснює перевірку наукових або навчальних творів на дотримання ознак академічної доброчесності, при цьому вона (и) мають нести юридичну та етичну відповідальність;

– завчасна перевірка здобувачем вищої освіти наукового твору на академічну доброчесність та виправлення, якщо є академічна недоброчесність, захищає його від негативних юридичних та етичних наслідків;

– юридичні факти аналізованої сфері можуть бути підставами для рішення позбавлення наукових ступенів кандидата наук, є альтернативні негативні рішення атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України.

Отже, адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це сукупність фактичних засад зовнішнього вираження юридичного змісту правових відносин, які врегульовані нормами адміністративного права. До складу яких належать суб'єкти, насамперед здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники та суб'єкти, які здійснюють перевірку наукових та навчальних творів на академічну доброчесність. А також об'єкти зазначених правових відносин та юридичні факти, які виникають у результаті виникнення, зміни та припинення адміністративних правових відносин в аналізованій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#n613>.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014, № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
3. Теорія держави і права : навчальний посібник / автори-упорядники: Пихтін М.П., Галунько В.В., Новіков М.М., Новікова М.М., Онищук О.О. ; за заг. ред. В.В. Галунька. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2010. 250 с.
4. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право. 2015. С. 368.
5. Теорія держави і права : навчальний посібник. МАУП. Київ. 2003. С. 240.
6. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти : Лист від 23.10.2018 № 1/9-650. / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>.
7. Єлістратов А.І. Адміністративне право : лекції. / Ред. та упоряд. В.В. Галунько, С.В. Діденко. ХЮІ ХНУВС. Херсон. 2007. С. 268.
8. Ковальчук І. Правові аспекти забезпечення академічної доброчесності у вищій школі. БНАУ. 2020. С. 116. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5496/1/Pravovi_aspekty_.pdf.
9. Пленюк М. До питання про правове регулювання академічної відповідальності. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київський регіональний центр НАПрН України. Київ. 2021. С. 107–108.
10. Проценко О., Лихограй В. Академічна доброчесність в освітній стратегії вищих навчальних закладів. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого.

2020. С. 347. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35864/1/2020_Starosta%20Volodymyr_Kharkiv%20S_280-284.pdf#page=345.

11. Атестаційна колегія Міносвіти розглянула питання академічної доброчесності. *INNOV.ORG.UA*. URL: <http://innov.org.ua/news/official-news/4203-atestatsiina-kolehiia-minosvity-rozhlianula-pytannia-akademichnoi-dobrochesnosti>.

12. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

УДК 159.9. 316.362:316.624.3: 378

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.06>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Закалик Галина Михайлівна,
старша викладачка кафедри психології
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

Коропатов Олег Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон)

Федькович Галина Володимирівна,
магістр
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

Проблема домашнього насильства не нова, вона існувала ще з початку зародження людства, з початку зародження громад і понять сімейних звичаїв.

Проблема домашнього насильства тривалий час була суто особистою справою кожної окремої сім'ї, вважалось недоцільним втручання держави в особисте та приватне життя осіб. Насильство щодо ближніх, особливо спрямоване на осіб похилого віку та з обмеженими можливостями, жінок, дітей, і це насильство не знає географічних кордонів. Збільшенню випадків домашнього насильства сприяє не тільки те, що суспільство не завжди готове відкрито обговорювати таку проблему, але й жертви насильства нерідко самі не схильні розголошувати подію, яка з ними сталася.

Сучасна правова доктрина, міжнародне право та практика Європейського суду з прав людини проголошують, що основоположними правами людини і громадянина є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві. Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від усіх форм та проявів насильства, у тому числі захист від насильства, що вчиняється з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб.

Домашнє насильство – найбільш поширена форма порушення прав людини. Запобігання домашньому насильству стає все більш актуальною проблемою сучасного суспільства. Але те, що сьогодні деякі країни світу навчилися більш реально протидіяти цій проблемі, а деякі поки просто замовчують, але загалом це не означає, що проблеми не існує взагалі.

Домашнє насильство є поширеною негативною характеристикою, яка притаманна українському суспільству, де через різноманітні економічні, соціальні, психологічні причини, безробіття, соціально-побутову невлаштованість, алкоголізм та наркоманію може страждати хоча б один член сім'ї, що провокує виникнення сімейної нестабільності.

У неблагополучних сімейних парах спостерігається порушення рольових зобов'язань, що стають причинами сварок, призводять до стресів та виникнення психотравмівних ситуацій. У випадках програвання соціальної ролі одним із членів родини, яка є психотравмувальною для нього самого, однак психологічно вигідна іншим членам родини, настає напруження. В інших – члени родини прямо або опосередковано спонукають когось із родини взяти на себе таку роль. Навпаки, патологізуюча роль одного з членів родини може бути травматичною для інших, а не для нього самого. Нерідко стаються випадки, коли обидва типи патологізуючих ролей об'єднуються між собою: один член сім'ї виконує роль, патологізуючу його самого, інший же – бере роль, травматичну для інших. Тому для сімейних психологів та психотерапевтів проблеми патологізуючих ролей являє значний інтерес.

У дослідженні наголошується, що наявність кривдника у сім'ї – це не лише небезпека, що пов'язана з агресією стосовно членів сім'ї, а й ще негативні наслідки для суспільства. Жертви домашнього насильства мають право шукати захисту від дій кривдника як у представників держави – правоохоронців та органів юстиції, так і в недержавних правозахисних організаціях.

Аналіз проведеного соціологічного дослідження підкреслили факти стосовно того, що в усіх зверненнях жінок та дітей до відповідних державних органів та недержавних організацій, що займаються проблемою протидії домашньому насильству, є прояви домашнього насильства з боку чоловіка і батька. Серед найпоширеніших форм домашнього насильства були фізичне, економічне та психологічне насильство.

Сучасний етап становлення України як демократичної, правової держави пов'язаний з багатогранними процесами у сферах соціально-економічної та політичної життєдіяльності соціуму. В умовах радикального реформування здійснюється злом звичних стереотипів, поглядів на розуміння різних проблем суспільного життя.

Ключові слова: домашнє насильство, види домашнього насильства, подружжя, батьки, рольові очікування, рольові домагання, міжпоколінні взаємодії.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF FAMILIES SUFFERING FROM DOMESTIC VIOLENCE

Zakalyk Halyna Mykhailivna,
Senior Lecturer at the Department of
Psychology
(Lviv Institute of the Interregional
Academy of Personnel Management,
Lviv, Ukraine)

Koropatov Oleh Mykolaiovych,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of Administrative
Law and Administrative Process
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson)

Fedkovych Halyna Volodymyrivna,
Master
(Lviv Institute of the Interregional
Academy of Personnel Management,
Lviv, Ukraine)

The problem of domestic violence is not new, it has existed since the beginning of humanity, since the beginning of societies and concepts of family customs.

For a long time the problem of domestic violence was a purely personal matter of each individual family, it was considered inappropriate for the state to interfere in the personal and private life of individuals. Violence against others, especially against the elderly and disabled, women, children, and this violence knows no geographical boundaries. The increase in domestic violence is facilitated not only by the fact that society is not always ready to openly discuss this problem, but also by the fact that victims of violence themselves are often not inclined to disclose the event that happened to them.

Modern legal doctrine, international law and the practice of the European Court of Human Rights declare that the fundamental rights of a person and a citizen are the inalienable right to life, liberty and personal integrity, respect for one's honor and dignity, and the prohibition of torture, forced labor and discrimination forms the basis of a person's legal status in a civilized society. This means that any person, regardless of gender, age, state of health or any other factors, has the right to effective protection against all forms and manifestations of violence, including protection against violence committed by family members or other close persons.

Domestic violence is the most common form of human rights violation. Prevention of domestic violence is becoming an increasingly urgent problem of modern society. But the fact that today some countries of the world have learned to more realistically counter this problem, and some are simply silent, but in general, this does not mean that the problem does not exist at all.

Domestic violence is a widespread negative characteristic inherent in Ukrainian society, where due to various economic, social, psychological reasons, unemployment, social and domestic instability, alcoholism and drug addiction, at least one family member can suffer, which provokes the emergence of family instability.

In dysfunctional married couples, there is a violation of role obligations, which become the cause of quarrels, lead to stress and the emergence of psycho-traumatic situations. In cases of losing a social role by one of the family members, which is psychotraumatic for him, but psychologically beneficial for other family members, tension sets in. In others, family members directly or indirectly encourage someone in the family to take on such a role. On the contrary, the pathologizing role of one of the family members can be traumatic for others, but not for him. There are often cases when both types of pathologizing roles are combined: one family member performs a role that pathologizes him, while the other takes on a role that is traumatic for others. Therefore, for family psychologists and psychotherapists, the problem of pathologizing roles is of great interest.

The study emphasizes that the presence of an abuser in the family is not only a danger associated with aggression towards family members, but also negative consequences for society. Victims of domestic violence have the right to seek protection from the perpetrator's actions both from representatives of the state: law enforcement officers and justice bodies, and from non-governmental human rights organizations. The analysis of the conducted sociological research highlighted the fact that in all the appeals of women and children to the relevant state bodies and non-governmental organizations dealing with the problem of combating domestic violence, there are manifestations of domestic violence on the part of the husband and father. Among the most common forms of domestic violence were physical, economic and psychological violence.

The current stage of the formation of Ukraine as a democratic, legal state is connected with multifaceted processes in the spheres of socio-economic and political life of society. In the conditions of radical reformation, habitual stereotypes and views on understanding various problems of social life are being broken.

Key words: domestic violence, types of domestic violence, spouses, parents, role expectations, role harassment, intergenerational interactions.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного та державного розвитку України значно підвищується роль сім'ї як важливого соціального інституту й базового осередку суспільства. На сім'ю покладається провідна роль у формуванні особистості дитини, забезпечення її подальшого розвитку та збереження української нації. Законодавчими актами в Україні регламентуються умови функціонування сім'ї загалом та інституту батьківства, наголошується на необхідності виявлення й активного використання на практиці виховного потенціалу сучасної української сім'ї, підвищення ролі батьків у формуванні особистості дитини як гідного представника суспільства, забезпечення підготовки молоді до майбутнього сімейного життя і сумлінного виконання своїх батьківських обов'язків.

Водночас неможливо оминати проблему, що створюється в умовах сьогодення для молодих людей як своєрідний прецедент суперечностей між: потребою держави в підвищенні соціального стану сім'ї, з'ясуванням її педагогічного потенціалу та недостатнім усвідомленням і відповідальністю батьківства, що веде до негативної динаміки у виконанні батьківських функцій, породжуючи конфлікти у подружніх і міжпоколінних взаєминах. Неоднозначність таких стосунків у поєднанні із застосуванням різних форм домашнього насильства призводить до серйозних наслідків, від яких переважно страждають жінка і діти, що стають жертвами.

Питання соціально-психологічних проблем сімей, що потерпають від домашнього насильства, розглядалися в дослідженнях науковців, зокрема М. Айнсворда, Д. Боулбі, І. Грабської, А. Кабанцевої, О. Карагодіної, Ліз Келлі, О. Ковальнової, О. Корнеєвої, С. Косенко, Л. Крижни, І. Ніконової, Ю. Примака, Н. Шувар, Р. Юрченко та інші. Однак, незважаючи на зростаючу інтенсивність наукових досліджень, присвячених різним аспектам такої проблематики, багато її питань і дотепер залишаються дискусійними, тому запропонована нами тема є вкрай актуальною.

Мета – здійснити аналіз соціально-психологічної проблематики сімей, що потерпають від домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Реалії сучасного українського суспільства засвідчують надзвичайну потребу у вивченні проблем сім'ї, де один із подружжя застосовує насильство над іншими її членами.

Загальнокризова ситуація в Україні, що спостерігається за останнє десятиліття, ізолюваність сімей під час COVID-пандемії і повномасштабної військової агресії щодо України з боку росії, не могла не відбитися на соціальному інституті сім'ї. Останніми роками спостерігається значна деформація шлюбно-сімейних процесів; зросли економічні проблеми та безробіття, що знижують адаптаційні можливості сім'ї й призводять до порушення її функціонування, виникнення серйозної кризи сім'ї та її руйнування.

Як засвідчують С. Діденко та О. Козлова, упродовж життя між подружжям спостерігаються різні типи взаємодії, основними з них є: співпраця, суперництво, «псевдоспівробітництво» та «ізоляція» та ін. Кожен тип має своє емоційне забарвлення, способи взаєморозуміння, розподіл обов'язків, прояви поведінки шлюбних партнерів тощо. Однією з проблем для сімейних стосунків є виникнення неконструктивних конфліктів. Вони зазвичай мають таку природу, як: збереження власного лідерства і неприйняття прагнення іншого партнера до зростання (професійного, соціального, інтелектуального); утримування власного ідеалізованого образу, що потребує опіки; експектація щодо досягнень іншого партнера, водночас невротичний страх перед власними невдачами тощо. Серед причин подружніх конфліктів стає й виникнення «любовного трикутника» (адюльтер), коли в одного з подружжя є два партнери і жодному з них важко надати перевагу: від власного, шлюбного – надходить матеріальна підтримка, а від коханця/коханки – емоційна насолода. До конфлікту призводять

і надто жорсткі правила взаємодії в парі і, як внаслідок, партнери перестають цікавитися почуттями і переживаннями один одного. Часто в одного з партнерів виникає невротичне прагнення до лідерства, а інший намагається стабілізувати цей стан і зберегти сім'ю, керуючись почуттям обов'язку чи абстрактним еталоном (чоловіка, дружини). Такі зв'язки мають нетривалий характер [1, с. 82]. Проблемою таких сімей стає те, що вони переходять у ранг неблагонадійних, де розвиваються дисгармонійні взаємини не лише в подружній парі, але й у стосунках з власними дітьми.

Гострота кризи батьківства і виконання ролі батька чи матері багато в чому визначається тим, наскільки успішно вирішувались проблеми на попередніх фазах життєвого циклу сім'ї [2, с. 11]. Якщо ці проблеми не були вирішені, стосунки у сім'ї на цій фазі можуть характеризуватися недостатньою згуртованістю, низькою емоційною близькістю, наявністю сексуальних проблем подружжя, неадекватними способами взаємодії як один з одним, так і з дітьми [3, с. 13].

Для дисгармонійних подружніх пар притаманні напруженість, відчуженість, конфліктність. Безперервне порушення психологічної рівноваги шлюбних партнерів призводить до стресів. Такий шлюб не дає можливості самореалізації партнерам. Відчуження та самотність характеризують його представників [4, с. 160].

Водночас відчуття психологічного неблагополуччя людини має такі прояви, як: особистісна неадаптованість [5], неефективність у реагуванні на події [6, с. 53], віктимність, поява кривдника і жертви [7, с. 214].

Проблема домашнього насильства постає досить серйозно у світових масштабах. І. Вітковська і М. Потапенко, цитуючи оцінювання Структури ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН жінки», зазначають, що у світі 243 мільйони жінок і дівчат віком 15–49 років зазнали сексуального та/або фізичного насильства з боку інтимного партнера. І ці дані значні в результаті обмежень, введених у зв'язку із загрозою поширення COVID-19 [8, с. 24].

За звітом Національної поліції України, у 2021 році надійшло 326 тис. заяв і повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, на основі чого складено 147 тис. протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 173-2 (*Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування*) КУпАП. Необхідно вказати, що у 2020 р. мобільними групами здійснено 97,2 тис. виїздів на повідомлення про факти вчинення домашнього насильства і виявлено 41,5 тис. осіб, які постраждали від домашнього насильства, серед них – 32,3 тис. жінок та 3,6 тис. дітей. З цього приводу поліцейськими винесено 19,7 тис. термінових заборонних приписів стосовно кривдників [9, с. 9]. Ці дані є доказом того, що у нинішньому суспільстві жінок і надалі змушують займати підлегле становище порівняно з чоловіками.

Насильство щодо жінок означає будь-який акт насильства, що чиниться на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може заподіяти фізичний, статевий, психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то у громадському або особистому житті. Домашнє насильство призводить до того, що в жінок відбувається низка психологічних змін у ставленні до себе, зокрема, втрата цікавості до себе й байдужість до свого зовнішнього вигляду, зниження самооцінки, зміни у ставленні до людей (зростання недовіри й образи на оточення), зміни у ставленні до життя (втрата сенсу життя) тощо [10, с. 25].

У неблагополучних сімейних парах спостерігається порушення рольових зобов'язань, що стають причинами сварок, призводять до стресів та виникнення психотравматичних ситуацій. У випадках програвання соціальної ролі одним із членів родини, яка є психотравматичною для нього самого, однак психологічно вигідна іншим членам

родини наступає напруження. В інших – члени родини прямо або опосередковано спонукають когось із родини взяти на себе таку роль. Навпаки, патологізуюча роль одного з членів родини може бути травматичною для інших, а не для нього самого. Нерідко стаються випадки, коли обидва типи патологізуючих ролей об'єднуються між собою: один член сім'ї виконує роль, патологізуючу його самого, інший же – бере роль, травматичну для інших. Тому для сімейних психологів та психотерапевтів проблемами патологізуючих ролей має значний інтерес [11, с. 55].

Патологізуюча роль – дуже яскравий приклад ситуації, коли порушення в поведінці індивіда зумовлені порушеннями рольової структури у сім'ї. Зокрема, D.E. Vogel та співавтори зазначають, що патологізуюча роль сімейного «цапа-відбувайла» у відсторонених стосунках у сім'ї пов'язана з тим, що її члени конфліктують і фруструють переживання для розрядки негативних емоцій потребують «громовідводу» [12, с. 176]. Ним і стає один із членів. Аналіз родини, а не її члена, який має нервово-психічні розлади і якому доводиться виконувати цю роль, може дати відповідь на питання про причини захворювання і спланувати шляхи надання психологічної допомоги. Явище «патологізуючих сімейних ролей» – дуже яскравий доказ необхідності у проведенні діагностики, розробки програми оздоровлення стосунків для всієї родини [13, с. 46].

До цього часу описано чималу кількість «патологізуючих ролей». До подібних феноменів відносять «стиль виховання», коли йдеться про взаємини між батьками і дітьми; «характер подружніх взаємин», хоча відображають й інші означення. Водночас узагальненої класифікації описаних ролей не існує.

На сьогодні відома робоча класифікація ролей, що базується на оцінюванні двох критеріїв: сфера життєдіяльності родини, порушення якої пов'язане з виникненням «патологізуючих ролей», і мотив їх виникнення. При цьому за першим критерієм враховують дві можливості [14, с. 134]:

- виникнення «патологізуючих ролей» пов'язане, в основному, з порушенням взаємин родини із соціальним оточенням і родина змінює свої відносини не у кращу сторону із сусідами, іншими сім'ями, родичами, державою;

- перехід родини до системи «патологізуючих ролей», а «приводом» стає зміна уявлень про особистість одного з членів родини, що найчастіше виявляється жертвою.

Дослідники наголошують, що наявність кривдника у сім'ї – це не лише небезпека, що пов'язана з агресією стосовно членів сім'ї, а й ще негативні наслідки для суспільства [15]. Тому жертви домашнього насильства мають право шукати захисту від дій кривдника як у правоохоронців, представників судової влади та органів юстиції [16], так і в недержавних організаціях.

Власне, такі передумови вказують на те, що дослідження проблем сімей, де побуває домашнє насильство, – невичерпане. За базу дослідження взято притулок громадської організації «Жіночі перспективи» (м. Львів), де тимчасово мають можливість перебувати постраждалі від домашнього насильства.

У проведеному дослідженні брали участь 40 осіб, з них 15 жінок та їхніх 25 дітей-підлітків. Дослідження проводилося із використанням авторської анкети «Стосунки у моїй сім'ї» (Г. Федькович, Г. Закалик), методики «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Альошина, Л. Гозман, модифікація М. Мушкевич, Р. Федоренко), методики «Аналіз сімейних взаємин» (Е. Ейдемільлер, В. Юстицкис, методика АСВ), теста-опитувальника «Вивчення батьківських установок» (Earl S. Schaefer, Richard Q. Bell, адаптація Т. Нещерет, методика PARI). Дані, отримані у результаті дослідження, статистично опрацьовувалися у системі Microsoft Office Exell у розділі Statistica. Виявлення зв'язків між певними шкалами методик, враховуючи малу кількість досліджуваних, проводилося методом рангової кореляції Спірмена.

Проведене соціологічне дослідження шляхом бесіди та анкетування вказувало на те, що в усіх зверненнях жінок та їхніх дітей є прояви домашнього насильства з боку чоловіка і батька. Серед найпоширеніших форм домашнього насильства були фізичне, економічне та психологічне насильство (100% опитаних). Прояви особливо жорстокої агресії проти членів сім'ї зазнавали 11 жінок (73% опитаних) та 16 дітей (64% від числа опитаних), яку чоловіки здійснювали часто у стані алкогольного сп'яніння. При цьому у чотирьох сім'ях (27%) чоловіки були хронічними алкоголіками; у десяти сім'ях (66%) вживали алкоголь не часто, під час свят, але у великих кількостях. Фізичні знущання над дітьми ставалися як у стані алкогольного сп'яніння, так і в тверезому стані під час виникнення конфліктних ситуацій. В одній сім'ї (7%) чоловік алкоголю не вживав, однак агресію проявляв щодо дружини і дітей з будь-якої на те підстави. При цьому причиною уживання алкоголю чоловіками нібито ставали відсутність можливості знайти гідну за оплатою роботу (54%) та можливістю матеріально забезпечити сім'ю (72%), небажаннями дослухатися до порад дружини (43%), надмірним бажанням почуватися господарем у сімейному оточенні і при цьому не докладати для цього жодних зусиль (25%).

Крім цього, 67% жінок піддавалися чоловіком сексуальному насильству. Психологічному тиску і знущанням чоловіка у присутності дітей піддавалися 6 жінок (40%). Економічного насильства зазнавали 12 жінок (80% опитаних) і 23 підлітки (92% опитаних).

Психологічний тиск, обзивання, приниження, докази нікчемності, залякування, шантажування, переслідування відзначали 82% опитаних жінок; контроль їхньої поведінки, примушування постійно давати безглузді звіти – 72%; застосування фізичної сили – 86% жінок. Усе це спричинювало нанесення 72% опитаних шкоди здоров'ю і призводило до втрати працездатності та необхідності лікування. Респондентки відзначали, що їм заборонялося спілкуватися з рідними – 19%, сусідами – 25%, товаришками – 25%, а якщо це порушувалося, вони піддавалися домашній ізоляції. У стані алкогольного сп'яніння та проявах агресії чоловіки нищили та пошкоджували спільно набуте майно – 46% опитаних. 72% респонденток вказували, що чоловіки присвоювали дохід дружини і часто викрадали спільні кошти, витрачали на алкоголь, цигарки, гулянки у чоловічій компанії. Їх повернення додому закінчувалося психологічною наругою та фізичним насиллям над дружиною і дітьми [17, с. 114].

До спричинення домашнього насильства залучалися й інші члени розширених сімей, зокрема з боку свекрухи – 40% жінок і з боку свекра – 20% (3 жінки). При цьому 1 особа (7%) відзначала, що були спроби згвалтування з боку свекра.

Серед дітей жертв сексуального насильства не виявлено. Водночас 36% респондентів-підлітків вказували, що зазнавали психологічного тиску як з боку їхніх матерів, так і батьків.

Жінки відзначали незадоволеність сімейними стосунками. Тоді як 56% підлітків не подобалися незадоволені сімейні стосунки із батьком або з обома батьками – у 36% випадків чи дівчат із матер'ю – 8%.

Жінки і підлітки вказували, що напружені стосунки у сімейному оточенні впливають на їхній настрій та самопочуття. 36% підлітків із тих, які зазнавали психологічного впливу обох батьків та фізичного насильства від батька, відзначали погіршення свого здоров'я. Про негативні сімейні стосунки і конфлікти діти повідомляли своїм друзям, але про це не знали у школі і скривалося перед родичами.

Третина жінок неодноразово зверталася після насильства до лікарів, однак тільки 26% зверталися із поодинокими заявами до правоохоронних органів, але під тиском чоловіків забирали їх назад. Це є свідченням того, що державні органи були не зацікавлені у притягненні до відповідальності кривдників, а залякані жертви й далі терпіли знущання.

На підставі отриманих результатів дослідження та проведеного кореляційного аналізу було відзначено порушення рольових функцій шлюбних партнерів. Зокрема, виявлено негативний кореляційний зв'язок у неузгодженості у виконанні господарсько-побутової функції ($r = -0,52$, при $p < 0,001$), вихованні дітей ($r = -0,55$, при $p < 0,001$) та схожістю у поглядах, що відображалися на емоційному кліматі сім'ї, що негативно корелював з довірою у спілкуванні ($r = -0,63$, при $p < 0,001$), взаєморозумінням ($r = -0,49$, при $p < 0,001$), психотерапевтичністю спілкування ($r = -0,67$, при $p < 0,001$) [18, с. 263].

Водночас прямий кореляційний зв'язок існував між надмірною турботою про підлітків та директивністю матері ($r = 0,59$, при $p < 0,001$). Сімейні конфлікти впливали на порушення домашніх обов'язків дівчат-підлітків ($r = 0,54$, при $p < 0,001$), зростало материнське потурання ($r = 0,63$, при $p < 0,001$) та гіперпротекція стосовно них ($r = 0,71$, при $p < 0,001$).

Західні науковці спробували деталізувати прояви вимогливості, контролю та заохочення автономії у батьківському ставленні. Зокрема, Б. Барбер та Е. Гармон припустили, що батьківський контроль може проявлятися у двох формах: інтрузивній, коли контроль за думками та почуттями дитини такими, що неодмінно підриває її психічний розвиток, і регулятивній, що слугує процесом регуляції, моніторингу та спостереження за активністю дитини, допомагає організувати її особистий простір, що сприяє дорослішанню [19, с. 45]. Якщо ж поведінка матері зводить до надмірної прив'язаності у стосунках з дитиною та надмірним контролем за її активністю (інтрузивні матері), то навіть на відстані від матері вона продовжує переживати значні труднощі із самостійністю [20, с. 72].

На думку Б. Соєненса з колегами, типовими причинами інтрузивного батьківського контролю є, швидше за все, страх перед сепарацією дитини або їхній надмірний перфекціонізм [21, с. 73].

Такі порушення могли негативно відображатися на формуванні особистості підлітків.

Висновки. На основі отриманих результатів можна констатувати, що досліджувані сім'ї необхідно віднести до дисфункційних. У них за опитуванням дружин і дітей батько байдужий до своїх сімейних та батьківських обов'язків і застосовував агресивні дії до членів сім'ї, що мають характер домашнього насильства.

Щодо позиції матерів стосовно дітей у загальному можна було б охарактеризувати як переважно позитивне ставлення до підлітків та прийняття їх особистісних якостей. Однак матері проявляли надмірну турботу стосовно підлітків, старалися не обтяжувати їх обов'язками, створюючи гіперопіку та потурання, що не давало достатніх можливостей для їхньої соціалізації, вироблення самостійності та формування життєвої позиції. Проблемою було й те, що жінки виносили сімейні конфлікти на обговорення з дітьми.

Водночас позиція батьків, за поглядами їхніх дітей, була далеко неоднозначною. Підлітки констатували, що їхнім батькам головне було обмежити свободу, показати свою владу у різних заборонах, тоді як вони були цілком байдужі до їхнього виховання.

У перспективі планується проведення комплексного дослідження психологічної допомоги постраждалим особам від домашнього насильства, до якого мають бути залучені не лише психологи, психотерапевти, але й працівники правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності : підручник. Київ : Академ-видав, 2009. 304 с.
2. Сова М.О., Деніжна С.О. Психологія сім'ї : навчальний посібник. Київ : 2014. 212 с.
3. Романчук О.І. Схема-терапія: модель роботи з часткою «зранена внутрішня дитина» в осіб, які зазнали хронічного скривдження та занедбання в дитинстві.

Вісник асоціації психіатрів України. 2013. Вип. 04. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/36918>.

4. Шевченко Л.О. Психологічні характеристики віктимної особистості. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 181–185.

5. Fava G., Ruini C. Increasing psychological well-being in clinical and educational settings: interventions and cultural contexts. Berlin : Springer, Dordrecht. 2014. 215 p.

6. Основи психологічного консультування : навчально-методичний посібник / укладачі: Б.А. Якимчук, І.П. Якимчук. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 204 с.

7. Віктимологія : навчальний посібник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

8. Вітковська І.М., Потапенко М.В. Домашнє насильство як соціальна проблема у сучасній Україні. *Socioprostr: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*. 2021. № 11. С. 23–29.

9. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021.

10. Грабська І.А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 9–10. С. 20–25.

11. Юрченко Р. Роль жертви у генезі злочинної поведінки. *Молодий вчений*. 2021. № 1 (89). С. 54–57.

12. Vogel D.E., Murphy M.J., Catrona C.E., Seeman J. Sex differences in the use of demand and withdraw behavior in marriage: examining the social structure hypothesis. *Journal of Counseling Psychology*. 2007. Vol. 54(2). Pp. 165–177.

13. Корольчук М.С. Психологія сімейних взаємин. Київ : Ніка-центр, 2011. 296 с.

14. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2010. 256 с.

15. Крижна Л.В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) : монографія. Київ : Вид-во КІВС при НАВС України, 2003. 105 с.

16. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм : посібник. Львів : Астролябія, 2011. 176 с.

17. Закалик Г.М., Федькович Г.В. Рівень тривожності у жертв домашнього насильства. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 липня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 112–116.

18. Закалик Г.М., Петрик Н.Б. Психологічні особливості розподілу ролей у сім'ях, що потерпають від домашнього насильства. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 262–265.

19. Barber B., Harmon E. Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*. Washington, DC : AP APA, 2002. Pp. 15–52.

20. Morray M., Shilkret R. "Mother, please! I'd rather do it myself!". Maternal intrusiveness, daughters' guilt, and separation as related to college adjustment. *Poster presented at Biennial Meeting of Society for Research on Adolescence*. New Orleans, April, 2002. URL: http://controlmastery.org/docs/Shilkret_Morray_2002.pdf.

21. Soenens B. The intergenerational transmission of perfectionism: Parents' psychological control as an intervening variable / B. Soenens, A. Elliot, L. Goossens, M. Vansteenkiste, P. Luyten, B. Duriez. *Journal of Family Psychology*. 2005. Vol. 19. Pp. 358–366.

УДК 342.951: 351.74

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.07>

ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ В ПРАВОВІЙ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ З РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Крупницький Олександр Станіславович,
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права,
м. Київ, Україна)

У статті розкрита юридична природа та складники інструментів публічного адміністрування охорони бізнесу в Україні. Наукова новизна та висновки статті були сформовані завдяки використанню системи методів наукового пізнання, системного аналізу, логіко-семантичного, аналізу і синтезу та формально догматичного. Доведено, що інструменти публічного адміністрування охорони економіки є зовнішнім виразом форми, способами адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері господарювання. Вони віддзеркалюють правову динаміку публічного адміністрування у сфері економіки, залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації щодо сервісної та виконавчо-розпорядчої діяльності, зумовлені реалізацією адміністративних обов'язків суб'єктів публічної адміністрації та здійснюються виключно через реалізацію їхніх адміністративних прав, їх вибір зумовлюється специфікою недопущення сутнісних порушень прав та інтересів суб'єктів господарювання та забезпеченням публічного інтересу держави у найбільш ефективний варіант з метою досягнення бажаного для суспільства публічного результату. З'ясовано специфіку юридичної природу інструментів публічного адміністрування, які використовуються у разі здійснення охорони економіки в Україні. Доведено, що видання суб'єктами публічної адміністрації підзаконних нормативно-правових актів у ході розпорядчої діяльності на основі законів та їх виконання є єдиним правотворчим інструментом в аналізованій сфері. Видання адміністративних актів індивідуального характеру є найбільш вживаним інструментом публічного адміністрування, який призводить до зміни виникнення або припинення конкретних адміністративно-правових відносин щодо охорони економіки. Планування соціально-економічного розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях вносить прогнозованість у забезпечення потреб громадян та бізнесу. З'ясовані особливості митного режиму та електронного врядування як комплексних всеосяжних інструментів публічного адміністрування охорони економіки в Україні.

Ключові слова: бізнес, держава, економіка, інструмент, охорона, публічне адміністрування, публічний інтерес, суб'єкт господарювання.

TOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION TO PROTECT THE ECONOMY IN A LEGAL DEMOCRATIC STATE WITH A MARKET ECONOMY

Krupytskyi Alexander Stanislavovich,
Graduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article reveals the legal nature and components of the tools of public administration of business protection in Ukraine. The scientific novelty and conclusions of the article were formed thanks to the use of a system of methods of scientific knowledge, systematic analysis, logical-semantic, analysis and synthesis, and formal dogmatic. It is proved that they are an external expression of the form, ways of administrative activity of public administration in the field of management. They reflect the legal dynamics of public administration in the field of economics, depend on the content of the competencies of public administration in relation to service, executive and administrative activities. They are due to the implementation of administrative responsibilities of public administration and are carried out solely through the implementation of their administrative rights, their choice is determined by the specifics of preventing substantial violations of the rights and interests of economic entities and public interest in the most effective way society of public result. The specifics of the legal nature of the public administration tools used in the protection of the economy in Ukraine have been clarified. It has been proven that the issuance of sub-legal normative legal acts by subjects of public administration in the course of administrative activities based on laws and their implementation is the only law-making tool in the analyzed area. Issuance of administrative acts of an individual nature is the most widely used tool of public administration, which leads to changes in the emergence or termination of specific administrative and legal relations regarding the protection of the economy. Planning of socio-economic development at the national, regional and local levels brings predictability in meeting the needs of citizens and businesses. The peculiarities of the customs regime and e-governance, as complex and comprehensive tools of public administration for the protection of the economy in Ukraine, are clarified.

Key words: business entity, business, economy, public administration, public interest, security, state, tool.

Актуальність дослідження. Високі теоретичні цінності визначені в засадах, принципах та теорії природного права так би і залишилися благими намірами, якби суб'єкти публічного адміністрування не мали у своєму розпорядженні певних ефективних інструментів публічного адміністрування. Саме завдяки ним різноманітні суб'єкти публічної адміністрації безпосередньо здійснюють захист прав свобод та законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу держави і суспільства загалом.

Не є винятком із цього правила і суспільні відносини, які виникають у сфері адміністративно-правової охорони економіки в Україні. Адже економіка є основою забезпечення більшості прав та інтересів громадян. Одночасно суб'єкти права господарської діяльності є лакомим об'єктом, на які постійно намагаються посягати суб'єкти з різними юридичними властивостями. Усе це потребує конкретних заходів з боку суб'єктів публічної адміністрації, судової влади та громадянського суспільства, щоб попередити протиправне посягання на право господарської власності, створення гарних умов для здійснення бізнесом, відновлення прав та інтересів бізнесменів у випадку порушення та забезпечення повноти і у визначенні строків сплати податків, дотримання митних екологічних антикорупційних та трудових норм права.

Отже, завдяки інструментам публічного адміністрування здійснюється безпосередній адміністративно-правовий владний вплив на різноманітних суб'єктів публічного адміністрування у сфері економіки. Інструменти публічного адміністрування постійно перебувають у розвитку, у багатьох чинниках є недосконалими, потребують подальшого їх як наукового, так і творчого розвитку, що і зумовлює актуальність аналізованої статті.

Огляд останніх досліджень. До проблеми адміністративно-правової охорони економіки в Україні в тих чи інших аспектах зверталися українські вчені-адміністративісти: В. Галуцько, Ю. Гридасов, П. Діхтієвський, В. Зеленський, А. Іванищук, О. Єщук, А. Калімбет, С. Короєд, О. Кузьменко, В. Курило, О. Нікітенко, В. Олефір, А. Сірко та ін. Проте вони питання аналізованої нами проблематики безпосередньо не аналізували, а звертали свої зусилля на найбільш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Постановка завдання. *Мета статті* полягає в тому, щоб на основі аналізу теорії адміністративного права та адміністративного законодавства з'ясувати юридичну природу та зміст інструментів публічного адміністрування охорони економіки в Україні.

Виклад основних положень. Як у столяра є свій стругальний інструмент, наприклад, рубанок, так і суб'єкти публічної адміністрації мають свої специфічні юридичні інструменти, які дозволяють їм виконувати свої завдання. В юридичній літературі під інструментом публічного адміністрування розуміють зовнішню однорідну як за змістом, так і за правовою природою групу безпосередніх адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюються ними в межах передбаченої законом компетенції для досягнення бажаного публічного результату. З метою захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб і публічного інтересу держави суб'єкти публічної адміністрації можуть використовувати певну сукупність інструментів публічного адміністрування: видавати нормативно-правові акти, готувати, затверджувати та виконувати плани, здійснювати фактичні дії, використовувати засоби заохочення, переконання та адміністративного примусу, встановлювати адміністративно-правові режими; здійснювати контроль (нагляд), використовувати засоби електронного уряду [1].

Більшість із вище перерахованих інструментів публічного адміністрування є такими, що застосовується в аналізованій нами сфері. Розглянемо їх більш детально. Первинним та єдиним правотворчим інструментом публічне адміністрування у діяльності суб'єктів публічної адміністрації є видання ними підзаконних нормативно-правових актів у ході розпорядчої діяльності на основі законів та їх виконання. Це полягає в тому, що у законах України законодавець неспроможний детально визначити всі норми матеріального та процедурного права щодо забезпечення прав свобод та законних інтересів приватних осіб, інтереси держави. Провідний законодавець законами делегує ці повноваження певним суб'єктам публічної адміністрації як центрального, так і регіонального рівнів. Насамперед підзаконні нормативно-правові акти видаються Кабінетом Міністрів України у формі постанов та центральними органами виконавчої влади у формі нормативних наказів. Обсяг і вагомість підзаконної правотворчості місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є значно меншими, проте і їх не варто недооцінювати у сфері охорони економіки на регіональному рівні [5]. Наприклад, згідно із рішенням Чернігівської міської ради 26-го скликання від 31 серпня 2011 р. було затверджено «Правила торгівлі на ринках міста Чернігова», згідно з якими затверджені норм адміністративного права, які спрямовані на створенні нових ринків, організацію оптового та роздрібного продажу на них сільгосппродуктів, продовольчих і непродовольчих товарів, худоби, тварин, кормів тощо, надання послуг, додержання ветеринарних, санітарних, протипожежних вимог і правил безпеки праці на ринках, прав споживачів, інших вимог чинного законодавства [8].

Індивідуальні акти, які видаються суб'єктами публічної адміністрації, є найбільш масовим та провідним інструментом публічного адміністрування, що безпосередньо забезпечує права та інтереси суб'єктів господарювання та публічний інтерес держави. Видання адміністративних актів індивідуального характеру призводить до зміни виникнення або припинення конкретних адміністративно-правових відносин у сфері економіки. Вони тому і називаються індивідуальними. Адже спрямовані на конкретних суб'єктів адміністративно-правових відносин та їхня дія припиняється зразу після виконання такого ідеального акта. При цьому з погляду впливу на суб'єктів господарювання вони можуть для них носити як сприяючий характер, так і негативний карний характер [5]. Наприклад, рішенням адміністративної колегії Хмельницького обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України № 13-р/к від 26.06.2019 у справі №03-06/06-18 «Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу» було визнано дії фізичної Особи-підприємця 3, що полягали в узгодженні своєї конкурентної поведінки під час підготовки та проведення аукціону з реалізації необробленої деревини з порушенням законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді вчинення антиконкурентних узгоджених дій шляхом спотворення результатів аукціонів. За вчинення зазначеного правопорушення на фізичну Особу-підприємця 3 було накладено штрафні санкції у розмірі 25797 грн [12].

Планування в умовах ринкової економіки носить не глобальний, а стратегічний характер. У сфері захисту економіки такі плани приймаються як на центральному, так і на регіональному рівнях. В останньому випадку, як правило, вони виражаються у розробці, узгодженні, прийнятті та виконанні планів соціально-економічного розвитку певного регіону. Наприклад, Запорізька обласна рада восьмого скликання своїм рішенням від 16 грудня 2019 р. № 42 затвердила Програму соціально-економічного та культурного розвитку Запорізької області. Згідно з якою, зокрема, передбачила, що головною метою є створення та підтримка сприятливого бізнес-клімату в регіоні, розвиток підприємництва як активізатора для створення нових робочих місць, умов для самореалізації людини, насамперед молоді; покращення якості надання послуг через створення належних та ефективних центрів надання адміністративних послуг. Забезпечення постійного двостороннього діалогу і співпраці органів влади та суб'єктів підприємництва для визначення основних проблем, пов'язаних з початком власного бізнесу, провадження підприємницької діяльності тощо [11].

Здійснення фактичних дій – це адміністративні акти, які вчиняються суб'єктами публічної адміністрації у межах своєї компетенції на підставі адміністративно-правових норм для вирішення конкретної ситуації, і не спрямовані на виникнення, зміну та припинення адміністративно-правових відносин [2]. Наприклад, органи Державної податкової служби надають індивідуальні податкові консультації платникам податків в усній, паперовій та в електронній формі [4].

Адміністративний (публічний) контроль є комплексним самостійним інструментом публічного адміністрування. Він полягає в тому, що суб'єкт публічної адміністрації здійснює перевірку й облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції. Основне призначення контролю полягає у виявленні невідповідності його об'єкта тим чи іншим правомірним оціночним критеріям для подальшого застосування адекватних заходів реагування. У сфері господарювання він здійснюється у відповідності до вимог Закону України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. Згідно з яким під державним контролем розуміється діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів у межах повноважень, передбачених законом,

щодо запобігання та виявлення порушень вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема якості продукції, робіт і послуг, прийнятного рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [10]. Метою контролю є встановлення результатів діяльності певних суб'єктів, допущених відхилень від прийнятих вимог, принципів організації, виявлення причин цих відхилень від прийнятих вимог, а також визначення шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи. У сучасному розумінні контроль розглядається не тільки як засіб покарання, а й як інформаційно-аналітичний засіб [3].

Вагомим комплексним інститутом публічного адміністрування є встановлення адміністративно-правових режимів. До об'єкта режиму включаються тільки ті відносини, що фактично потрапили під дію адміністративно-правових норм, тому що режим – не завжди результат впливу, стан упорядкованості соціальних зв'язків. Спеціальні адміністративно-правові режими встановлюються у сфері державного управління, постаючи в ролі особливої правової форми виконавчо-розпорядницької діяльності. Її потреба виникає в тому разі, коли інші організаційно-управлінські способи й форми впливу, окремі або розрізнені заходи не можуть підтримати упорядкований характер цієї групи суспільних відносин. Спеціальний режим установлюється там, де не ефективний звичайний порядок реалізації юридичних форм, де потрібно зібрати правовий інструментарій у єдиний комплекс процедурно-процесуальних форм, контрольних-наглядових функцій, примусових заходів, що діють у визначеному напрямі попередження, охорони й захисту. Адміністративно-правові відносини, що стають об'єктом спеціального адміністративно-правового режиму, мають відрізнятися соціальною однорідністю, відособленістю, конкретною цільовою настановою та детермінувати наявність в учасників правовідносин спеціальної сукупності прав і обов'язків. Говорити про спеціальний адміністративно-правовий режим можна лише тоді, коли він одержав своє законодавче закріплення. Як правило, у законі або іншому нормативно-правовому акті [3]. Наприклад, згідно із Митним кодексом України, митний режим – це комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і зумовлюють їх використання після митного оформлення [7].

Провідним з погляду сьогодення є такий комплексний інструмент публічного адміністрування, який широко використовується як у сфері господарювання, так і в інших сферах суспільного життя, є електронне врядування. У загальному е-врядуванні виділяють його складники – сфери або галузі, в межах яких здійснюється певна взаємодія та існують системи надання послуг. До таких елементів можна віднести: е-уряд (e-Government), е-парламент (e-Parliament), е-правосуддя (e-Justice), е-бізнес (e-Business), е-освіту (e-Learning), е-здоров'я (e-Health), е-культуру, е-торгівлю тощо. Е-уряд є головним складником е-врядування, що являє собою автоматизовану інформаційну взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Центральною частиною системи е-уряд є єдиний вебпортал (<https://www.kmu.gov.ua>), що призначений для інтеграції вебсайтів, електронних інформаційних систем і ресурсів системи органів виконавчої влади, який на сьогодні поки що виконує переважно презентаційну та інформаційну функції. Упровадження системи е-уряду у сферу публічного адміністрування забезпечується: 1) автоматизованою інформаційною взаємодією електронних інформаційних систем та баз даних державних органів; 2) автоматизованою міжвідомчою електронною взаємодією державних органів у процесі роботи, що проводиться із фізичними та юридичними особами; 3) електронним обслуговуванням фізичних та юридичних осіб за принципом «єдиного

вікна» із застосуванням електронного цифрового підпису; 4) захистом інформації та персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних мережах. З урахуванням таких теоретичних позицій Уряд України у сфері е-урядування має забезпечити комплекс заходів, що отримав лаконічну назву «діджиталізація» [3; 6; 9].

Отже, інструменти публічного адміністрування у сфері охорони економіки в Україні є зовнішнім виразом форми, способами адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері господарювання. Вони віддзеркалюють правову динаміку публічного адміністрування у сфері економіки, залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації щодо сервісної та виконавчо-розпорядчої діяльності, зумовлені реалізацією адміністративних обов'язків суб'єктів публічної адміністрації та здійснюються виключно через реалізацію їхніх адміністративних прав, їх вибір зумовлюється специфікою недопущення сутнісних порушень прав та інтересів суб'єктів господарювання та забезпеченням публічного інтересу держави у найбільш ефективний варіант з метою досягнення бажаного для суспільства публічного результату.

Список використаних джерел:

1. Halunko V. (ed.). *Administrative Law of Ukraine for Foreigners: Popular science publication*. Odesa : Publishing House «Helvetica», 2021. 88 p.
2. Адміністративне право для громадян України : науково-популярне видання / за ред. В. Галунька. Київ : НДПП. 2019. 114 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
4. Індивідуальну податкову консультацію тепер можна отримати онлайн. *Liga Zakon*. 2020. URL: https://biz.ligazakon.net/news/195768_ndividualnu-podatkovu-konsultatsyu-teper-mozhna-otrimati-onlayn.
5. Калімбет А. Нормативні та індивідуальні акти як інструменти діяльності публічної адміністрації у сфері телебачення та радіомовлення. Національний університет «Одеська юридична академія». 2020. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/229420>.
6. Зеленський В. Мета діджиталізації – зробити так, щоб усі відносини з державою людина могла здійснювати за допомогою смартфона й Інтернету. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/6/7239632/>.
7. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47. № 48, ст. 552.
8. Правила торгівлі на ринках міста Чернігова : затверджені Рішенням Чернігівської міської ради від 31 серпня 2011 р. Чернігівська міська рада. 2011. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-16/id-3212/>.
9. Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг : Указ Президента України від 4 вересня 2019 р. № 647. / *Верховна Рада України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647/2019#Text>.
10. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.
11. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Запорізької області на 2020 рік : затверджене рішенням 7-ї сесії 8-го скликання Запорізької обласної ради від 16 грудня 2019 р. № 42. Запорізька обласна рада. 2020. URL: file:///Users/valentynhalunko/Downloads/Programa_2020.pdf.
12. Рішення Господарського суду Хмельницької області від 22 лютого 2021 р. у справі № 924/1373/20. Південно-Західне міжобласне територіальне відділення Антимонопольного комітету України. 2021. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/95133342/>.

УДК 351.81

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.08>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Кузьменко Юлія Василівна,
orcid.org/0000-0001-8151-1686
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Коропатов Олег Миколайович,
orcid.org/0000-0001-6027-3391
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Думанський Роман Вікторович,
викладач кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розкриваються особливості адміністративно-правового забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури України в умовах воєнного стану. Авторами статті аналізується національне законодавство щодо особливостей захисту та правового режиму роботи та безпеки критичної інфраструктури в умовах особливого періоду, а воєнний стан належить до таких. Підкреслюється актуальність цього питання як базового у процесі створення продуктивних механізмів у сфері забезпечення інтересів національної безпеки нашої держави. Вказується, що у період ведення військових дій російськими окупаційними військами на території України було внесено зміни до нормативних актів спеціалізованого змісту, які розкривають механізм врегулювання ситуацій у разі пошкодження, ліквідації чи нейтралізації пошкоджень стосовно певних категорій об'єктів критичної інфраструктури. Констатується, що всі ці кроки підкреслюють спрямованість державної політики України на захист, своєчасне реагування на загрози критичній інфраструктурі країни від бойових дій, диверсій, терористичних актів, спричинених військовою агресією, для чого необхідна різногалузева консолідація

ресурсів. Серед основних загроз за серйозністю наслідків для критичної інфраструктури називаються кібератаки, терористичні та диверсійні акти, військові операції. Стверджується, що все це призводить до виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, як наслідок, це може привести до виникнення надзвичайних ситуацій регіонального, державного або світового рівня. Визначається, що на сьогодні гостро стоять проблеми фінансового і матеріально-технічного забезпечення тих об'єктів критичної інфраструктури, які постраждали внаслідок військових дій.

Ключові слова: критична інфраструктура, система захисту критичної інфраструктури, об'єкти підвищеної небезпеки, військовий стан, нормативно-правова база.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENSURING THE PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE OBJECTS IN UKRAINE DURING MARITAL STATE

Kuzmenko Iuliia Vasylivna,
orcid.org/0000-0001-8151-1686
PhD, Assistant Professor,
Professor at the Department of
Administrative Law and Administrative
Procedure
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

Koropatov Oleh Mykolayovych,
orcid.org/0000-0001-6027-3391
PhD, Assistant Professor,
Head of the Department of Administrative
Law and Administrative Procedure
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

Dumanskyi Roman Viktorovich,
Lecturer at the Department of
Administrative Law
and Administrative Procedure
(Kherson Faculty of Odesa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

The article reveals the peculiarities of the administrative and legal support for the protection of critical infrastructure objects of Ukraine under martial law. The authors of the article analyze the national legislation regarding the specifics of the protection and legal regime of operation and safety of critical infrastructure in the conditions of a special period, and martial law is one of them. The relevance of this issue is emphasized as a basic one in the process of creating productive mechanisms in the sphere of ensuring the national security interests of our state. It is indicated that during the period of military operations by the Russian occupying forces on the territory of Ukraine, changes were made to the normative acts of specialized content, which reveal the mechanism of settlement

of situations in the event of damage, liquidation or neutralization of damage in relation to certain categories of critical infrastructure objects. It is noted that all these steps emphasize the focus of Ukraine's state policy on protection, timely response to threats to the country's critical infrastructure from hostilities, sabotage, terrorist acts caused by military aggression, for which multi-sectoral consolidation of resources is necessary. Among the main threats, in order of seriousness of consequences, for critical infrastructure are cyber attacks, terrorist and sabotage acts, military operations. It is claimed that all this leads to accidents at high-risk facilities, which, as a result, can lead to regional, national or global emergencies. It is determined that today there are acute problems of financial and logistical support of those critical infrastructure objects that have suffered as a result of military operations.

Key words: critical infrastructure, critical infrastructure protection system, high-risk facilities, martial law, legal framework.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах повномасштабної війни України з російським агресором набувають усе більшого «обговорення та дій щодо протидії злочинам у різних сферах життя» [4, с. 12], в тому числі й військових правопорушень. Нарощення рівня небезпеки для функціонування критичної інфраструктури вимагає правового регулювання з метою забезпечення їх правового визнання, охорони, протидії злочинним проявам, знищенню чи часткового пошкодження, збоїв сталого функціонування цих об'єктів, визначення юридичної відповідальності за такий вид правопорушень. Цілком логічно, що під час бомбардувань знищення, часткове пошкодження чи збій у роботі об'єктів критичної інфраструктури напряму впливає на рівень національної безпеки кожної держави. Під час воєнного стану ці фактори лише посилюються. З 24 лютого 2022 р. відповідно до Закону України «Про правовий статус воєнного стану» в Україні введено режим воєнного стану, а за Указом Президента України від 12 серпня 2022 року № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» його строк дії з 23 серпня 2022 р. подовжено на 90 діб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безпеки окремих елементів критичної інфраструктури знайшли своє відображення в науковому доробку вітчизняних учених, таких як: Д. Бірюков, Д. Бобра, О. Верголяс, В. Заплатинський, С. Кондратов, В. Лойко І. Урядникова, С. Іванюта, О. Суходолі, С. Теленик, В. Храпкіна, А. Чорноус та ін.

Мета статті – розкрити особливості адміністративно-правового забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури України під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Аналіз національного законодавства щодо особливостей захисту та правового режиму роботи та безпеки критичної інфраструктури в умовах особливого періоду, а воєнний стан належить до таких, показав, що на сьогодні ці питання врегульовано такими законами України: «Про критичну інфраструктуру», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій», «Про правовий режим воєнного стану», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період», «Про оборону України», «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України», «Про державну таємницю», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про національну безпеку України».

У Законі України «Про критичну інфраструктуру» визначено: «безпека критичної інфраструктури – стан захищеності критичної інфраструктури, за якого забезпечуються функціональність, безперервність роботи, відновлюваність, цілісність

і стійкість критичної інфраструктури» [9]. Аналіз змісту цього Закону дає підстави стверджувати, що в ньому регламентовано основні засади утворення системи захисту об'єктів критичної інфраструктури та забезпечення ефективності її функціонування, в тому числі й період військового стану. Зокрема, окреслено: завдання державної політики у цій сфері; рівні управління такою національною системою; категорії критичності об'єктів критичної інфраструктури; реєстр об'єктів критичної інфраструктури; паспортизація об'єктів критичної інфраструктури; суб'єкти національної системи захисту критичної інфраструктури; режими функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури; уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України; функціональні органи у сфері захисту критичної інфраструктури; секторальні органи у сфері захисту критичної інфраструктури; місцеві органи виконавчої влади (військово-цивільні адміністрації у разі утворення) у сфері захисту критичної інфраструктури; завдання, права та обов'язки операторів критичної інфраструктури; моніторинг рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури; взаємодія національної системи захисту критичної інфраструктури з іншими системами захисту у сфері національної безпеки; державно-приватне партнерство у сфері захисту критичної інфраструктури; парламентський контроль у сфері захисту критичної інфраструктури; громадський нагляд у сфері захисту критичної інфраструктури; відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту критичної інфраструктури; міжнародне співробітництво у сфері захисту критичної інфраструктури.

Із введенням військового стану були внесені зміни до нормативних актів спеціалізованого змісту, які розкривають механізм врегулювання ситуацій стосовно певних категорій об'єктів критичної інфраструктури. Зокрема, відбулася редакція таких документів, як:

- Постанова КМУ «Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури», де було окреслено «Порядок формування переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури», «Порядок внесення об'єктів критичної інформаційної інфраструктури до державного реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, його формування та забезпечення функціонування» [2];

- Постанова КМУ «Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури», що доповнено Переліком базових вимог із забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури [6];

- Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури», де представлено Акт оцінки стану захищеності об'єкта критичної інфраструктури [8];

- розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури» зумовило актуалізацію стратегічного підходу до «питання захисту систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для функціонування суспільства, соціально-економічного розвитку держави та забезпечення національної безпеки» [10];

- Постанова КМУ «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки», де представлено Порядок ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки та ведення їх обліку, а також започатковано роботу над Державним електронним реєстром об'єктів підвищеної небезпеки [1];

- Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України та внесення змін до Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України», де надано перелік об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі [7];

– Постанова КМУ «Про утворення Державної служби захисту критичної інфраструктури та забезпечення національної системи стійкості України», набирає своєї чинності та відповідно регулює механізм утворення центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом [11];

– Постанова КМУ «Деякі питання проведення зовнішнього аудиту діяльності уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури України», яким регламентує складення Рахунковою палатою звіту про зовнішній аудит діяльності уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури України [3] та ін.

Такі правові орієнтири щодо захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури є гранично необхідними в розрізі актуальності загроз воєнних дій.

Усі ці кроки підкреслюють спрямованість державної політики на захист, своєчасне реагування на загрози, нейтралізацію пошкоджень чи знищення об'єктів критичної інфраструктури, для цього потрібна різногалузева консолідація ресурсів. Відповідно до чинного законодавства уповноваженими органами державної влади, що відповідають за сектор (підсектор) критичної інфраструктури, є: Міністерство енергетики – паливно-енергетичний сектор, Міністерство цифрової трансформації – інформаційний сектор, Міністерство розвитку громад і територій України – системи життєзабезпечення, Міністерство економіки – харчова промисловість та агропромисловий комплекс, Міністерство охорони здоров'я – охорона здоров'я, Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків – ринки капіталу та організовані товарні ринки, Міністерство інфраструктури – транспорт і пошта, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості – галузі промисловості, Міністерство внутрішніх справ – цивільний захист населення та територій, Міністерство фінансів – фінансовий сектор. Також захист критичної інфраструктури у військовий період покладено й на такі органи виконавчої влади, як: НПУ, МЧС, СБУ, Нацгвардія, ЗСУ, військові адміністрації, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Державна інспекція ядерного регулювання України.

Війна висуває нові посилені вимоги до здійснення контррозвідального, контртерористичного і контрдиверсійного захисту таких об'єктів: енергетики та ядерної енергетики; нафтової, газової, харчової промисловості; інформаційних технологій та електронних комунікацій; мережі життєзабезпечення; агропромислового, транспортного комплексу, пошти, системи зв'язку; об'єктів охорони здоров'я; стратегічно важливих сфер народного господарства; банківського сектору та ін.

Серед основних загроз за серйозністю наслідків для критичної інфраструктури слід назвати кібератаки, терористичні та диверсійні акти, військові операції. Усе це призводить до виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, як наслідок, це може привести до виникнення надзвичайних ситуацій регіонального, державного або світового рівня. Наведемо приклади таких ситуацій.

Проведення військових дій на території України збройними силами країни-агресорки не обходить стороною об'єкти ядерної енергетики (Запорізька та Південноукраїнська АЕС), що становить серйозну потенційну загрозу для всього світу.

Негативний вплив на безпеку об'єктів критичної інфраструктури носять ракетно-артилерійські обстріли об'єктів енергетичної галузі України. Зокрема, було нанесено значну шкоду шляхом обстрілів системи енергетики: ГЕС – Дніпровської, Кременчуцької, Київської, Каховської, ТЕС – Київської, Трипільської, Харківської, Старобешівської, Слов'янської, Миронівської, Луганської, Курахівської, Зуївської, Зміївської, Запорізької, Вуглегірської.

Об'єкти інфраструктури із забезпечення життєдіяльності населення, електромережі, об'єкти із генерування та передачі електроенергії, водоканал, тепло- та газомережі,

телефонні лінії та ін. постійно піддаються обстрілам по всій території України. Особливо гостро це стосується Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей, окупованих, деокупованих та територій, де проводяться військові дії.

Значна шкода (часткова руйнація чи ліквідація) через ведення військових дій нанесена об'єктам портового господарства, транспортним магістралям, мостам, переправам, об'єктам промисловості, нафтопроводам та сховищам; газопровадам та ін. об'єктам критичної інфраструктури по всій території нашої держави.

Уряд додатково виділяє з резервного фонду держбюджету кошти для фінансової підтримки пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури від бойових дій, диверсій, терористичних актів, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Наприклад, Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану», Постанова КМУ «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану», розпорядження КМУ «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для фінансової підтримки комунального підприємства “Облводоканал” Запорізької обласної ради», Постанова КМУ «Деякі питання отримання, розподілу, використання та обліку гуманітарної допомоги для задоволення потреб енергетики в умовах воєнного стану» та ін. Проте така кількість знешкоджених та пошкоджених об'єктів національної мережі критичної інфраструктури України вимагає міжнародного втручання та значних фінансових санкцій. Відповідно, на сьогодні триває робота законодавчої гілки влади щодо врегулювання правового простору у цьому питанні.

Законодавство з питань державної регіональної політики щодо відновлення об'єктів критичної інфраструктури під час військового стану врегульовано законами України: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про транскордонне співробітництво», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми», «Про Генеральну схему планування території України» та іншими нормативно-правовими документами. Такі кроки державної політики націлені на ефективність та прискорення роботи конкретних об'єктів критичної інфраструктури по всій території нашої країни.

Для зміцнення системи захисту критичної інфраструктури необхідно також прописати у законодавстві «можливість застосування за порушення (як умисне, так і неумисне) вимог безпеки стосовно об'єктів критичної інфраструктури, а також знехтування законними вимогами суб'єктів-контролерів заходів державного примусу (залежно від обставин – дисциплінарного, адміністративного і кримінального характеру) стосовно відповідальних посадовців як фізичних осіб. У відношенні ж юридичних осіб слід розглянути можливість реалізації системи фінансових санкцій або ж певних обмежень у профільній господарській діяльності (оскільки її ведення в умовах недостатньої захищеності об'єкта критичної інфраструктури може призвести до тяжких наслідків і становити пряму загрозу національній безпеці)» [5, с. 71–72].

Висновки. Стан захищеності об'єктів критичної інфраструктури є складником національної безпеки країни. На сьогодні гостро стоять проблеми фінансового і матеріально-технічного забезпечення тих об'єктів критичної інфраструктури, що постраждали внаслідок військових дій. У короткий час було доопрацьовано нормативно-правове поле щодо створення ефективних умов функціонування та відбудови

критичної інфраструктури в умовах військового стану. Це питання базове у процесі створення продуктивних механізмів у сфері забезпечення інтересів національної безпеки нашої держави. Отже, подальшого наукового вивчення потребують проблеми пошуку можливості адаптації світового досвіду щодо системи захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури крізь призму військових загроз.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки : Постанова КМУ від 13 вересня 2022 р. № 1030. Дата оновлення: 16.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури : Постанова КМУ від 9 жовтня 2020 р. № 1109. Дата оновлення: 07.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.10.2022).
3. Деякі питання проведення зовнішнього аудиту діяльності уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури України : Постанова КМУ від 10 червня 2022 р. № 675. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Кузьменко Ю.В. Правове поле у сфері протидії рейдерству. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 12–16.
5. Кузьменко Ю.В., Бондар В.В. Захист об'єктів критичної інфраструктури: адміністративно-правове забезпечення. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 21. С. 67–72.
6. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури : Постанова КМУ від 19 червня 2019 р. № 518. Дата оновлення: 7.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2022).
7. Про затвердження Положення про організацію кіберзахисту в банківській системі України та внесення змін до Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України : Постанова Правління НБУ від 12 серпня 2022 № 178. Дата оновлення: 20.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0178500-22#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
8. Про затвердження Порядку проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури : Постанова КМУ від 22 липня 2022 р. № 821. Дата оновлення: 22.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2022).
9. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-ІХ. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 13.08.2022).
10. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури : розпорядження КМУ від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. Дата оновлення: 6.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2022).
11. Про утворення Державної служби захисту критичної інфраструктури та забезпечення національної системи стійкості України : Постанова КМУ від 12 липня 2022 р. № 787. Набуває чинності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2022).

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.09>

КОНКУРЕНЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У РАЗІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКРАДЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Конопельський Віктор Ярославович,

orcid.org/0000-0003-4068-3902

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Собко Ганна Миколаївна,

orcid.org/0000-0002-5938-3400

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Стаття порушує питання визначення об'єкта кримінально-правової охорони у разі вчинення викрадення предметів, не зазначених у розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності», а саме наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів. Актуальність теми зазначена обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, такими як викрадення, що підкреслює суспільну небезпечність діяння, тоді як спосіб вчинення є факультативною ознакою (таємне, відкрите тощо) і відповідно предмет також є факультативною ознакою (наркотичні засоби, зброя тощо). Тому стаття присвячена переосмисленню правил кваліфікації і на підставі прикладів та постанов Пленуму Верховного Суду України запропоновано побудування нової статті, яка буде мати назву «Викрадення», як пропонується в проєкті нового Кримінального кодексу України, проте, на відміну від проєкту, додати кваліфікуючі ознаки цього викрадення, які будуть безпосередньо пов'язані з такими факультативними ознаками, як предмет та спосіб вчинення кримінального правопорушення. У статті наводяться думки вчених

щодо недосконалості правил кваліфікації суспільно небезпечних діянь, проаналізовані постанови Пленуму Верховного Суду України, досліджено види покарань залежно від предмета та способу вчинення кримінального правопорушення. Зосереджено увагу на проблематиці звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення одного і того самого діяння «викрадення», але за наявності різних предметів кримінального правопорушення. Запропоновані зміни, які, на наш погляд, позитивно вплинуть на правильне вирішення формули кримінально-правової кваліфікації у разі вчинення викрадення різними способами та з різними предметами.

Ключові слова: кваліфікація, викрадення, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, кримінальна відповідальність.

CONCURRENCE IN CRIMINAL CODE ARTICLES WHICH CONSISTS OF THEFTS WEAPONS AND DRUGS AS THE SUBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE

Konopelskyi Viktor Yaroslavovych,

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of Criminal Law
and Criminology
(Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

Sobko Hanna Mykolaivna,

Doctor of Legal Sciences,
Associate Professor,
Professor at the Department
of Criminal Law and Criminology
(Odessa State University
of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The article raises the issue of determining the object of criminal legal protection when committing the theft of items not specified in Chapter VI "Criminal offenses against property", namely narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, and firearms, ammunition, explosives or radioactive materials. The relevance of the topic is indicated by obligatory signs of the objective side, such as theft, which emphasizes the social danger of the act, while the method of commission is an optional sign (secret, open, etc.) and, accordingly, the subject is also an optional sign (narcotics, weapons, etc.). Therefore, the article is devoted to the rethinking of the qualification rules, and on the basis of examples and resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, it is proposed to build a new article, which will be called "Theft", as proposed in the new draft of the Criminal Code of Ukraine, however, unlike the draft, to add qualifying signs of this theft, which will be directly related to such optional features as the subject and method of committing a criminal offense. The article presents the opinions of scientists regarding the imperfection of the rules for the qualification of socially dangerous acts, analyzed the Resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, investigated the types of punishments depending on the subject and method of committing a criminal offense. Attention is focused on the issue of exemption from criminal liability in the case of committing the same act of "theft", but in the presence of different objects of the criminal offense. The proposed changes, which, in our opinion, will have a positive effect on the correct solution of the criminal-legal qualification formula when committing abduction in various ways and with various objects.

Key words: qualification, theft, firearms, narcotics, criminal liability.

Актуальність теми полягає в аналізі спірних питань щодо правила кваліфікації стосовно вогнепальної та холодної зброї чи наркотичних засобів, психотропних речовин та інших аналогів, які не закріплені у єдиному джерелі кримінального права – законі України про кримінальну відповідальність (Кримінальному кодексі). Є лише доктринальні положення, які прийшли до нас з радянських часів. Україна перебуває у воєнному стані протягом року, під час якого було прийнято велику кількість доповнень та змін до кримінального законодавства та нормативно-правових актів для покращення кримінально-правової охорони безпеки держави як на внутрішньому рівні, так і на міжнародному. Проте деякі прогалини та неузгодженості залишаються непоміченими протягом десятиріч. Так, недостатньої уваги приділено правилам кваліфікації кримінально-правових відносин щодо охорони права власності у випадках вчинення викрадення спеціальних предметів, а саме: зброї та наркотичних, психотропних речовин чи аналогів. Постанови Пленуму Верховного Суду з кримінальних справ, які належать до напівофіційного тлумачення, не позбавлені спірних питань, які також є предметом нашого дослідження.

Стаття присвячена проблемам кримінально-правової кваліфікації у разі вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних зі спеціальними нормами, які передбачають відповідальність за незаконне заволодіння зброєю або наркотичними, психотропними речовинами та загальними нормами щодо незаконного заволодіння чужим майном, а саме ст. 185–186, 189–191 ККУ.

Метою статті є дослідження положень, які мають значення для кримінально-правової кваліфікації, пов'язаної з незаконним заволодінням зброєю та наркотичними засобами, оскільки вимагає осмислення значного обсягу нормативного матеріалу, доктринальних позицій та правозастосовної практики. Відповідно, автори спрямували дослідження на опановування знань та практичних правил кваліфікації, якими повинні користуватися органи досудового розслідування та судова влада у разі кваліфікації кримінальних правопорушень та на підставі аналізу матеріалів, розроблення пропозицій щодо правил кваліфікації кримінальних правопорушень, предметом яких є зброя та наркотичні засоби та речовини.

Велика кількість видатних науковців займалися питаннями кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із власністю, проте наше дослідження зосереджене на питаннях, які досі не були предметом наукового дослідження стосовно конкуренції кримінально-правових норм, пов'язаних з чужим майном та правом на майно та незаконним заволодінням певних спеціальних предметів, таких як зброя та наркотики.

Деякі аспекти співвідношення загальних та спеціальних норм у разі кваліфікації досліджували такі науковці, як Л.П. Брич, І.І. Давидович, К.П. Задоя. Проте комплексного дослідження з урахуванням закону про кримінальну відповідальність та постанови Пленуму ВСУ на значення предмета кваліфікації у разі наявності спеціальних кримінально-правових норм проведено не було.

Так, досліджуючи проблему конкуренції кримінально-правових норм у кримінальних правопорушеннях проти життя, Л.П. Брич стверджує, що кваліфікуючі ознаки, що «вказані у п. п. 1, 2, 3, 4, 5, 12, 13 ч. 2 ст. 115 ККУ, норма про кваліфікований склад умисного вбивства може конкурувати з кожною з норм про посягання на життя спеціальних потерпілих як дві спеціальні норми з обтяжуючими ознаками. Ознаки, що визначають спеціальний характер кожної з потенційно конкурентних норм, хоч і характеризують різні якості вчиненого діяння, але є сумісними за змістом та можуть бути одночасно властиві одному й тому самому реально вчиненому діянню. Наприклад, близький родич працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК) водночас може бути малолітньою дитиною або жінкою, яка завідомо для винного перебуває у стані

вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК)» [1, с. 184]. Інше ставлення є у І.І. Давидович та К.П. Задоя у разі аналізу цієї проблематики, пропонуючи інше вирішення цього питання. «Вважаючи некоректним відповідне положення абз. 3 п. 12 ППВСУ від 7 лютого 2003 р., науковці пропонують його змінити і вказати, що умисне вбивство або замах на нього, вчинені щодо «спеціальних» потерпілих, належить кваліфікувати лише за ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК незалежно від наявності в поведінці винного інших, крім зазначеної у п. 8, обтяжуючих обставин, передбачених у ч. 2 ст. 115 КК» [2, с. 16]. Тобто відповідні норми розглядаються науковцями як загальна і спеціальна. Взяли для аналізу ці ставлення для підкреслення проблематики, пов'язаної з неоднаковим розумінням характеру співвідношення між відповідними нормами [3, с. 167]. Проблему можна сформулювати так: у кожному пункті частини 2 статті 115 КК України закріплена окрема самостійна кримінально-правова норма чи це різні ознаки єдиної кримінально-правової норми, які законодавець для зручності правозастосування розбив на пункти?

Відповідаючи на це запитання, але з огляду на проблему, яку ми поставили за мету під час написання цієї статті, хотілось би запропонувати таке ставлення, що у законі про кримінальну відповідальність таке саме відбувається і з іншими суспільно небезпечними діяннями, які законодавець закріпив по різних розділах Кримінального кодексу України, обґрунтовуючи це тим, що це спеціальні норми стосовно загальних, проте завжди у разі кваліфікації підкреслюємо, що додатковим обов'язковим об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні *відносини, що охороняють власність*. Можливо, право власності є не додатковим обов'язковим, а родовим безпосереднім, а вже додатковим є безпека руху (у разі протиправного заволодіння транспортом ст. 289 КК), здоров'я населення (у разі викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів 308 КК), громадська безпека (у разі викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї ст. 262 КК). Таку позицію аналізуємо у нашій статті, досліджуючи, яким чином предмет впливає на кваліфікацію у разі викрадення.

Правила кваліфікації кримінальних правопорушень є практичним складником у разі вчинення кожного кримінального правопорушення, проте закон України про кримінальну відповідальність залишається осторонь у разі визначення поняття, місця та ролі кримінально-правової кваліфікації у Кримінальному кодексі. Крім того, суто на теоретичному рівні розроблені правила кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень.

Наявні правила кваліфікації залежно від суб'єкта: 1) офіційна (легальна, законна) кваліфікація – це здійснення представниками органів досудового розслідування та судом. Це єдина кримінальна правова кваліфікація, яка має юридичну силу, і, як наслідок, відображається в офіційних юридичних (процесуальних) документах і відповідно має кримінально-правові наслідки; 2) неофіційна кваліфікація, за якої виокремлюються: а) доктринальна (наукова) кваліфікація, що наводиться в юридичній науковій літературі (у монографіях, статтях, науково-практичних коментарях до закону тощо) науковцями, здобувачами вищої освіти, практичними працівниками тощо; б) процесуальна, яка здійснюється учасниками кримінального провадження (захисниками та іншими учасниками тощо), які не є представниками органів досудового розслідування та суду; в) побутова – оцінка, яка надається громадянами на підставі власного уявлення про юридичну природу вчиненого діяння або поведінки особи.

Є ще «змішана» неофіційна або «напівофіційна» кваліфікація, яка здійснюється судами щодо певних видів (категорій) кримінальних правопорушень (приміром, у висновках ВСУ щодо застосування норми права).

Проаналізуємо судову практику, яка приймається Верховним Судом України щодо застосування кримінально-правових норм, а саме постанов Верховного Суду України.

У ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. зазначені повноваження постанов Верховного Суду України. У цьому законодавчому акті до їхніх повноважень не належить тлумачення кримінальних норм. Постанова Верховного Суду України від 24 квітня 2015 р. № 5 також свідчить про відсутність законодавчо регламентованого права чи обов'язку ПВСУ надавати тлумачення, роз'яснення кримінально-правових норм та інститутів [4]. Є ще інша постанова, яка тлумачить та роз'яснює приписи КК, а саме Постанова ПВСУ «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» № 7 від 4 червня 2010 р. Відповідно до аналізованої постанови ПВСУ не є обов'язковими, нормативними та не мають керівного характеру у разі кваліфікації. Але вважаємо, що не є доцільним використання постанов ПВСУ у разі кваліфікації кримінальних правопорушень для з'ясування змісту приписів конкретних кримінально-правових норм. Водночас необхідним є врахування: а) змін та доповнень, що вносяться до ККУ; б) з'ясування її змісту та обсягу у системі інших приписів ККУ [5].

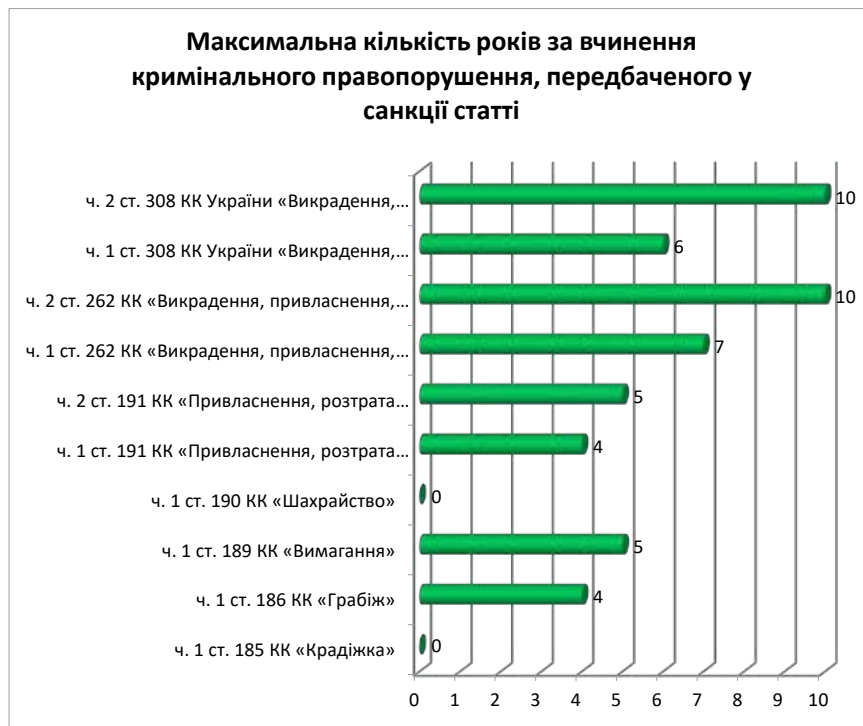
За загальним правилом кваліфікації вона здійснюється за тією частиною статті, що передбачає більш тяжку кваліфікуючу ознаку, тобто більш тяжке кримінальне правопорушення, а саме за частиною статті Особливої частини КК, що передбачають відповідні кваліфікуючі ознаки складу вчиненого кримінального правопорушення (за винятком конкуренції мотивів та цілей кримінального правопорушення). Прикладом, згідно з абз. 3 п. 17 Постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2 лютого 2003 р. № 2, в якій зазначено, що кваліфікація кримінальних правопорушень за наявності конкуренції кримінально-правових норм, що передбачають склади кримінальних правопорушень з привілейованими ознаками, за загальним правилом здійснюється за статтею, що передбачає більш м'яку привілейовану ознаку, тобто менш тяжке кримінальне правопорушення [6]. Наприклад, відповідно до абз. 3 п. 8 Постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 2 лютого 2003 р. № 2 «умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або у разі перевищення меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості» [7].

Тож виходить, що у разі кваліфікації кримінального правопорушення за певною статтею ми застосовуємо ту частину статті, яка передбачає більше ознак вчиненого і відповідно тягне більш сувору відповідальність. Але за наявності привілейованого складу ми застосовуємо його. Тож, на наш погляд, це є дещо нелогічним, крім того, згідно з усталеною практикою суд призначає покарання з урахуванням усіх обставин та достатнє для досягнення мети, а відповідно і виправлення засудженого ч. 2 ст. 50 КК України.

Якщо проаналізувати ст. 185–191 КК України, які присвячені незаконному заволодінню, та статті, присвячені спеціальному предмету зброї (ст. 262 КК) та наркотичних речовин (ст. 308 КК), то згідно із санкціями, за допомогою яких ми і визначаємо ступень тяжкості вчиненого діяння. Розглянемо загальні статті, які стосуються викрадення, привласнення, вимагання чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем. Так, виходить, що ст. 185 КК «Крадіжка» – кримінальний проступок, ст. 186 КК «Грабіж» – не тяжкий злочин (позбавленням волі на строк до чотирьох років), ст. 189 КК «Вимагання» – середньої тяжкості злочин «карається позбавленням волі на строк до п'яти років», ст. 190 КК «Шахрайство» – кримінальний проступок, ст. 191 КК «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» ч. 1 – не тяжкий злочин (позбавленням волі на

строк до чотирьох років), ч. 2 – не тяжкий злочин (позбавленням волі на строк до п'яти років), ст. 262 КК «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» ч. 1 – тяжкий злочин (карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.) і ч. 2 цієї ж статті щодо вчинення вказаних дій службовою особою – тяжкий злочин (карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років) та остання з аналізованих статей 308 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» ч. 1 ст. (карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років) та ч. 2 (карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років) [8].

На рисунку 1 можна порівняти ступінь тяжкості вчиненого діяння.



Відповідно до аналізованого треба сказати, що, на відміну від усталеної практики, не спосіб вчинення кримінального правопорушення визначає ступінь суспільної небезпечності, а предмет посягання, що, на наш погляд, з урахуванням демократичного суспільства є вкрай неправильним. Спираючись на аналізовані розміри покарань, передбачених у санкції статті, виходить, що у разі крадіжки з аптеки медикаментів особа вчиняє кримінальний проступок, за який покарання не передбачає позбавлення волі, а найсуворішим є обмеження волі на строк до 5 років за наявності інших більш м'яких альтернативних покарань. Так, у разі крадіжки з аптеки медикаментів, які входять до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [9], розмір покарання буде позбавленням волі на строк від трьох до шести років безальтернативно. Чи є у такому випадку така підвищена суспільна небезпечність вчиненого діяння? Закон України про кримінальну відповідальність сформульовано як формально-матеріальний, який ґрунтується на суб'єктивному ставленні, тому суб'єктивний бік є головною ознакою для точної кваліфікації [10, с. 60]. Тут інша проблема, якщо особа не знала про те, що цей медикамент належить до наркотичних речовин? З одного боку, незнання закону не звільняє від відповідальності, а з іншого – суб'єктивне ставлення вину говорить нам, що особа підлягає відповідальності за те, на що був спрямований її умисел. Все б не мало такого значення,

якщо б термін покарання суттєво не відрізнявся, натомість у нашому прикладі розмір покарання за вчинення ст. 308 КК України передбачає покарання на строк від трьох до шести років, а відповідно якщо особа отримає 6 років, то вона не зможе бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ст. 75 «Звільнення від покарання з випробуванням», тож вона буде вимушена відбувати реальний строк, пов'язаний з позбавленням волі, бо інше альтернативне покарання взагалі не передбачене законом. І навпаки, та особа, яка викрадає медикаменти, може не те що бути звільнена з випробуванням, а взагалі звільнена від кримінальної відповідальності на підставі Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності», і це означає, що не буде відбувати покарання і буде вважатися такою, що притягувалась до відповідальності, а відповідно, і всі цивільно-правові та кримінально-правові обмеження, що застосовуються до судимих осіб. Не говорячи про те, що особа, яка вчинила гіпотетичне кримінальне правопорушення за ст. 308 КК, може бути хвора на наркоманію, що не виключає осудність, проте особа є хворою і карати її більш суворо ніж загальний суб'єкт, наш погляд, є досить суворо з боку держави.

Надалі проаналізуємо такий предмет дослідження – вогнепальну зброю, яка є предметом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 262–264, 410 КК України. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» № 3 від 26 квітня 2002 р. належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється під час згорання вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Також до бойових припасів належать патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби у зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху [11].

При цьому пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за ст.ст. 262, 263 КК України. А також патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, не є предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 262, 263 КК України [12].

Варто погодитися із дослідником окресленої проблематики А.О. Терещуком, який зазначає, що, з одного боку, наявність такої Постанови полегшує здійснення правоохоронної діяльності у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, але, з іншого боку, відсутність законодавчого регулювання таких понять, як «зброя», «вогнепальна зброя», «цивільна зброя» та «зброя самооборони», та відсутність цілісної концепції реалізації права громадян на зброю є серйозним недоліком вітчизняного законодавства [13, с. 328].

Наявні прогалини у кримінально-правовій кваліфікації і, на наш погляд, саме створення спеціальних норм вводить в оману практичних співробітників та наукових дослідників. Повинні бути загальні норми і кваліфікуючі обставини, які обтяжують покарання. Проаналізуємо проєкт нового Кримінального кодексу щодо змін із зазначеної проблематики.

Так, Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права, як результат, створено проєкт нового кримінального законодавства, в якому у Книзі 2, що має назву «Про кримінальне правопорушення», а саме у ст. 2.10.1. «Поняття кримінально-правової кваліфікації» міститься визначення у ч. 1 цієї статті «кримінально-правовою кваліфікацією є визначення статті, її частини, пункту цього Кодексу, що передбачає вчинене діяння та визначає його як кримінальне правопорушення або як діяння, що не є кримінальним правопорушенням» [14]. Крім того, проєкт містить визначення обґрунтування кваліфікації у ч. 1 є доведення відповідності між обставинами вчиненого кримінального правопорушення та ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею Особливої частини цього Кодексу. А також у статті 2.10.7. «Кваліфікація кримінального правопорушення у разі конкуренції» зазначено, що у разі кваліфікації кримінального правопорушення встановлено конкуренцію статей про спеціальний і загальний склади кримінального правопорушення, то застосовується стаття про спеціальний склад, а також у ч. 2, якщо кримінальне правопорушення передбачене одночасно кількома статтями цього Кодексу, то воно кваліфікується за тією з них, яка містить: 1) ознаку з найвужчим обсягом або 2) найбільшу кількість ознак спеціального складу кримінального правопорушення. У дослідженні нового проєкту вбачається зміна підходу робочої групи до формування понять у законі, що, на наш погляд, позитивно вплине на підготовку кадрів за спеціальністю 081 «Право» і, крім того, не будуть виникати питання щодо правил кваліфікації у разі вчинення кримінальних правопорушень.

Проаналізоване дає підстави стверджувати, що підхід до незаконного заволодіння не дуже змінився, позаяк і у чинному законодавстві предмет є основоположним для формування диспозиції, проте новий проєкт КК використовує терміни: викрадення (ст. 6.1.4.) та заволодіння (ст. 6.1.5.), що підтверджує актуальний напрям нашої статті. Зазначимо, що вкрай позитивною є наявність правил кваліфікації у проєкті КК, що, на наш погляд, позитивно вплине на підготовку кадрів та роботу органів досудового розслідування.

Все вищезазначене дає підстави запропонувати деякі зміни до чинного законодавства:

1. Визначити родовим об'єктом у разі викрадення, привласнення, вимагання або отримання чужого майна шляхом шахрайства або зловживання довірою незалежно від предмета протиправного посягання – право власності.

2. Диференціювати покарання за вчинення ст. 262 КК України та ст. 308 КК України залежно від способу вчинення у загальній нормі про викрадення та розподілити їх за ступенем їх суспільної небезпечності від таємного викрадення вказаних предметів до викрадення, пов'язаного зі зловживанням службового становища.

3. Внести пропозицію до проєкту нового Кримінального кодексу України щодо створення кваліфікуючих ознак відповідно до предмета кримінального правопорушення і доповнити статтю 6.1.4. пунктами 3) наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом, рослиною чи грибом, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, прекурсором або обладнанням, призначеними для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу замість ст. 5.2.8.

Список використаних джерел:

1. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті людини. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2008. Випуск 46. С. 178–192.

2. Давидович І.І., Задоя К.П. Особливості кваліфікації насильницьких злочинів, які вчиняються щодо так званих «спеціальних» потерпілих. *Адвокат*. 2013. № 2 (149). С. 15–17.

3. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : монографія. Київ : Атіка, 2003. 224 с

4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545. Документ 1402-VIII, чинний, поточна редакція від 23.12.2022, підстава – 2847-IX, 2808-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

5. Пленум Верховного Суду України. Постанова від 04.06.2010 № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки». Документ v0007700-10, поточна редакція від 04.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>.

6. Пленум Верховного Суду України. Постанова 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». Документ v0002700-03, поточна редакція від 07.02.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

7. Кваліфікація злочину, вчиненого за наявності кваліфікуючих (обтяжуючих) та привілейованих (пом'якшуючих) ознак складу злочину. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/kriminalne/kvalifikatsiya-zlochinu-vchinenogo-nayavnosti-kvalifikuyuchih-obtyazhuuyuchih-privilejovanih.html>.

8. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст. 131. Документ 2341-III чинний, поточна редакція від 27.01.2023, підстава – 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

9. Кабінет Міністрів України «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» : Постанова від 6 травня 2000 р. № 770. Київ. Документ 770-2000-п, поточна редакція від 11.03.2022, підстава – 255-2022-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>.

10. Собко Г.М., Мох Т.П. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. ст. 56–63. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.10> С.60.

11. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

12. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

13. Терещук А.О. Вогнепальна зброя та бойові припаси до неї як предмет злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 326–330.

14. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

УДК 343.21:341.4(4)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.10>

НОВІТНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Крикун Вячеслав Віталійович,
доктор юридичних наук, доцент,
проректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Братель Сергій Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу законодавства Європейського Союзу. Кримінальне процесуальне законодавство ЄС зазнає перманентного розвитку та еволюціонує разом із розвитком суспільних відносин. Йдеться про максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічну та правову інтеграцію держав-членів ЄС, яка виявляється, зокрема, у спрощенні процедур поліцейського та судового співробітництва, трансформацію форм міжнародного співробітництва, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС. Визначено основні тенденції розвитку європейського законодавства. Серед основних тенденцій визначено: гармонізацію, спрощення надмірного формалізму, впровадження інформаційних технологій, запровадження безпекового середовища, встановлення мінімальних вимог до національного законодавства. Серед яскравих прикладів спрощення формалізму є запровадження європейського ордеру. Створення безпекового середовища спрямоване на боротьбу з організованою злочинністю, відмивання коштів та інше, в тому числі й боротьбу з кіберзлочинами. Впровадження інформаційних технологій характеризується запровадженням Е-Кодексу (електронне правосуддя завдяки онлайн-обміну даними). Гармонізація являє собою тісну взаємодію національних законодавств країн-членів ЄС, підставою чого стала боротьба з транснаціональною злочинністю. Кримінальне процесуальне законодавство ЄС еволюціонує разом із розвитком громадянського суспільства. Максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічна та правова інтеграція держав-членів, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС, усе це вимальовує певні еволюційні вектори розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС. Усвідомлення зазначених тенденцій і їх відображення в національній законотворчій стратегії надасть нашої країні гандикап на шляху до вступу в Європейський Союз та в разі полегшить інтеграцію нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Ключові слова: європейське законодавство, реформування, тенденції, гармонізація, інформаційні технології, безпекове середовище.

THE LATEST TRENDS IN THE REFORM OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Krykun Viacheslav Vitaliiovych,

Doctor of Law Sciences,

Associate Professor,

Prorector

(Odessa State University

of Internal Affairs,

Odessa, Ukraine)

Bratel Serhii Hryhorovych,

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor,

First Vice-Rector

(Odessa State University

of Internal Affairs,,

Odessa, Ukraine)

The article is devoted to the analysis of the legislation of the European Union. Criminal procedural legislation of the EU undergoes permanent development and evolves along with the development of social relations. It is about the maximum consolidation and protection of the rights of participants in criminal proceedings, the economic and legal integration of EU member states, which manifests itself, in particular, in the simplification of police and judicial cooperation procedures, the transformation of forms of international cooperation, which is combined with rapid scientific and technical progress, the fight against organized crime and security within the EU. The main trends in the development of European legislation have been determined. Among the main trends are identified: harmonization, simplification of excessive formalism, introduction of information technologies, introduction of a secure environment, establishment of minimum requirements for national legislation. Among the vivid examples of simplification of formalism is the introduction of the European warrant. The creation of a secure environment is aimed at combating organized crime, money laundering, etc., including combating cybercrime. The implementation of information technologies is characterized by the introduction of the E-Codex (electronic justice thanks to online data exchange). Harmonization represents a close interaction of the national legislation of the EU member states, the basis of which was the fight against transnational crime. EU criminal procedural legislation evolves along with the development of civil society. The maximum consolidation and protection of the rights of participants in criminal proceedings, the economic and legal integration of member states, which is combined with rapid scientific and technical progress, the fight against organized crime and ensuring security within the EU, all this outlines certain evolutionary vectors of the development of EU criminal procedural legislation. Awareness of these trends and their reflection in the national legislative strategy will give our country a handicap on the way to joining the European Union, and many times will facilitate the integration of our legislation into the legislation of the European Union.

Key words: European legislation, reforms, trends, harmonization, information technologies, safe environment.

Наша країна переживає одні з найважчих сторінок своєї історії. Жорстокий і неспровокований напад росії спрямований на знищення нашої країни, її самобутності, її ідентичності та її народності. Цей напад спрямований на перешкоджання нашим євроінтеграційним

прагненням. Однак така підступність приречена на поразку. Український народ зробив свій свідомий вибір, наші подальші кроки безальтернативно спрямовані на вибудовування в нашій країні загальноєвропейських стандартів, що дозволить нам долучитись до європейської сім'ї. І, незважаючи на збройну агресію, на надзвичайно важкі умови, ми повинні продовжувати наші євроінтеграційні прагнення. З цією метою вважається абсолютно необхідним аналізувати європейське законодавство, визначати тенденції його розвитку, зрозуміти європейські пріоритети та дослідити еволюційні моделі законодавства.

Європейське законодавство – дуже широке поле для вивчення, і в українській правовій науці дослідження кримінального процесуального законодавства ЄС має фрагментарний характер. Водночас варто зазначити, що вітчизняні науковці з кримінального процесу приділяли увагу аналізу проблематики європейських стандартів кримінального провадження. Серед таких необхідно відзначити І.В. Басисту, Р.І. Благуту, О.М. Броневицьку, І.В. Гловюк, О.М. Дроздова, О.В. Захарову, В.В. Зуєва, О.В. Капліну, Г.Р. Крет, С.О. Ковальчука, А.І. Кунтія, О.П. Кучинську, Л.М. Лобойка, Т.О. Лоскутова, В.В. Луцика, В.Т. Нора, О.М. Овчаренко, А.М. Орлеана, М.І. Пашковського, А.В. Підгодинську, М.А. Погорецького, Т.В. Садову, Х.Р. Слюсарчук, Г.К. Тетерятник, В.Г. Уварова, Т.І. Фулей, Р.М. Шеховцова, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, В.М. Юрчишина.

Прагнення України доєднатися до європейського простору вимагає усвідомлення загальноєвропейських тенденцій та еволюційних процесів, у тому числі і в законодавчій сфері. І саме усвідомлення зазначених тенденцій дасть можливість оптимально вибудовувати національне законодавство, яке матиме потенціал безперешкодної взаємодії із законодавством ЄС, у тому числі і в кримінальній процесуальній сфері.

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС зазнає перманентного розвитку та еволюціонує разом із розвитком суспільних відносин. Ідеться про максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічну та правову інтеграцію держав-членів ЄС, яка виявляється, зокрема, у спрощенні процедур поліцейського та судового співробітництва, трансформацію форм міжнародного співробітництва, яка поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС.

Аналіз законодавства ЄС у кримінальній процесуальній сфері дає можливість сформулювати певні напрями (тенденції) еволюційних процесів, а саме:

- спрощення надмірного формалізму;
- впровадження інформаційних технологій;
- гармонізацію;
- встановлення мінімальних вимог до національних законодавств;
- забезпечення безпекового середовища.

Спрощення надмірного формалізму. Одна з особливостей кримінального процесу – це наявність у ньому формальних вимог і процедур. Формальність є елементом кримінальної процесуальної форми, якщо вона реалізується учасником кримінального провадження у межах, визначених законом, водночас надмірна формальність є проявом формалізму, який у науковій літературі має негативне значення [18, с. 210] та негативно відображається на результативності кримінальної процесуальної діяльності.

Простежуючи еволюцію розвитку різних інститутів кримінального процесуального права ЄС, можна дійти висновку, що законодавець ЄС позитивно оцінює спрощення формалізму у розвитку законодавства.

Поліцейське та судове співробітництво між державами-членами ЄС упродовж свого існування зазнало значних реформацій.

Найбільш промовисто тенденція спрощення формалізму прослідковується у впровадженні інституту європейського ордеру. Представляючи цей інструмент,

європейський законодавець фактично передбачив можливість їх автоматичного виконання без будь-яких додаткових перевірок.

Окрім цього, тенденція спрощення свідчить про відсутність вимоги щодо «подвійної криміналізації діяння» (як це було у разі екстрадиції), зменшення кількості підстав для відмови у виконанні ордерів, уніфікована форма ордера (зазвичай така форма представлена додатком до відповідного правового акта, який встановлює правову основу конкретного ордера) [22, с. 77–78].

З тенденцією спрощення надмірного формалізму тісно пов'язана ще одна тенденція кримінального процесуального законодавства ЄС, а саме **провадження інформаційних технологій**. Науково-технічний прогрес, глобальна інформатизація суспільного життя та масштабне використання електронних засобів комунікації зумовлюють необхідність переходу органів кримінального судочинства на якісно новий рівень [19, с. 338].

Варто зауважити, що використання інформаційних технологій у державах-членах ЄС значно варіювалося: лише в 11 державах-членах застосування відеоконференції було можливе у всіх випадках (42%) від загальної кількості держав-членів ЄС, часткове використання – у 14 державах (54%), у одній державі воно було неможливим (4%) [12, с. 9].

Також варто зазначити, що спалах пандемії COVID-19 перетворив використання інформаційних технологій на необхідність та нову реальність кримінального судочинства. Епідеміологічні обмеження призвели до посиленого використання засобів дистанційного спілкування як у судовому процесі (наприклад, для допиту свідків), так і для іншого спілкування (зокрема, дослідження доказів) між суддями, прокурорами, адвокатами та іншими суб'єктами, що сприяють функціонуванню системи правосуддя [3, с. 19].

Своєю чергою це відкрило шлях для нових ініціатив ЄС, спрямованих на розширення сфери використання різних технологій у судах і використання електронної інформації у кримінальному провадженні.

Разом із цими висновками Комісія надала пропозицію до Регламенту про е-Кодекс (електронне правосуддя завдяки онлайн-обміну даними) [10]. Е-Кодекс складається з пакета програмних документів, який забезпечує зв'язок між національними системами та дає змогу користувачам швидко й безпечно надсилати та отримувати документи, докази чи іншу інформацію. Тобто е-Кодекс передбачає створення взаємодіючих і безпечних децентралізованих комунікаційних мереж між національними ІТ-системами, які підтримують транскордонні кримінальні провадження.

Гармонізація. У сучасному світі спостерігається тенденція до дедалі тіснішої взаємодії держав, яка знаходить свій прояв у сфері економіки, однак не оминає й інші сфери суспільного життя. Ця тенденція є закономірною та всеосяжною, охоплює різні сфери правового регулювання, має суттєвий вплив на правову ідеологію та юридичну практику окремих держав, визначає конфігурацію міжнародного правопорядку загалом [16, с. 3]. Сфера кримінального правосуддя не стала винятком і також зазнає впливу певних інтеграційних тенденцій.

Однією з головних причин інтеграційних тенденцій у сфері кримінального правосуддя варто вважати транснаціональну злочинність. Боротьба зі злочинністю є одним із елементів політики ЄС у сфері простору свободи, безпеки та правосуддя. Слушною видається думка, що сучасна злочинність не знає територіальних кордонів, і це зумовлює необхідність у більш тісній взаємодії держав у боротьбі проти неї [20, с. 289].

К. Нуотіо зазначає, що гармонізація сама собою є гнучкою концепцією, яка має різні значення; найбільш типовим розумінням якої є зменшення відмінностей між правовими системами шляхом запровадження спільних рамок і політик [9, с. 75]. Професор Хекер аргументує, що гармонізацію слід розуміти як зближення змісту кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм держав-членів відповідно до

встановлених цілей ЄС [6, с. 83]. Таке зближення, як зазначається в європейській правовій доктрині, «є безумовно необхідним для належного функціонування механізмів судового співробітництва, особливо взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах» [15, с. 242].

У науковій літературі гармонізацію класифікують на пряму, яка досягається шляхом конкретних інструментів, і непрямую, до якої входить взаємне визнання судових рішень і прецедентна практика ЄСПЛ [8, с. 83].

Зародження тенденцій гармонізації у законодавстві ЄС простежується ще в основоположних документах ЄС, а саме у Маастрихтському та Амстердамському договорах, відповідно до яких держави-члени ЄС зобов'язувалися реалізовувати співробітництво у кримінально-правовій сфері, надавати правову допомогу в кримінальних справах.

Новий етап гармонізації кримінального процесуального законодавства настав із прийняттям Договору про функціонування Європейського Союзу [2, с. 47–290]. Ст. 82 цього Договору шляхом директив, прийнятих у спосіб загальної законодавчої процедури, дає можливість компетентним органам ЄС установлювати мінімальні правила, які повинні враховувати розбіжності між правовими системами та традиціями держав-членів ЄС.

Однак гармонізація законодавства, зокрема кримінального процесуального, не є самоціллю. Її варто інтерпретувати функціонально. Вона слугує не для того, щоб лише знизити правову диференціацію між державами-членами ЄС, а й для того, щоб досягнути певної загальної політичної цілі, такої як «спільний європейський добробут» [11, с. 44]. Саме тому гармонізація кримінального процесуального права є вираженням спільних цінностей держав-членів ЄС.

Саме тому, зважаючи на згадану особливість гармонізації кримінального процесуального законодавства ЄС, можна вирізнити ще одну його тенденцію.

Йдеться про тенденцію **встановлення мінімальних вимог до національних законодавств**. Очевидно, що у кожній державі національне кримінальне процесуальне законодавство відображає певні культурні, духовні, соціальні, історичні та правові традиції, політичний лад, рівень економічного розвитку. Національне регулювання кримінальних процесуальних відносин у кожній державі по-своєму унікальне та має право на самостійне існування.

З уваги на зазначене гармонізація, поважаючи ці правові традиції, залишає певну дискрецію («право вибору») для держав-членів ЄС.

Урахування розбіжностей у сфері кримінального процесу є більш складним завданням через значну кількість цих розбіжностей у внутрішньому законодавстві держав-членів ЄС саме у процесуальній сфері.

Прикладом встановлення мінімальних вимог до національного законодавства може бути Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих № 2012/29/ЄС від 25.10.2012 [4, с. 57–73]: закріплюючи дефініцію поняття «потерпілий», у документі вказано, що потерпілими вважаються і близькі родичі потерпілого. Ця норма директиви дає можливість державам на власний розсуд установлювати у національному законодавстві обмеження з приводу кількості родичів потерпілих, які можуть одержувати компенсацію.

Таким чином, директиви ЄС установлюють лише мінімальні стандарти кримінального процесу, які повинні були імплементовані та конкретизовані у національному законодавстві держав-членів.

Очевидно, що ця конкретизація норм у національному законодавстві буде варіюватися та відрізнятися, оскільки слід урахувувати різні правові традиції держав-членів ЄС.

Також варто зазначити і про таку тенденцію, як **забезпечення безпекового середовища**. Д. Верваел зазначає, що європейська кримінальна юстиція – це не лише

про гармонізацію та європеїзацію національних систем кримінального правосуддя, а також про спільну політику в кримінально-правовій сфері, а також про спільні цінності [13, с. 7]. Однією з таких цінностей є безпека.

В останнє десятиліття концепція забезпечення внутрішньої безпеки розвивалася паралельно з кримінальним і кримінальним процесуальним правом ЄС [7, с. 215]. Підтвердженням пріоритетності забезпечення безпеки може бути активна боротьба ЄС із викликами XXI століття, головними серед яких є відмивання грошей, тероризм та організована злочинність.

Аналізуючи акти ЄС у сфері кримінального процесу, можна зауважити, що європейський законодавець здійснює логічні та послідовні кроки, спрямовані на забезпечення безпеки. Розглянемо деякі із них.

Традиційний підхід у боротьбі з організованою злочинністю, який ґрунтується на застосуванні покарання щодо осіб у вигляді позбавлення волі, видається недостатнім для боротьби з протиправною поведінкою осіб, яка спрямована на виробництво та акумулювання матеріальних благ [14, с. 2]. Зважаючи на нові загрози та виклики з боку сучасного злочинного світу, міжнародна спільнота й окремі держави світу впроваджують нові нетрадиційні заходи протидії найбільш небезпечним злочинам, зокрема арешт і конфіскацію активів. Віднедавна спостерігається тенденція до розширення застосування цих превентивних заходів [21, с. 256].

Іншим прикладом забезпечення безпекового середовища кримінального процесуального законодавства ЄС є забезпечення кібербезпеки у межах Європейського співтовариства. Адже поширення інформаційних і комунікаційних систем дає дедалі нові можливості несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів [17, с. 349]. Одним із нещодавніх актів у цій сфері є Резолюція про боротьбу з кіберзлочинністю [5, с. 29–43], в якій Європарламент наголошує на важливості запобігання кіберзлочинності та підкреслює важливість поліцейського та судового співробітництва. Окрім цього, звертається увага на необхідність розроблення загальноєвропейського підходу до кримінального процесу в кіберпросторі. Зроблено акцент на ролі та відповідальності провайдерів послуг (як суб'єкта зберігання та надання електронних доказів) у забезпеченні загальної кібербезпеки.

У липні 2020 р. Європейська Комісія визначила нову Стратегію внутрішньої безпеки ЄС на період із 2020 р. до 2025 р., яка прийшла на заміну Європейському порядку денному з питань безпеки [1].

Кіберзлочинність зростає щодня: сьогодні об'єктом кіберзлочинних правопорушень можуть бути не лише економічні інтереси людини, а також її особиста інформація. В зв'язку з цим іншим аспектом забезпечення безпекового середовища кримінального процесуального законодавства слід вважати комплекс актів, спрямованих на забезпечення захисту персональних даних у межах ЄС. Беззаперечним є той факт, що збільшуються обсяги використання персональних даних фізичних осіб, транскордонне передавання цих даних та обмін, що зумовлене об'єктивними потребами. Водночас зростають і ризики їх можливого злочинного використання. Саме тому забезпечення безпеки персональних даних є тією сферою, яка потребує ретельної та чіткої регламентації у межах Європейського співтовариства.

Таким чином, аналізуючи тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС, можна дійти висновку, що зазначені тенденції формують загальну систему та є взаємопов'язані.

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС еволюціонує разом із розвитком громадянського суспільства. Максимальне закріплення та забезпечення прав учасників кримінального провадження, економічна та правова інтеграція держав-членів, яка

поєднується з бурхливим науково-технічним прогресом, боротьбою з організованою злочинністю та забезпеченням безпеки у межах ЄС, усе це вимальовує певні еволюційні вектори розвитку кримінального процесуального законодавства ЄС.

Усвідомлення зазначених тенденцій і їх відображення в національній законотворчій стратегії надасть нашій країні гандикап на шляху до вступу в Європейський Союз та в разі полегшить інтеграцію нашого законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the European economic and social Committee and the Committee of the regions. The European Agenda on Security. Strasbourg, 28.4.2015 COM (2015) 185 final.
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. *OJ C* 326. 26.10.2012. P. 13–390.
3. Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age. Report of a CEPS and QMUL Task Force. Centre for European Policy Studies (CEPS). Brussels, 2021. 75 p.
4. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *OJL* 315. 14.11.2012. P. 57–73.
5. European Parliament resolution of 3 October 2017 on the fight against cybercrime (2017/2068(INI)). *OJ C* 346. 27.9.2018. P. 29–43.
6. Hecker B. Der Vertrag von Lissabon und das europäische Strafrecht. Bielefeld. H. 2. 2009. S. 81–86.,
7. Herlin-Karnell E. The EU as a Promoter of Preventive Criminal Justice and the Internal Security Context. *European Politics and Society*. Vol. 17. № 2. 2016. P. 215–225.
8. Kostoris R.E. Handbook of European Criminal Procedure. Springer International Publishing AG, 2018. 445 p.
9. Nuotio K. On the Significance of Criminal Law Justice for Europe. Europe in Search of 'Meaning and Purpose'. Forum Iuris. Helsinki, 2004. P. 175.
10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a computerized system for communication in cross-border civil and criminal proceedings (e-CODEX system), and amending Regulation (EU) 2018/1726, COM (2020) 712 final.
11. Schroeder W., LL.M. (Berkeley). Limits to European Harmonization of Criminal Law. *Eurocrim*. № 2. 2020. P. 144–148.
12. Staff Working Document Accompanying the Communication from the Commission on Digitalization of justice in the European Union: A toolbox of opportunities. European Commission. (SWD (2020) 540). P. 9.
13. Vervaele J.A.E. European criminal justice in the European and global context. *New Journal of European Criminal Law*. 2019. Vol. 10 (1). 2019. P. 7–16.
14. Vettori B. Tough on Criminal Wealth, Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU. Springer. 2005. 120 p,
15. Weyembergh A. La coopération judiciaire pénale au sein de l'Union européenne. Les innovations du traité de Lisbonne. Incidences pour le praticien. Sous la direction de N. de Sadelier, H. Dumont, P. Jadoul, S. Van Drooghenbroeck. Bruxelles : Bruylant, 2011. 331 p.
16. Волошенко О.В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 3–7.
17. Захарова О.В., Рудий А.Т. Засади захисту інформації в інформаційних системах підрозділів МВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Випуск 4. С. 349–357.
18. Касапоглу С.О. Формалізм і формальності в реалізації норм кримінального процесуального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. № 2(9). 2017. С. 209–217.

19. Лісіцина Ю. Діджиталізація кримінального судочинства. Сучасні тенденції розвитку кримінальної юстиції в Україні : колективна монографія / І. Серкевич, Н. Устрицька, В. Навроцька та ін. ; за ред.: І. Гловюк, Н. Лащук. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2021. 388 с.
20. Нестеренко С.С. Тенденции развития института оказания правовой помощи по уголовным делам в XXI веке. *Альманах міжнародного права*. Вип. 2. 2010. С. 284–293.
21. Шостко О.Ю. Протидія організований злочинності в європейських країнах : монографія. Харків : Право, 2009. 400 с.
22. Климкевич Р.А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація : дисертація ... доктора філософії. 081 «Право». Львів 2022. 261 с.

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.11>

ДЕЗЕРТИРСТВО У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ

Рєва Анна Олександрівна,
аспірантка
(Міжнародний університет бізнесу
і права, м. Херсон, Україна)

Новий шлях розвитку Української історії, започаткований 23 лютого 2014 року Революцією Гідності, військова агресія РФ проти України, яка супроводжувалася окупацією, а згодом анексією АР Крим, АТО, ООС, повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну і, як наслідок, проголошений воєнний стан – не лише позначилися на кримінально-правовій статистиці злочинності в державі, а й кардинально вплинули на загальний стан як військової злочинності взагалі, так і дезертирства зокрема.

Суспільна небезпека кримінально-протиправної поведінки військовослужбовців у результаті вчинення дезертирства об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням громадського порядку, характерного для цивільної злочинності, а й ослабленням військової дисципліни та правопорядку в ЗС України, які є найважливішою складовою частиною їхньої бойової готовності, у зв'язку із чим дослідження вчинення у Збройних силах України дезертирства сьогодні набуло надзвичайної актуальності.

З метою запобігання вчиненню дезертирства першочергове значення слід приділити державним заходам та урядовим програмам, спрямованим на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних детермінантів, що полягає у побудові якісно нових ЗС України та відповідності усього їхнього особового складу сучасним вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинності в ЗС України.

Невідкладними заходами протидії дезертирству в Україні мають стати: відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації в країні; належне фінансування ЗС України, як заходів, пов'язаних з підтриманням бойової готовності військ, так і соціальних програм для військовослужбовців та членів їхніх сімей; повний перехід ЗС України на виключно військову службу за контрактом; вдосконалення кадрової політики ЗС України, спрямованої на усебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей.

Ключові слова: дезертирство, Збройні сили України, причини та умови вчинення дезертирства, детермінанти дезертирства.

DESERTION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE. REASONS AND CONDITIONS

Reva Anna Oleksandrivna,
Postgraduate Student
(International University of Business
and Law, Kherson, Ukraine)

The new path of development of Ukrainian history initiated on February 23, 2014, by the Revolution of Dignity, the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, which was accompanied by the occupation and subsequent annexation of the Autonomous

Republic of Crimea, the ATO, the JFO, the full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine, and, as a result, the proclamation of martial law, not only affected the criminal law crime statistics in the State, but also dramatically affected the general state of both war crime in general and desertion in particular.

The social danger of criminal behavior of servicemen as a result of desertion is objectively related not only to the violation of public order characteristic of civilian crime, but also to the weakening of military discipline and law and order in the Armed Forces of Ukraine, which are the most important component of their combat readiness, and therefore the study of desertion in the Armed Forces of Ukraine has become extremely relevant today.

In order to prevent desertion, priority should be given to state measures and government programs aimed at neutralizing, limiting the scope and power of the basic determinants, which is to build a qualitatively new Armed Forces of Ukraine and to ensure that all its personnel meet the modern requirements of today. Only under such conditions can the task of general and special crime prevention in the Armed Forces of Ukraine be solved.

Urgent measures to counteract desertion in Ukraine should include: development of the doctrine of military security of Ukraine, based on the requirements of ensuring its national security, taking into account the domestic and foreign policy situation in the country; proper financing of the Armed Forces of Ukraine, both measures related to maintaining the combat readiness of troops and social programs for servicemen and their families; full transition of the Armed Forces of Ukraine to exclusively contract military service; improvement of the personnel policy of the Armed Forces of Ukraine aimed at comprehensive support of the

Key words: desertion, the Armed Forces of Ukraine, causes and conditions of desertion, determinants of desertion.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Новий шлях розвитку Української історії, започаткований 23 лютого 2014 року Революцією Гідності, військова агресія РФ проти України, яка супроводжувалася окупацією, а згодом анексією АР Крим, АТО, ООС, повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну, і, як наслідок, проголошений воєнний стан не лише позначилися на кримінально-правовій статистиці злочинності в державі, а й кардинально вплинули на загальний стан як військової злочинності взагалі, так і дезертирства зокрема.

У 2013 році показник вчинення дезертирства складав 0,0009% від загальної кількості вчинених в Україні кримінальних правопорушень та 1,35% в системі військової злочинності. В 2014 році даний показник склав 0,2% та 25,5% відповідно.

Зростання вчинення дезертирства отримало свого апогею з введенням Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [5] в Україні воєнного стану, у зв'язку із чим на фоні загального зменшення (у 2 рази) злочинності в країні спостерігалось стрімке зростання як військової злочинності взагалі (у 2 рази) в порівнянні з 2014 роком (з 4153 у 2014 році до 8488 станом на 01 жовтня у 2022 році), так і дезертирства зокрема (з 1061 у 2014 році до 2245 станом на 01 жовтня у 2022 році).

Суспільна небезпека кримінально-протиправної поведінки військовослужбовців у результаті вчинення дезертирства об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням громадського порядку, характерного для цивільної злочинності, а й ослабленням військової дисципліни та правопорядку в ЗС України, які є найважливішою складовою частиною їхньої бойової готовності, у зв'язку із чим дослідження вчинення у Збройних силах України дезертирства сьогодні набуло надзвичайної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин

загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. За період незалежної України деяким проблемам дезертирства присвятили свої праці: О.М. Артеменко, В.В. Бабаніна, В.М. Білоконев, І.Г. Богатирьов, П.П. Богуцький, І.В. Боднар, В.В. Бондарев, Бугаєв В.О., М.Б. Головка, В.К. Гришук, В.С. Давиденко, Н.А. Дмитренко, С.Ф. Денисов, Ю.П. Дзюба, С.І. Дячук, М.М. Івлєв, Д.В. Казначєєва, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, І.М. Коропатнік, Я.С. Кулькіна, Ю.Б. Курилюк, І.І. Митрофанов, В.О. Навроцький, Т.Б. Ніколаєнко, А.С. Овчаренко, М.І. Панов, О.Р. Полегенька, В.П. Попович, О.М. Сарнавський, М. С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, І.О. Харь, Г.І. Чангулі, В.В. Шаблистий, О.О. Шкута та інші.

Незважаючи на свою надзвичайну актуальність, велика частина наукових праць з досліджуваної тематики присвячена лише загальному вивченню військової злочинності і конкретно дезертирства не стосується, а якщо й торкається, то виключно в загальних аспектах наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у формуванні уявлення про причини та умови вчинення дезертирства у Збройних силах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема детермінації злочинності завжди була ключовою для кримінологічної теорії та практики її застосування.

За справедливим твердженням Н.А. Дмитренко та О.О. Шкути, ЗУ України є частиною нашого суспільства, а тому чинники, що впливають на вчинення військових кримінальних правопорушень, є наслідком соціальних суперечностей, що притаманні цілому суспільству. Ідеться не про всі суперечності, характерні для розвитку суспільства, а саме про їхні негативні складові, які створюють передумови для вчинення кримінальних правопорушень [2, с. 67].

Досить небезпечними і найпоширенішими в системі військових кримінальних правопорушень є кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від проходження військової служби, ключове місце в системі яких посідає дезертирство.

Характеристика детермінантів дезертирства зумовлює низку особливостей, як за своєю формою, так і за змістом.

В.В. Голіна та Б.М. Головкін детермінанти кримінальних правопорушень розглядають на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях, що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного.

Причини й умови вчинення дезертирства на макорівні є різноманітними та включають різні за характером сфери життя: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін.

На сучасному етапі реформування та діяльності ЗС України особливо значущими серед них можна виділити: глибоку соціально-економічну й фінансову кризи у державі; дисбаланс соціальної функції держави; штучне гальмування законодавчого процесу щодо нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців; моральний занепад українського суспільства; аномію та беззаконня; прорахунки й непослідовність реформи ЗС України тощо [1, с. 481], що, за справедливим твердженням В.В. Семененко, призводять до стрімкого зростання військової злочинності [7] взагалі та дезертирства зокрема.

Ще на парламентських слуханнях «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» 2012 року було констатовано, що «воєнна організація та сектор безпеки України не повною мірою відповідають вимогам сучасності, вони в цілому, їх складові внаслідок невиважених, а іноді й помилкових рішень критично ослаблені і на сьогодні досягли критичної межі можливостей щодо вирішення завдань захисту національних інтересів України. Стан ЗС України, як і оборонно-промислового комплексу, характеризується глибокою депресією. Небезпечних масштабів

набула багаторічна тенденція зниження військово-технічного потенціалу ЗС України та інших військових формувань. Потребує прискорення процес реформування діяльності правоохоронних органів, призначених забезпечувати національну безпеку, права і свободи людини. Недостатньо враховується та обставина, що в суспільстві відбувається політична радикалізація, мають місце екстремістські настрої і прояви, що створює загрозу громадському спокою, державному суверенітету і територіальній цілісності України» [6].

Кардинальна зміна військово-політичної ситуації в державі, починаючи з 2014 року, стала основною причиною стрімкого зростання вчинення військових кримінальних правопорушень взагалі та дезертирства зокрема.

За справедливим твердженням М.О. Семенишина, кримінологічна ситуація, яка склалася нині в Україні, є суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Це є особливо відчутним на тлі кардинальних змін, що відбулися останнім часом у житті суспільства. Швидкі, великомасштабні й багато в чому негативно забарвлені соціальні процеси загострили стан боротьби зі злочинністю, включно з протиправною поведінкою. Збройний конфлікт у зоні АТО, ООС на території Донецької та Луганської областей зумовив серйозні зміни в державі, а отже, спричинив тенденцію до загострення як загальної [8, с. 63], так і військової злочинності. Події останніх років, за твердженням поіменованого вченого та практика, що відбуваються на території нашої держави й безпосередньо пов'язані із суттєвою інтенсифікацією криміногенних загроз, диктують необхідність термінового вжиття комплексу заходів, спрямованих на адаптацію превентивної практики до нових викликів, що зумовлено перш за все чинниками політичного, економічного та правового характеру й знаходить свій прояв у зростанні соціальної напруженості, активному відтворенні нетипових для української криміногенної обстановки в цілому злочинів [8, с. 438].

Детермінанти макрорівня, що є притаманними дезертирству, характерні саме для середовища військових та пов'язані з особливостями їхнього ставлення до проходження та несення військової служби, а також побутових відносин.

До них слід віднести:

1) психологічні проблеми, які виникають при тривалому перебуванні в одностатевому колективі, а особливо в період адаптації військовослужбовців (слабка попередня психолого-фізіологічна підготовка до військової служби, відсутність мотивації до служби, психотравмуючі конфлікти та інші особливості організму);

2) психічні відхилення та невротичні прояви як результат виснажливих фізичних навантажень, особливо у військовослужбовців молодого віку, позасімейне військове, а іноді жорстке, виховання (почуття розчарування у житті, байдужості, дратівливості, страху, поганий сон, періоди підйомів і спадів самопочуття тощо);

3) концентрація у лавах військовослужбовців осіб, як правило, молодого віку (18-40 років), що не змогли себе професійно реалізувати, окремою особливістю яких є перебування до проходження служби в ЗС України у різних неформальних об'єднаннях з антигромадською та нерідко кримінально-протиправною спрямованістю. Їхня тривала деморалізація, звичний спосіб життя та поведінки в конфліктних ситуаціях, відсутність у частини осіб стримувальних факторів створюють підвищену ймовірність їхньої протиправної поведінки;

4) невисокий рівень у значної частини військових, у тому числі і офіцерів, правової свідомості та культури;

5) майже відсутня профілактична діяльність військових командирів та начальників з особовим складом;

6) висока латентність фактів нестатутних відносин, у тому числі «дідівщини», з метою подальшого продовження військової служби;

7) наявність «кругової поруки», що сприяє латентності делінквентної поведінки військовослужбовців.

8) наявність у минулому в частини військовослужбовців проблем із законом, що негативно позначається на їхній правосвідомості та поведінці (2% осіб, які вчинили дезертирство, раніше вчиняти кримінальні правопорушення, та більше 1% мають не зняту і не погашена судимість).

Детермінантами дезертирства індивідуального рівня є:

1) психологічні травми, отримані в результаті проходження служби, а в більшості випадків зумовлені участю в бойових діях;

2) психічні та психологічні відхилення. За даними медичних і кримінологічних досліджень, у своїй більшості психічні аномалії не визначають схильність особи до протиправної поведінки і лише є основою для морально-психологічної деформації особистості, але прискорюючи процес деградації особи, позначаються на формуванні у неї специфічної злочинної мотивації. Проте на індивідуальному рівні імпульсивність та конфліктність поведінки особи, пов'язані з певними захворюваннями, можуть мати і вирішальне значення при вчиненні дезертирства, а особливо в результаті екстремальних ситуацій (бойові дії, поранення, стрес, отриманий в результаті контузій тощо);

3) вживання алкоголю; правовий нігілізм; незадовільна педагогічна й виховна робота військових командирів з конкретними підлеглими, які потребують підвищеної уваги та наставництва;

4) сформовані у військовослужбовців як до, так і під час несення служби в одностатевому колективі;

5) недостатня кількість військових психологів і невідповідність форми й змісту їхньої діяльності викликам сучасної армії тощо

На підставі викладеного можемо констатувати, що злочинній поведінці, яка сприяє вчиненню військовослужбовцями дезертирства в Україні, сприяють: ненормальні взаємини у військовому колективі; аморальна та протиправна поведінка командирів і начальників по службі, їхнє байдужне ставлення до потреб і запитів підлеглих військовослужбовців; неналежна боротьба із вживанням військовослужбовцями алкоголю та наркотиків; високий рівень латентної злочинності тощо [4, с. 63].

З метою запобігання вчиненню дезертирства першочергове значення слід приділити державним заходам та урядовим програмам, спрямованим на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних детермінантів, що полягає в побудові якісно нових ЗС України та відповідності усього їхнього особового складу сучасним вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинності в ЗС України [3, с. 26].

Невідкладними заходами протидії дезертирству в Україні мають стати:

- відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації в країні;

- належне фінансування ЗС України, як заходів, пов'язаних із підтриманням бойової готовності військ, так і соціальних програм для військовослужбовців та членів їхніх сімей;

- повний перехід ЗС України на виключно військову службу за контрактом [9, с. 76].

- вдосконалення кадрової політики ЗС України, спрямованої на усебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей.

Список використаних джерел:

1. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.

2. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.
3. Зяблюк Т.В. Мотивація до військово-професійної діяльності у військовослужбовців військової служби за контрактом. *Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів* / за заг. ред. В.В. Балабіна. Київ, 2015. С. 26.
4. Кримінологія : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора О.М. Джужі. Київ : ФОП Маслакова, 2020. 612 с.
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» : Постанова Верховної Ради України; Рекомендації від 05.07.2012 № 5086-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5086-17#Text>.
7. Семененко В.В. Загальносоціальне запобігання злочинам як передумова здійснення віктимологічної профілактики грабежів. *Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів* : тези доповідей круглого столу (Київ, 29 квітня 2014 р.) / ред. кол. О.М. Джужа, В.В. Василевич, Т.Л. Кальченко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 215 с.
8. Семенишин О.М. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (За матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.
9. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 2. P. 74–77.

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.12>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ЕТАПУ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

Свинаренко Юрій Павлович,
аспірант
(Класичний приватний університет,
Запоріжжя, Україна)

У статті проведено аналіз сучасних підходів до визначення пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України.

Застосування до засуджених в місцях несвободи інституту ресоціалізації є першочерговим завданням кримінально-виконавчого законодавства України, а порядок його застосування є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної кримінально-виконавчої політики України, що потребує відповідного наукового осмислення й нормативно-правового забезпечення.

Встановлено, що пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи складається з таких стадій: соціальної адаптації засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму); засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації; виправлення засудженого; підготовки засуджених до звільнення.

Констатовано, що тривалість стадій пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи є різною та вкрай індивідуальною, що залежить від наявності або відсутності кримінальних установок; ступеня психологічної підготовленості до відбування покарання; психолого-педагогічних особливостей засуджених; соціального середовища засуджених як до, так і після знаходження в місцях несвободи, виду установи виконання покарань; схильності до рецидиву скоєння кримінальних правопорушень тощо.

В умовах демократизації та гуманізації суспільства кримінально-виконавча політика повинна бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм і стандартів поводження із засудженими та бути направленим на диференціацію й індивідуалізацію виконання кримінальних покарань, що має реалізовуватися через відповідні засоби виправлення і ресоціалізації та створювати для засуджених реальні умови для їхнього повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Ключові слова: ресоціалізація засуджених, ресоціалізація засуджених в місцях несвободи України, пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи, етапи ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

MODERN APPROACHES TO DETERMINING THE PENITENTIARY STAGE OF RESOCIALIZATION OF CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT IN UKRAINE

Svynarenko Yurii Pavlovych,
Postgraduate Student
(Classic Private University,
Zaporozhzhia, Ukraine)

The article analyzes modern approaches to determining the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment in Ukraine.

The application of the institution of resocialization to convicts in places of deprivation of liberty is a primary task of the criminal law enforcement legislation of Ukraine, and the order of its application is one of the most important areas of development of the modern criminal law enforcement policy of Ukraine, which requires appropriate scientific understanding and legal support.

It was established that the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment consists of the following stages: social adaptation of convicts to the established order of execution and serving of punishment (regime); mastering the basic means of correction and resocialization by convicts; correction of the convict; preparation of convicts for release.

It was established that the duration of the stages of the penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment is different and extremely individual, depending on the presence or absence of criminal institutions; the degree of psychological readiness to serve the punishment; psychological and pedagogical characteristics of convicts; the social environment of convicts, both before and after being in places of imprisonment, the type of institution for the execution of punishments; propensity to recidivism, etc. In the conditions of democratization and humanization of society, the criminal enforcement policy should be aimed at ensuring human rights and freedoms, and the legislation should be brought into line with international norms and standards for the treatment of convicts and should be aimed at differentiating and individualizing the execution of criminal punishments, which in turn should be implemented through the appropriate means of correction and resocialization and create real conditions for the convicts for their return to an independent, generally accepted social and normative life in society.

Keywords: resocialization of convicts; resocialization of convicts in places of imprisonment in Ukraine; penitentiary stage of resocialization of convicts in places of imprisonment; stages of resocialization of convicts in places of imprisonment.

Постановка проблеми. Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р [14], закладено нові пріоритети державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, її подальшої демократизації, гуманізації та наближення до європейських стандартів поводження із засудженими, забезпечення ефективних заходів їх виправлення і ресоціалізації.

Застосування до засуджених в місцях несвободи інституту ресоціалізації є першочерговим завданням кримінально-виконавчого законодавства України, а порядок його застосування є одним із найважливіших напрямів розвитку сучасної кримінально-виконавчої політики України, що потребує відповідного наукового осмислення й нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десять років проблеми ресоціалізації засуджених були предметом дослідження вітчизняних вчених (І.Г. Богатирьова,

А.І. Богатирьова, О.І. Богатирьової, О.М. Джужі, О.М. Жук (Неживець), О.Л. Караман, І.О. Колба, О.Г. Колба, В.О. Корчинського, Л.І., М.Ю. Кутєпова, Олефір, О.О. Шкути, Пузирьова, Н.В. А.Х. Степанюка, І.С. В.Я. Фаренюка, Яковець та ін.). Проте комплексно етапи ресоціалізації засуджених в місцях несвободи вченими не досліджувалися, що і стало приводом відповідного наукового пошуку.

Метою статі є вивчення сучасних підходів до визначення змісту пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

Основний зміст. Як процес ресоціалізації засуджених в місцях несвободи складається з низки органічно пов'язаних етапів, на яких відповідні суб'єкти забезпечують комплекс заходів, необхідних для виправлення та ресоціалізації засуджених.

Окремі вчені процес ресоціалізації поділяють на три етапи: до пенітенціарний, пенітенціарний та пост пенітенціарний. Такої позиції додержуються О.Л. Караман В.О. Корчинський, В.Я. Фаренюк, О.М. Жук (Неживець), наголошуючи, що активна ресоціалізація особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, може починатися вже з моменту її арешту – допенітенціарний етап – та продовжується в ході досудового слідства (перебування в слідчому ізоляторі) та судового процесу, якщо правопорушник визнає свою провину, щиро кається та засуджує свою кримінально-протиправну поведінку [3, с. 62].

М.Ю. Кутєпов, досліджуючи проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, виділяє три етапи ресоціалізації: ресоціалізацію в місцях позбавлення волі (початковий етап); ресоціалізацію під час підготовки засудженого до звільнення з установи виконання покарань (етап ресоціалізації); ресоціалізацію після звільнення з пенітенціарних установ (етап реабілітації після звільнення з пенітенціарних установ) [6, с. 158].

Ми, погоджуючись із більшістю вітчизняних вчених-пенітенціаристів, в тому числі І.Г. Богатирьовим, А.Х. Степанюком, В.М. Трубниковим, С.В. Царюком, О.О. Шкутою та ін., вважаємо, що ресоціалізацію засуджених слід поділяти на два основні етапи: пенітенціарний та постпенітенціарний.

До речі, законодавець, надаючи визначення «ресоціалізація засуджених» (ч. 2 ст. 6 КВК України), також поділяє її на два етапи процесу, а саме: пенітенціарний етап, на якому повинно відбуватися досягнення мети покарання – виправлення засуджених та свідоме відновлення засуджених в соціальному статусі повноправного члена суспільства, і постпенітенціарний етап – повернення засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Кожний етап ресоціалізації засуджених має свої стадії. Проте враховуючи обраний нами предмет наукового дослідження – сучасні підходи до визначення змісту ресоціалізації засуджених саме в місцях несвободи України, для яких характерним є лише наявність пенітенціарного етапу ресоціалізації, вважаємо за необхідне розкрити його зміст та основні стадії.

Першу та основоположну стадію пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи становить процес соціальної адаптації (від лат. *adaptatio* – пристосування) засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), що є надзвичайно складним процесом, оскільки колишні, наявні та набуті соціальні зв'язки засуджених, специфічні умови тримання в місцях несвободи, неписані закони поведінки, боротьба груп за лідерство та вимоги адміністрації травмують їхню психіку, впливають на трудову та соціальну активність засуджених, їхній фізіологічний та психічний стан [7, с. 142–143].

В.М. Трубніков соціальну адаптацію новоприбулих засуджених розглядав у межах їх ресоціалізації та в площині взаємодії двох структурно-складних систем: особистості

і середовища, що включає момент активності з боку особистості і супроводжується конкретними зрушеннями в її структурі. З іншого боку, соціальне середовище такою ж мірою впливає на формування людини, якою людина завдяки власній активності формує соціальне середовище, у зв'язку з чим більшість вчених проголошують створення позитивного середовища найважливішим елементом успішної соціальної адаптації [11, с. 52], що є вкрай необхідним для подолання соціально-психологічного ефекту несвободи.

Соціально-психологічний ефект несвободи проявляється через відрив від сім'ї, колективу, рідних, близьких, знайомих, друзів. Засуджені, які потрапляють до установи виконання покарань, мають адаптуватися до нових соціальних зв'язків та взаємовідносин, де панує жорстокість, насильство, недовіра та озлобленість [7, с. 142–143].

С.О. Чебоненко, досліджуючи педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу, слушно зазначає, що враховуючи різкий відрив особи від звичного для неї життя й оточення, необхідно виділити такі напрями соціально-педагогічної роботи із засудженими на початковому етапі їхньої ресоціалізації, а саме: поетапна соціальна та психологічна діагностика засуджених для виявлення основних особистісних проблем, психічних станів, психологічної сумісності з оточенням, рівня конфліктності; допомога в подоланні стресових та негативних психічних станів (тренінги довільної саморегуляції, комунікації, впевненості в собі); моніторинг і корекція змін в особистості та поведінці засудженого шляхом періодичного тестування, спостереження, обміну інформацією між персоналом, психологом, медиками тощо; сприяння в організації лікування, навчання прийомам фізичної активності, лікувально-оздоровчої фізкультури, просвіта в питаннях здорового способу життя; з'ясування інтересів засудженого та залучення, з урахуванням його стану здоров'я, до виробничої або дозвільної діяльності, підтримка позитивних прагнень та мінімальних успіхів; визначення типу поведінкових настанов (домінування, лояльності, конфронтація та відхилення всіх унаслідок високої фрустрації), прогнозування поведінкових реакцій на даному етапі адаптації та віднесення засудженого до тієї або іншої групи ризику для проведення профілактичної роботи; прогнозування перспектив виправлення засудженого з максимальною конкретизацією найближчої з них та ін [12].

Ми підтримуємо позицію М.Ю. Кутєпова відносно того, що морально-психологічний стан та ступінь соціалізації особи на звичному для неї рівні після призначення кримінального покарання та під час подальшого його відбування досить непросте, а інколи майже неможливе завдання як для працівників установ виконання покарань, так і для суспільства загалом. Здається, останнє напряму пов'язано з майже абсолютною ізоляцією засудженого від того ж суспільства, яке ніби «відсторонює» особу, що вчинила кримінальне правопорушення, від законослухняних громадян. Тому таке «відсторонення» обов'язково повинне супроводжуватися комплексом соціально-психологічних та педагогічних заходів, які забезпечать можливість усвідомлення засудженими їхньої провини перед суспільством, дозволять сприйняти покарання, як належне, справедливе правообмеження [2, с. 159].

До другої, найдовшої стадії пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи слід віднести процес засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації, а саме: відношення до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму), суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання та громадського впливу.

Режим як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених передбачає цілеспрямовану та спільну діяльність персоналу кримінально-виконавчих установ, спрямовану на формування особистості засудженого як повноправного члена суспільства, здатного

виконувати вимоги загальнообов'язкових правил поведінки та забезпечувати їх реалізацію в межах особистого життя. Виправний вплив на поведінку засудженого через встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим) повинен здійснюватись з урахуванням типів особистості, психологічних та індивідуальних особливостей, ступеня педагогічної занедбаності засуджених [16, с. 117].

Режим в місцях несвободи регламентує увесь уклад життя засуджених та усі сфери їх життєдіяльності, що перебувають під контролем адміністрації установ виконання покарань.

Важко не погодитися з позицією О.О. Шкути, що режим хоч і забезпечує каральний вплив на засуджених, проте є одним із засобів їх виправлення і ресоціалізації та створює одночасно правові передумови для успішного застосування інших засобів соціально-виховного впливу на особу засудженого, включаючи профілактику кримінальних правопорушень.

Суспільно-корисна праця завжди була предметом широкого наукового обговорення. Врегульована КВК України (ст.ст. 118-122) праця засуджених у місцях несвободи є важливою передумовою ефективного засвоєння ними інших засобів виправлення і ресоціалізації [5; 13].

Європейські пенітенціарні правила наголошують, що працю в місцях ув'язнення варто розглядати як позитивний елемент внутрішнього режиму та ніколи не застосовувати як покарання [1].

Чинне Кримінально-виконавче законодавство та відомчі нормативно правові акти (ст. 118 КВК України та п. 3.2 Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі) працю засуджених в місцях несвободи поділяють на два типи:

1) добровільна праця, яка є правом засуджених, а не їхнім обов'язком, і за виконання якої вони отримують заробітні плати. Відповідно до ч. 1 ст. 118 КВК України засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг [5].;

2) обов'язкова праця, яку поділяють на: оплатну працю, підставою залучення до якої є те, що засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості (ч. 2 ст. 118 КВК України); безоплатну працю, де засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день (ч. 5 ст. 118 КВК України) [5].

Загальними принципами праці засуджених в місцях несвободи є: законність, гуманізм та індивідуалізація праці. Проте щодо її безпосередньої організації, то особливе значення мають і соціальні принципи: обов'язкова праця та право засудженого на працю; оплата праці залежно від її кількості та якості; обов'язок дотримуватися дисципліни праці; охорона та безпека праці; поєднання праці з професійним навчанням [15, с. 82].

Незважаючи на свою основну економічну мету, суспільно-корисна праця засуджених в місцях несвободи є вкрай необхідною, а в деяких випадках повинна мати обов'язків характер для досягнення процесу виправлення та свідомого відновлення

засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, забезпечення можливості його повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Соціально-виховна робота являє собою цілеспрямовану діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій, спрямованих на забезпечення досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених в місцях несвободи.

За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії (ч. 2 ст. 95 КВК України) [5].

Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів (ст. 123 КВК України) [5].

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання є засобом нейтралізації стану фрустрації, компенсує дефіцит спілкування та впливу зовнішнього середовища в установах виконання покарань, надає засудженим можливість переосмислити свої життєві цінності і погляди, відновити втрачені соціальні риси, властиві повноправному члену суспільства, повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя¹.

У комплексі із заходами соціально-виховного характеру та суспільно корисною працею загальноосвітнє і професійно-технічне навчання є потужним засобом не лише виправлення та ресоціалізації засуджених, але й допомагає їм адаптуватися до суспільного життя після відбування покарання. Набута освіта дає можливість раніше засудженим у подальшому реалізувати свої професійні знання і навички на практиці, що дозволяє забезпечувати себе матеріально і, як правило, не повертатися на шлях кримінально-протиправної діяльності, що є найкращим підтвердженням ефективної реалізації кримінально-виконавчої політики [4, с. 77].

Громадський вплив кримінально-виконавче законодавство України розглядає у двох аспектах: як допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні з ними соціально-виховної роботи, яку надають об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому КВК України і законами України, та як громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах, що здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі КВК України та Положення про спостережні комісії, а у виховних колоніях – піклувальними радами.

Громадський вплив в місцях несвободи є вкрай індивідуальним та залежить від виду установи виконання покарань, її рівня безпеки та має свої особливості, обумовлені режимом виконання та відбування кримінальних покарань, криміногенним складом засуджених, які відбувають в них покарання тощо. Варто також зазначити, що поки роль громадськості у житті засуджених, особливо тих, які тримаються в установах з достатньо високим рівнем ізоляції від зовнішнього світу, не має системного та ефективного характеру. Зрозуміло, що такий стан справ не зовсім відповідає принципам, проголошеним у КВК України. Засуджені об'єктивно залишаються слабшою стороною за органи й установи виконання покарань, а тому громада повинна йти назустріч засудженим, а не навпаки [8, с. 6].

¹ Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

Виправлення засудженого являє собою третю і найважчу стадію пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи. Виправлення є необхідною умовою як ресоціалізації засуджених, так і складовою частиною мети покарання. Процес виправлення складають позитивні зміни, що спостерігаються в свідомості засуджених та сприяють усвідомленню ними характеру вчиненого діяння, наслідків, які воно завдало суспільству, та осуду, який виразився у засудженні до кримінального покарання. Такі зміни можуть проявитися лише в результаті усвідомлення засудженими вини у вчиненому ним кримінальному правопорушенні та справедливості призначеного покарання. Усвідомлення засудженими своєї вини завжди є ознакою їхньої готовності розумово та психічно нести покарання [2, с. 187]. Основним показником засвоєння засудженими в місцях несвободи вказаного вище процесу є їх ступінь виправлення, що являє собою оціночну категорію, яку складає сукупність критеріїв, необхідних для оцінки ефективності комплексного застосування до засудженого основних засобів виправлення і ресоціалізації, що дозволяють зробити висновок про результати їх сприйняття засудженими.

До основних критеріїв, що ми повинні враховувати під час оцінювання ступеня виправлення засуджених в місцях несвободи, можна віднести відомості про їх стягнення та заохочення. Від кількості, характеру стягнень та заохочень залежить ефективність процесу виконання кримінального покарання, адже поведінка засуджених багато в чому свідчить про їх ставлення до відбування покарання, правильності застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації².

Завершальною стадією пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених у місцях несвободи є процес підготовки засуджених до звільнення.

Процес підготовки засуджених до звільнення повинен являти собою комплекс заходів, які здійснюються в період відбування покарання, до засуджених залежно від індивідуальних особливостей кожної особи, направлений на забезпечення закріплення процесу свідомого відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства та повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя на свободі.

Індивідуальні програми підготовки засуджених до звільнення повинні передбачати координацію діяльності уповноважених осіб установ виконання покарань та органів місцевого самоврядування, за місцем проживання засудженого, що вимагає, по-перше, попередньої підготовки розміщення для забезпечення проживання, працевлаштування, розв'язання інших побутових проблем, з якими можуть зіткнутися звільнені на свободу; по-друге, забезпечення контролю і зворотного зв'язку між установою виконання покарань, органами місцевого самоврядування та регіональними центрами зайнятості населення [9, с. 36].

Висновки.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що пенітенціарний етап ресоціалізації засуджених в місцях несвободи складається з таких стадій:

- 1) соціальної адаптації засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму);
- 2) засвоєння засудженими основних засобів виправлення і ресоціалізації;
- 3) виправлення засудженого;
- 4) підготовки засуджених до звільнення.

Тривалість стадій пенітенціарного етапу ресоціалізації засуджених в місцях несвободи є різною та вкрай індивідуальною, що залежить від наявності або відсутності

² Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

кримінальних установок; ступеня психологічної підготовленості до відбування покарання; психолого-педагогічних особливостей засуджених; соціального середовища засуджених, як до, так і після знаходження в місцях несвободи, виду установи виконання покарань; схильності до рецидиву скоєння кримінальних правопорушень тощо.

Ресоціалізація засуджених є обов'язком держави, вона повинна мати гнучку систему заходів, яка передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого. Соціальна, виховна та психологічна робота із засудженими повинна бути комплексною та мати реальну практичну спрямованість на виробничу працю, навчання, саморозвиток, корекцію негативних психічних станів засудженого тощо [6, с. 159].

В умовах демократизації та гуманізації суспільства кримінально-виконавча політика повинна бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм і стандартів поводження із засудженими та бути направленим на диференціацію й індивідуалізацію виконання кримінальних покарань, що має реалізовуватися через відповідні засоби виправлення і ресоціалізації та створювати для засуджених реальні умови для їхнього повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила Рада Європи; Рекомендації, Правила, Доповідь від 12.02.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
2. Калашник Н.Г. Освіта як найважливіший чинник формування світогляду підлітків правопорушників в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <http://www.n-kalashnik.com.ua/44>.
3. Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2011. № 22. С. 62–65. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6140/1/%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9D%D0%95%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1.pdf>.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2018. № 48, Т. 2. С. 75–77.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
6. Кутєпов М.Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* (Серія «Право»): зб. наук. пр. 2019. № 54, т. 2. С. 156–159. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39759/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%20%D0%87%20%D0%90%D0%94%D0%90%D0%9F%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf>.
7. Мартинюк Т., Чернета С. Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 133. С. 142–145.
8. Мінаєв М. Громадський контроль діяльності установ кримінально-виконавчої системи у законодавстві. *Аспект. Інформаційний бюлетень*. 2006. № 1(6). С. 6–9.
9. Неживець О.М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія. Київ : Кондор, 2009. 222 с.

10. Ростомова Л.М. Особливості переживання провини неповнолітніми, схильними до правопорушень : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 спец. «юридична психологія»; Академія управління Міністерства внутрішніх справ. Київ, 2010. 17 с.
11. Трубников В.М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказаний (Правовой и социально-психологический анализ) : дис... докт. юрид. Наук : 12.00.08. Харьков, 1991. 519 с.
12. Чебоненко С. Педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2010. Вип. 76. С. 318–323.
13. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 07.03.2013 № 396/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#Text>.
14. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 13.09.2017 № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.
15. Шкута О.О. Актуальні питання зайнятості засуджених у колоніях середнього рівня безпеки. *Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бровари, 11-12 лют. 2010 р.)*. Чернігів : КП «Вид-во Чернігівські обереги», 2010. С. 82.
16. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.13>

МОДЕРНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Устюжанінова Ольга Тарасівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та
спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У статті проаналізовано концепції реформування кримінально-виконавчої системи України, котрі заклали кримінально-виконавчі засади для утворення у 2005 р. Державної кримінально-виконавчої служби України. Зазначено, що з метою підвищення ефективності роботи кримінально-виконавчої системи в Україні у сфері виконання покарань було створено ДДУПВП; це надало змогу виконати зобов'язання, взяті Україною при вступі до Ради Європи, та рекомендації експертів Ради Європи щодо припинення всіх зв'язків із військовими, міліцією й демілітаризації кримінально-виконавчої системи та передати всі її функції управління в одне відомство. Констатовано, що проведена реорганізація спростила систему управління кримінально-виконавчою системою, яка стала більш гнучкою, оперативною, дієвою завдяки концентрації всіх сил та засобів в одному відомстві.

Детальному аналізу піддано концептуальні передумови формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України в частині реалізації основних заходів за конкретним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України.

Доведено, що складовими частинами розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України (2003 р.); прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, законодавство, кримінально-виконавча система, функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

MODERNIZATION OF CRIMINAL-EXECUTIVE LEGISLATION AS A PREREQUISITE FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Ustiuzhaninova Olha Tarasivna,
PhD in Law, Associate Professor
at the Department of Professional
and Special Disciplines (Kherson Faculty
of Odessa State University of Internal
Affairs, Kherson, Ukraine)

The concepts of reforming the criminal-executive system of Ukraine, which laid the criminal-executive foundations for the creation of the State Criminal-Executive Service of Ukraine in 2005 are analyzed in the article. It is noted that in order to improve the efficiency of the criminal-executive system in Ukraine in the field of execution of punishments, the SDUPEP was created; this made it possible to fulfill the obligations taken by Ukraine upon joining the Council of Europe and the recommendations of the Council of Europe experts regarding the termination of all ties with the military, the police and the demilitarization of the criminal-executive system and to transfer all its management functions to one department. It was established that the reorganization has simplified the management system of the criminal-executive system, which has become more flexible, operative, and effective due to the concentration of all forces and means in one department.

The conceptual prerequisites for the formation of the criminal-executive principles of the functioning of the SCES of Ukraine in terms of the implementation of the main measures in the definite direction of the reform of the criminal-executive system of Ukraine were subjected to a detailed analysis.

It has been proven that the components of the development of the criminal-executive system of Ukraine from the moment of gaining independence to the adoption of the Law of Ukraine 'On the State Criminal-Executive Service of Ukraine' were: Ukraine's accession to the Council of Europe (1995); adoption of the Constitution of Ukraine (1996); creation of the DDUPVP (1998) and its withdrawal from the MIA of Ukraine (1999); adoption of the new Criminal Code of Ukraine (2001); adoption of the CEC of Ukraine (2003); adoption of a number of branch laws ('On pre-trial detention' (1993), 'On state protection of court and law enforcement officers' (1993), 'On the general structure and number of the criminal-executive system of Ukraine' (2000) etc.).

Key words: State criminal-executive service of Ukraine, legislation, criminal-executive system, functioning of the State criminal-executive service of Ukraine.

Актуальність теми. Після здобуття в 1991 р. незалежності органам державної влади України належало багато що зробити, щоб розбудувати організацію виконання покарань на цілком нових засадах, тобто змінити сам характер покарань як пов'язаних, так і не пов'язаних із позбавленням волі. До першочергових завдань молодій державі за вказаним напрямом належали, насамперед, визначення політичної й теоретичної основи розв'язання практичних завдань організації виконання та відбування покарання, місце органів і установ виконання покарань у системі механізму держави, оптимальне поєднання кримінального покарання із завданням виправлення правопорушника, формування в суспільстві гуманного ставлення до засуджених, а в пенітенціарного персоналу – орієнтація на міжнародно визнані підходи до виконання покарань.

Тому перед тим, як було розроблено проєкт нового законодавства у сфері виконання та відбування покарань, було внесено численні зміни й доповнення до чинного

виправно-трудового закону, який був ухвалений Законом Верховної Ради УРСР від 23.12.1970 і набув чинності з 01.06.1971.

Метою статті є висвітлення розвитку кримінально-виконавчого законодавства з 1991 року по теперішній час.

Предметом виступає безпосередньо історичні аспекти розвитку кримінально-виконавчого законодавства.

Результати дослідження. Ураховуючи зміну державного ладу та ідеології в 1991 році, логічними були зміни, внесені до ВТК, котрі полягали в такому:

- заміна словосполучення «Української РСР» на слово «України»;
- виключення з формулювання завдань виправно-трудового законодавства слів «[у душі] поваги до правил соціалістичного співжиття»;
- трансформація такого основного засобу виправлення і перевиховання засуджених, як політико-виховна робота, у виховну роботу [1].

Також, відповідно до Законів України «Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання» від 06.03.1992 № 2175-XII [2] та «Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України» від 15.12.1992 № 2857-XII [1], зі сфери правового регулювання виправно-трудового законодавства України було виключено порядок і умови виконання покарань у виді заслання, вислання (скасувавши також кримінальну відповідальність за ухилення від цих покарань), а також введено до відповідної сфери правового регулювання порядок відбування покарання особами, засудженими до направлення в дисциплінарний батальйон, виконання та відбування інших видів кримінальних покарань.

Зазначені зміни до ВТК України засвідчили, по-перше, гуманістичний курс державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а по-друге, приведення виправно-трудового законодавства за нових соціально-правових умов у відповідність до кримінального законодавства.

У подальші роки варто зазначити такі зміни до ВТК:

1) доповнення ВТК розділом IX «Персонал установ і органів виконання покарань» на підставі Закону України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР [3]. Цей розділ містив такі статті:

- 127. Вимоги до персоналу;
- 128. Відповідальність працівників виправно-трудових установ;
- 129. Правове становище персоналу;
- 130. Соціальний захист персоналу.

Аналіз змісту вказаних статей та зіставлення їх із законодавчими положеннями наступних років дають підстави констатувати, що в умовах трансформації законодавства у сфері виконання покарань на початку XXI ст. положення розділу IX «Персонал установ і органів виконання покарань» ВТК України були покладені в основу при конструюванні норм Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», зокрема розділу III «Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 14–17), розділу IV «Права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів» (ст. 18–20), розділу V «Правовий та соціальний захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України» (ст. 21–23) [4]. І знаковим є те, що правовий та соціальний захист персоналу пенітенціарної системи визначено найпершою функцією ДПтС у реалізації Національної програми трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України [5, с. 11].

Окрім того, Законом України «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування

покарання засудженими» від 27.07.1994 № 137/94-ВР було дозволено короткострокові відпустки для жінок, які мають дітей у віці до трьох років, для їх влаштування у родичів, опікунів, дитячих будинках; введено відстрочку відбування покарання вагітним жінкам та жінкам, які мають неповнолітніх дітей віком до трьох років; дозволено телефонні розмови один раз на три місяці (до 15 хвилин); для визначеної категорії засуджених дозволено купувати продукти харчування за гроші, які надійшли за переказами; дозволено платні медичні консультації; збільшено кількість посилок (передач), які протягом року можуть одержувати засуджені, тощо [3];

2) передача, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань» від 11.12.1998 № 312-XIV [6], повноважень щодо виконання вироків судів до позбавлення волі і виправних робіт без позбавлення волі від МВС України виправно-трудовим установам і органам ДДУПВП. Так само й повноваження щодо організації та ліквідації виправно-трудових установ було передано від МВС України до ДДУПВП;

3) доповнення ВТК статтею 81-2 «Забезпечення безпеки засуджених, які брали або беруть участь у кримінальному судочинстві» на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13.01.2000 № 1381-XIV [7]. Так, новоприйнята стаття була новаторською в контексті забезпечення безпеки засуджених і передбачала таке:

«У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законодавством України у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація місця позбавлення волі вживає заходів до охорони цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

- 1) переведення до іншого місця позбавлення волі;
- 2) окреме утримання.

Зміна виду або режиму відбування покарання особам, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених законодавством України і цим Кодексом».

Позитивний вплив зазначена норма мала на подальших історичних етапах розвитку законодавства у сфері виконання покарань. Так, її правова природа була розширена з прийняттям КВК України, який уже містив більш широкую варіацію забезпечення безпеки засуджених, а саме закріплення ст. 10 «Право засуджених на особисту безпеку» в такій редакції:

«1. Засуджені мають право на особисту безпеку.

2. У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

3. Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання.

4. У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

ізолюване тримання;

переведення в іншу установу виконання покарань.

5. Зміна умов тримання осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених цим Кодексом і законодавством України» [8].

Проведений історико-порівняльний аналіз ст. 81-2 ВТК України та ст. 10 КВК України дав підстави дійти таких висновків на користь нормативної конструкції останньої:

– по-перше, закріплення особистої безпеки засуджених як їхнього права, а не засади законодавства у сфері виконання та відбування покарань;

– по-друге, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки засуджених не лише на їхню участь у кримінальному судочинстві, а й на весь кримінально-виконавчий процес;

– по-третє, поширення вимоги щодо забезпечення безпеки на засуджених не лише до покарання у виді позбавлення волі, а й на засуджених до покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;

– по-четверте, уточнення заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого;

4) зважаючи на прийняття нового КК України 2001 р., відповідно до Закону України «Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України» від 11.07.2001 № 2636-III, доповнення ВТК:

– розділом III-Б «Порядок і умови виконання покарання у виді громадських робіт» (ст. 82-9-82-13);

– розділом VI-A «Порядок і умови виконання покарання у виді арешту» (ст. 100-105);

– розділом VI-Б «Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі» (ст. 106-107-13);

– главою 20-A «Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням» (ст. 114-1-114-4).

Також, згідно з указаним Законом:

– у тексті ВТК назву покарання «виправні роботи без позбавлення волі» було замінено на «виправні роботи»;

– внесено зміни до ст. 14 «Виправно-трудоі колонії, в яких відбувають покарання засуджені чоловіки», ст. 15 «Виправно-трудоі колонії, в яких відбувають покарання засуджені жінки» шляхом виключення з виправно-трудоіх колоній особливого режиму таких категорій засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), а також доповнення такою категорією, як засуджені, яким довічне позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Варто зазначити, що така категорія засуджених, як особливо небезпечні рецидивісти (рецидивістки), також була виключена на підставі вказаного Закону зі ст. 17, 21, 32, 80 ВТК України;

– визначення місця відбування покарання засудженими до довічного позбавлення волі – тюрми (ст. 17) [9]. Разом із тим, ВТК не містив окремого розділу чи глави, в якому б регламентувалися порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Таку прогалину заповнювало Положення про організацію виконання покарання у виді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи, затверджене наказом ДДУПВП від 14.04.2001 № 65 [10], яке було чинним до 25.12.2003 [11];

– наділення ДДУПВП повноваженнями щодо визначення виду виправно-трудоі установи з відповідним режимом, в якій засуджені відбувають покарання (ст. 19). Варто зазначити, що до 2001 р. такими повноваженнями, володів суд.

Окрім внесення змін і доповнень до ВТК України, для періоду 1990-х – початку 2000-х рр. характерні такі якісні тенденції:

1) прийняття 04.05.1993 Закону України «Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України», яким було розширено перелік злочинів, за вчинення яких передбачено відбування покарання у колоніях-поселеннях [12];

2) прийняття 25.06.1993 Верховною Радою України Постанови «Про Державну програму боротьби із злочинністю», у якій окремим розділом VI було передбачено низку заходів щодо подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи (відкриття нових колоній і слідчих ізоляторів, поліпшення комунально-побутових умов, надання додаткових пільг у виробничо-господарській діяльності тощо). Важливо наголосити, що зазначеною програмою в термін до жовтня 1993 р. відповідальним органам державної влади приписувалося розробити і затвердити програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами [13];

3) прийняття 30.06.1993 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [14];

4) прийняття 26.01.1994 Постанови Кабінету Міністрів України «Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами» [15]. Варто погодитися з українським істориком права, академіком А. С. Чайковським, що цим актом Україна затвердила спрямованість кримінально-виконавчої політики на досягнення забезпечення прав і свобод громадян, прийнятих у передовій правозахисній практиці розвинених країн Європи [16, с. 22];

5) вступ України до Ради Європи (09.11.1995). Ця історико-правова подія мала подвійно вигідне значення для України, адже:

– по-перше, сприяла утвердженню загальнолюдських цінностей. Формулюючи таку тезу, ми виходимо з того, що основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які перебувають під її юрисдикцією. Вступ країни до Ради Європи свідчить про її демократичний вибір, спрямованість на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів [17]. Виходячи із цього, цілком закономірно, що зазначені вимоги було дотримано й у новій Конституції України 1996 р. шляхом закріплення в ст. 8 принципу верховенства права [18];

– по-друге, вступ країн до Ради Європи, за справедливим свідченням вітчизняних дослідників історико-правових процесів, став ефективним стимулом для подальшого вдосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи, завдяки чому наша держава взяла на себе певні обов'язки перед міжнародною спільнотою, у тому числі вивести кримінально-виконавчу систему з підпорядкування МВС та продовжити реформування кримінально-виконавчого законодавства, виходячи з вимог міжнародних стандартів у цій сфері [16, с. 22];

6) прийняття 28.06.1996 Конституції України [18], яка в ряді положень (ст. 3, 8, 9, 19, 28, 61, 62, 63, п. 14 ст. 92 та ін.) закріпила фундаментальні засади розвитку кримінально-виконавчої системи за нових соціально-політичних та економічних умов;

7) прийняття 20.11.1996 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України», згідно з яким було запроваджено новий запобіжний захід – заставу. Така законодавча новація сприяла зменшенню кількості осіб, які утримувалися у слідчих ізоляторах за обраним запобіжним заходом у виді тримання під вартою;

8) прийняття 02.12.1996 Постанови Кабінету Міністрів України «Про невідкладні заходи щодо залучення до праці осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення

волі», якою було визначено заходи щодо забезпечення вимог законодавства про залучення засуджених до праці, приведення умов їх тримання у відповідність із вимогами міжнародних норм і стандартів, стабілізації фінансового стану установ кримінально-виконавчої системи;

9) прийняття 22.04.1999 р. постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо забезпечення діяльності Державного департаменту з питань виконання покарань» з метою надання державної підтримки кримінально-виконавчій системі в умовах її реформування;

10) прийняття 02.03.2000 Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», яким було: по-перше, затверджено загальну структуру кримінально-виконавчої системи у вигляді органів управління, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, лікувально-трудових профілакторіїв, кримінально-виконавчої інспекції, навчальних закладів, підприємств та організацій забезпечення (ч. 1); по-друге, встановлено, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і лікувально-трудових профілакторіїв, визначається в розмірі 33 відсотків кількості осіб, які в них утримуються, персоналу кримінально-виконавчої інспекції – п'яти відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції (ч. 2). Варто зауважити, що саме з урахуванням прийнятих 11.07.2003 КВК України [8] та 23.06.2005 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4] у 2009 р. Законом «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України щодо діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України» було змінено назву та зміст Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», а саме: відповідний законодавчий акт дістав назву «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України», а також було виключено ч. 1, виходячи з того, що структура системи була визначена як у ч. 1–6 ст. 11 КВК України, так і у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

У контексті наведених історико-правових процесів можемо погодитися із сучасним істориком права О.І. Олійником, за свідченням якого період 1990-х рр. можна охарактеризувати такими тенденціями гуманізації сфери виконання покарань в Україні, як: 1) скасування ганебних для будь-якої цивілізованої держави покарань – смертної кари, заслання, вислання; 2) запровадження відстрочення виконання вироку суду для вагітних жінок та жінок, які мають неповнолітніх дітей; 3) збільшення кількості побачень, зняття обмеження стосовно отримання засудженими кореспонденції, зняття заборони на телефонні дзвінки до родичів; 4) збільшення розміру грошей для придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності, зняття обмеження на листування, перелік продуктів харчування, дозволених до придбання, збільшення кількості, а потім – зняття обмеження кількості посилок і передач від рідних тощо.

Схожих висновків доходили й інші дослідники пенітенціарної системи України на межі ХХ–ХХІ ст. (О.Б. Пташинський, 2001 р.), наголошуючи на тому, що внесення на початку 1990-х рр. змін і доповнень до ВТК України дало можливість за порівняно короткий історичний проміжок часу значно наблизитися до міжнародних стандартів, що регулюють правовий статус засуджених, режим, умови праці, виховну роботу, ресоціалізацію та інші важливі складники сучасного кримінально-виконавчого процесу.

Особливістю вказаних змін було те, що вони згодом знайшли своє відображення як у новому кримінальному, так і кримінально-виконавчому законодавстві, що було осягнено на початку ХХІ ст.

Так, за справедливим судженням Г.О. Фреймана, прийняття у 2001 р. нового КК України мало суттєвий вплив на функціонування кримінально-виконавчої системи у ХХІ ст. шляхом запровадження нової системи покарань, суттєво розширивши перелік покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Тому цілком логічним стало приведення законодавства у сфері виконання та відбукання покарань у відповідність до нового закону про кримінальну відповідальність.

Отже, важливим заходом, що сприяв трансформації кримінально-виконавчої системи в Україні напередодні прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», стало прийняття 11.07.2003 КВК України.

Слушним, на нашу думку, є звернення до кримінально-виконавчих даних, що були покладені в основу трансформації галузевої політики у сфері виконання кримінальних покарань на рубежі ХХ–ХХІ ст. Так, на думку вітчизняного дослідника пенітенціарної системи О.Б. Пташинського, в основу розбудови національної пенітенціарної політики української держави мають бути покладені такі наукові принципи:

- гуманізація кримінального правосуддя;
- відмова від покарання у виді смертної кари і заміна його на довічне позбавлення волі, яке застосовується лише за злочини проти життя й у випадках, спеціально визначених чинним законодавством;
- запобігання злочинності як один з основних елементів захисту особистих прав людини;
- декриміналізація дій, які в умовах ринкової економіки не є суспільно небезпечними;
- справедливий судовий розгляд, де кожній особі має гарантуватися право на те, що її справу буде розглянуто прилюдно, з додержанням усіх вимог справедливості компетентним, незалежним і безстороннім судом. Для запобігання судовій помилці потрібно запровадити інститут присяжних під час розгляду кримінальних справ у суді;
- застосування системи покарань від менш суворих до найбільш суворих для забезпечення визначення справедливої кари залежно від тяжкості злочину, ступеня вини та особистості підсудного;
- розширення переліку покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і зведення до мінімуму під час вибору покарання за вчинений злочин випадків застосування позбавлення волі та поширення застосування штрафних санкцій;
- захист прав і свобод особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Гарантування кожній особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, права на отримання професійної юридичної допомоги. Забезпечення кожній особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, права на гуманне з нею поводження і повагу гідності, притаманної людській особі;
- заохочення державою позитивної посткримінальної поведінки.

Вищенаведені принципи, запропоновані О.Б. Пташинським, на нашу думку, підлягають критичній оцінці з таких позицій: по-перше, частина з них належить не лише до пенітенціарної сфери, а й до таких сфер, як кримінально-правова та кримінальна процесуальна; по-друге, окремі з наведених положень уже впроваджено в КК України 2001 р., КВК України 2003 р. та КПК України 2012 р.

Разом із тим не можемо не погодитися з поіменованим дослідником у тому, що пенітенціарна діяльність держави, базуючись на вищевказаних принципах, може набувати стабільності, за умови, що вона не повинна перебувати під впливом різної політичної кон'юнктури, яка складається в державі залежно від тих чи інших політичних сил та їх партій, ідей, економічних і криміногенних чинників, а мати чітко визначений науковий характер та об'єктивно відповідати чинному законодавству.

Проведене нами дослідження дає підстави погодитися з О.І. Олійником у тому, що прийнятий Верховною Радою України 11.07.2003 КВК України, який набрав чинності з 01.01.2004, отримав в основному позитивну оцінку як з боку вітчизняних науковців і практиків, так і з боку експертів міжнародної спільноти й по праву може вважатися суттєвим кроком нашої держави вперед у напрямі наближення до вимог і правил міжнародних стандартів у сфері поводження із засудженими.

Зокрема, як слушно зауважив В.А. Львовчкін, за новим КВК України було передбачено створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі: відкритого типу, мінімального, середнього й максимального рівня безпеки; нову класифікацію та систему розподілу засуджених по установах. Чітке визначення мережі й типів цих установ, за визначенням В.А. Львовчкіна, надало змогу забезпечити роздільне тримання в них засуджених з урахуванням характеру та тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи тощо.

Щодо позиції інших вітчизняних учених, то Ю.А. Чеботарьова серед позитивних моментів КВК України 2003 р. зазначає те, що при нормативному закріпленні основ правового статусу засуджених у ст. 7 КВК України вперше в кримінально-виконавчому законодавстві вказано такий елемент, як «законні інтереси засуджених». Також поіменована вчена зауважує, що ч. 2 ст. 7 КВК України виключила вказівку на режим відбування покарання, який був передбачений у раніше чинному виправно-трудовому законодавстві як джерело обмежень правового статусу засуджених.

У цілому ми підтримуємо наведену позицію поіменованої вченої, проте вона є занадто вузькою внаслідок дослідження лише правового статусу засуджених до позбавлення волі.

Тому, за результатами проведеного наукового пошуку, до позитивних новел КВК України 2003 р. порівняно з ВТК України 1970 р. ми відносимо такі, як:

1) регламентація порядку й умов виконання та відбування всіх 12 видів покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими;

2) зміна структурно-логічної архітектури кодифікованого законодавчого акта. Так, якщо ВТК України 1970 р. було побудовано за концепцією регламентації виконання покарань від більш суворих – до менш суворих, то КВК України 2003 р. – навпаки, що відповідало системі покарань, закріпленій законом про кримінальну відповідальність;

3) розширення переліку підстав виконання і відбування покарання. Так, якщо, згідно зі ст. 4 ВТК, підставою відбування кримінального покарання й застосування до засуджених заходів виправно-трудового впливу був тільки вирок суду, який набрав законної сили, то, відповідно до ст. 4 КВК, підставою виконання й відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування [8];

4) закріплення вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань принципів, на яких будується кримінально-виконавчий процес і відповідно функціонування кримінально-виконавчої системи. До таких фундаментальних засад, згідно зі ст. 5 КВК України, належать принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної

поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [8];

5) закріплення вперше на законодавчому рівні (ст. 6 КВК України) змісту таких базових понять кримінально-виконавчого права, як «виправлення засудженого» (процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки) і «ресоціалізація» (свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві);

6) запровадження такого засобу виправлення і ресоціалізації засуджених, як громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК України). Доречно зауважити, що до цього часу громадськість брала участь у процесах, пов'язаних із виконанням покарання у виді позбавлення волі та соціальною адаптацією засуджених, проте самостійного характеру цей засіб набув саме в кримінально-виконавчому законодавстві України XXI ст.;

7) закріплення симбіозу виховання та соціальної роботи в осучасненому засобі виправлення й ресоціалізації засуджених – соціально-виховній роботі (ч. 3 ст. 6 КВК України);

8) закріплення вперше на рівні закону основних прав та обов'язків засуджених (ст. 8–10 КВК України);

9) визначення в ст. 11 якісно нової системи органів і установ виконання покарань, віднісши в ч. 1 до органів виконання покарань: ДДУПВП, його територіальні органи управління, кримінально-виконавчу інспекцію. У ч. 2 було визначено систему установ виконання покарань, а саме: арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи. У свою чергу, відповідно до ч. 3 ст. 11 цього Кодексу, кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Водночас у ч. 6 ст. 11 КВК України було зазначено, що виконання кримінальних покарань також здійснюють Державна виконавча служба, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон;

10) передбачивши створення у виправних та виховних колоніях ізольованих структурних ділянок, КВК України закріпив більш ефективний інститут зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії (ст. 94, 100–101), ніж той, що передбачався у ВТК України (лише можливість переведення засуджених на поліпшені умови тримання шляхом надання права на додаткове витрачання грошей для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби);

11) гуманізація системи дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані стосовно засуджених до позбавлення волі, які порушують установлений порядок відбування покарання. Зокрема, з переліку дисциплінарних стягнень виключено стягнення у виді позбавлення права на одержання чергової посилки або передачі і заборони на строк до одного місяця купувати продукти харчування, що були передбачені ст. 67 ВТК України. Крім цього, граничний строк застосування стягнення у виді переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу, зменшено до трьох місяців проти шести, як це передбачав ВТК України у ст. 67;

12) передбачення розділу IV «Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі» та глави 22 «Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі» [8];

13) ВТК України (починаючи з 1994 р. [3]) містив розділ IX «Персонал установ і органів виконання покарань» (ст. 127–130), на відміну від КВК України, у якому взагалі немає норм із цього приводу. Натомість діяльність персоналу органів і установ

виконання покарань урегульована на рівні Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4].

Отже, можемо узагальнити, що трансформація виправно-трудоного законодавства в кримінально-виконавче поклала початок роботи щодо формування принципово нового законодавства, сутність якого свідчить про бажання України стати в один ряд із цивілізованими країнами Європи, де честь, гідність і людські права кожної людини неухильно охороняються законом.

Проведений кримінально-виконавчий аналіз засвідчив, що для періоду початку ХХІ ст. характерні такі позитивні тенденції законотворення у сфері виконання покарань, як: прийняття низки законодавчих актів, зокрема КВК України [8], Законів України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [4] та ряду інших нормативно-правових документів. Важливість цих законодавчих актів вітчизняні вчені пояснюють тим, що в них було визначено: принципи виконання кримінальних покарань, правовий статус засуджених, гарантії захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядок застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; систему органів і установ виконання покарань, їх функції та порядок діяльності тощо.

Таким чином, за результатами дослідження модернізації кримінально-виконавчого законодавства як передумови функціонування ДКВС України доходимо висновку, що складовими розбудови кримінально-виконавчої системи України з моменту здобуття незалежності до прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стали: вступ України до Ради Європи (1995 р.); прийняття Конституції України (1996 р.); утворення ДДУПВП (1998 р.) та виведення його зі складу МВС України (1999 р.); прийняття нового КК України (2001 р.); прийняття КВК України; прийняття низки галузевих законів («Про попереднє ув'язнення» (1993 р.), «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (1993 р.), «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» (2000 р.) та ін.).

Також є підстави для виокремлення двох періодів формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України: 1) від здобуття Україною незалежності 24.08.1991 до прийняття Верховною Радою КВК України (1991–2003 рр.); 2) від прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (2005 р.) по теперішній час.

Список використаних джерел:

1. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 15.12.1992 р. № 2857-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 6. Ст. 35.
2. Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання: Закон України від 06.03.1992 р. № 2175-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 23. Ст. 337.
3. Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарання засудженими: Закон України від 27.07.1994 р. № 137/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 37. Ст. 342.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
5. Богатирьов І. Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України: проект. *Юридичний вісник України*. 2020. № 3(1280). С. 11.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державного департаменту України з питань виконання покарань : Закон України від 11.12.1998 № 312-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 4. Ст. 35.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 13.01.2000 № 1381-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 10. Ст. 79.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
9. Про внесення змін до Виправно-трудового кодексу України: Закон України від 11.07.2001 р. № 2636-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 46. Ст. 241.
10. Про затвердження Положення про організацію виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.04.2001 р. № 65. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0376-01>.
11. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949>.
12. Про зміну статті 25 Кримінального кодексу України : Закон України від 04.05.1993 № 3174-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 24. Ст. 255.
13. Про Державну програму боротьби із злочинністю: постанова Верховної Ради України від 25.06.1993 р. № 3325-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12>.
14. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.
15. Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1994 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-94-п/sp:max10?sp=:max10&lang=uk>.
16. Чайковський А.С. Зміни у виправно-трудовому законодавстві України в 1990–2001 рр. та їх значення для подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства незалежної України. *Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2012. С. 20–23.
17. Співробітництво між Україною та Радою Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation>.
18. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
19. Богатирьов І.Г., Пузирьов М.С. Сучасні підходи до визначення сфери діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 8. С. 44–52.

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.14>

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Устюжанінова Ольга Тарасівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та
спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У статті визначено проблематику державної політики у сфері виконання покарань. Авторами проаналізовано завдання, які покладені в основу політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації з виділенням основних напрямів її реформування, а саме: повна демілітаризація пенітенціарної системи, удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ресоціалізації, реформування кадрової політики органів та установ виконання покарань, оптимізація фінансування реформи до меж, необхідних для виконання поставлених завдань.

У результаті дослідження даної теми виявлено недосконалість інституту органів пенітенціарної системи та їх організаційно-правового забезпечення. Оптимізацію кримінально-виконавчої політики як процес приведення її до оптимального стану необхідно розглядати у двох аспектах, а саме: оптимізація кримінально-виконавчої політики на стадії її формування та на стадії її реалізації.

Доведено, що сучасний стан кримінально-виконавчої діяльності, яка набула критичного характеру, потребує втручання та спільних зусиль усіх суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Ключові слова: засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України; функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України; Державна кримінально-виконавча служба України.

THE INFLUENCE OF STATE POLICY IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS ON THE CRIMINAL-EXECUTIVE PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Ustiuzhaninova Olha Tarasivna,
PhD in Law,
Associate Professor at the Department
of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article defines the issues of state policy in the field of execution of punishments. The authors have analyzed the tasks that are the basis of the policy in the field of execution of criminal

punishments and probation with the selection of the main directions of its reforming, such as: complete demilitarization of the penitentiary system, improvement of methods of individual work with convicts for the purpose of their resocialization, reform of the personnel policy of bodies and establishments for execution of punishments, optimization of financing of the reform to the limits necessary for the fulfillment of the assigned tasks.

As a result of the study of this topic, the imperfection of the institution of the bodies of the penitentiary system and their organizational and legal support was revealed. Optimization of the criminal-executive policy as a process of bringing it to an optimal state must be considered in two aspects, namely: optimization of the criminal-executive policy at the stage of its formation and at the stage of its implementation.

It has been proven that the current state of criminal-executive activity, which has acquired a critical character, requires the intervention and joint efforts of all subjects of criminal-executive legal relations.

Key words: principles of functioning of the State criminal-executive service of Ukraine; functioning of the State criminal-executive service of Ukraine; State criminal-executive service of Ukraine.

Актуальність теми. Вітчизняна кримінально-виконавча система переживає значну кризу, у результаті якої постала нагальна потреба в здійсненні активних дій, спрямованих на її подолання та виведення кримінально-виконавчої системи на якісно новий рівень. Досягнення позитивного результату в цьому напрямі є досить складним процесом і без урахування досягнень теоретичної науки і практики неможливе.

Загалом для еволюції цього процесу в історичному контексті державотворення характерні динамізм, стабільність, поступове вироблення основних ідей, керівних положень із визначення стратегії та напрямів розвитку інститутів і норм кримінально-виконавчої (пенітенціарної) політики, таким чином готуючи ґрунт для відокремлення самостійної галузі права [1, с. 18].

Також раніше кримінально-виконавча система була структурним елементом Міністерства внутрішніх справ, з 1998 р. відокремилася в самостійний центральний орган виконавчої влади, а з 2016 р., згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції», ця система перейшла у сферу підпорядкування Міністерства юстиції України [2, с. 5]. Натомість власне система виконання покарань залишилася представленою цілісним утворенням, що діє з 2005 р. – Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Водночас із позицій наступності формування галузевих кримінально-виконавчих засад варто зауважити, що історичною подією в еволюції державної політики у сфері виконання покарань і відповідно розвитку кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України стало прийняття 23.06.2005 Верховною Радою України Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [3]. Завдяки цьому у вітчизняних учених виникла можливість дослідити систему органів і установ виконання покарань, що входить до кримінально-виконавчої системи, з погляду саме цього Закону.

Метою статті є висвітлення сутності та проблематики державної політики у сфері виконання покарань та кримінально-виконавчі засади функціонування державної кримінально-виконавчої служби України.

Предметом виступає безпосередньо державна політика у сфері виконання кримінальних покарань.

Результати дослідження. Наразі є необхідність переглянути правові основи діяльності ДКВС України й посилити її функціонування відповідно до принципів,

передбачених у ст. 5 КВК України, а саме: невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [4].

Важливо зауважити, що у 2003 р. вперше в історії вітчизняного законодавства у сфері виконання та відбування покарань було закріплено принципи, на яких і повинні формуватися правові засади діяльності ДКВС України. Принагідно зазначимо, що до прийняття спеціального закону 2005 р. органи й установи виконання покарань керувалися виключно принципами, закріпленими в КВК України.

Отже, подальший рух щодо формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України за час дії КВК України протягом 2004–2005 рр. надав змогу сформуванню як правову, так і практичну базу прийняття Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Варто також наголосити, що із часу прийняття КВК України, який визначив якісно нові засади виконання та відбування покарань, було декілька спроб побудувати нове концептуальне бачення розвитку кримінально-виконавчої системи України. Однак, незважаючи на велику кількість нововведень, дедалі очевиднішим стає те, що практика фрагментарних удосконалень не могла себе забезпечити без прийняття відповідного закону, тому потрібно схвально сприйняти прийняття Верховною Радою України у 2005 р. Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Цим Законом було визначено правові основи організації та діяльності ДКВС України, її завдання та повноваження [3].

Разом із тим, незважаючи на великий обсяг правового регулювання низки питань, охоплених зазначеним нормативно-правовим актом, він містить і положення, навколо яких триває наукова дискусія.

Проте ми переконані, що, попри подібні дискусії, незмінною функцією правових засад діяльності ДКВС України повинна стати правоохоронна, на кримінально-виконавчому аналізі якої більш детально ми зупинимося далі, висвітлюючи відповідні засади функціонування ДКВС України. При цьому ми вважаємо, що зазначена функція є однією з провідних, адже через виконання покарань забезпечується охорона законних інтересів особи, суспільства й держави кримінально-виконавчими засобами.

Одночасно проведене нами дослідження доводить, що формування кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України створює передумови для нормативного закріплення територіального принципу відбування засудженими кримінального покарання, тобто за місцем проживання. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 93 КВК України, засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого [4]. Реальне втілення в життя цього принципу сприяє підвищенню ролі територіальних органів Міністерства юстиції щодо контролю за установами виконання покарань, а органам влади на місцевому рівні – надання різної допомоги особам, звільненим від відбування покарання.

Також важливо наголосити, що в період реформування кримінально-виконавчої системи України існує потреба в постійному моніторингу кримінально-виконавчого законодавства на предмет його відповідності кращим зразкам зарубіжного досвіду, практиці Європейського суду з прав людини, змінам в інших галузях національного

права, приведення його норм у відповідність до нових умов економічного й соціального розвитку України.

Результати дослідження доводять, що за умов належної організації діяльності ДКВС України кримінально-виконавча система України стає ефективним і невід'ємним заходом виправлення й ресоціалізації засуджених та запобігання вчиненню ними в установах виконання покарань нових кримінальних правопорушень.

У контексті здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань варто також наголосити, що правовою основою діяльності ДКВС України стала Конституція України, КВК України та інші нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері виконання кримінальних покарань.

Таким чином, Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у своїх нормах закріпив новий статус і персоналу ДКВС України, який у своїй службовій діяльності зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення. Непередбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом [3].

Більше того, завдяки кримінально-виконавчим засадам функціонування ДКВС України можна вирішувати такі проблеми у сфері виконання кримінальних покарань, як:

- дотримання конституційних прав і свобод засуджених в установах виконання покарань Міністерства юстиції України. Так, шляхом проведення змістовного аудиту діяльності ДКВС України можна встановити індекс створення дієвих механізмів громадського контролю за діяльністю відповідних установ, дотриманням належних матеріальних і санітарних умов тримання ув'язнених під вартою та відбування покарань, надання ефективної медичної допомоги особам, узятим під варту, і які відбувають покарання;

- забезпечення належної реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань шляхом осучаснення організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими та оптимізації структури й чисельності соціально-психологічної служби, удосконалення практики надання психологічної допомоги засудженим та ув'язненим в установах виконання покарань;

- створення прозорих умов ефективного механізму розслідування за скаргами засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань, на неналежне поводження з боку персоналу ДКВС України;

- подальший розвиток мережі закладів освіти як обов'язкових і невід'ємних складових установ виконання покарань, зміцнення їх матеріально-технічної бази, створення належних умов для загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених, а також для реалізації програми їх суспільно корисної зайнятості тощо [5, с. 111].

Продовжуючи змістовний аналіз державної політики у сфері виконання покарань та її інтегрованого впливу на кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України, із позицій методології доречно звернути увагу на ту обставину, що в наукових джерелах правники виділяють зовнішню та внутрішню політику держави. У свою чергу, учені, залежно від сфери суспільних відносин, виокремлюють правову, соціальну, економічну, культурну та інші підвиди внутрішньої політики держави [6, с. 147]. Виходячи з вищевикладеного, одним із видів правової політики є державна політика у сфері виконання покарань України, хоча на доктринальному рівні йдеться переважно про кримінально-виконавчу політику, а також про пенітенціарну політику [7, с. 11].

До речі, зазначені назви політики, пов'язаної з кримінально-виконавчими засадами функціонуванням ДКВС України, відображають сутність одного й того самого

соціально-правового явища. Однак якщо дотримуватися букви закону, то на законодавчому рівні закріплено термін «державна політика у сфері виконання кримінальних покарань та пробації» (зокрема, у ч. 1 ст. 11 КВК України).

Додатковим аргументом із цього приводу виступають результати наукових досліджень із зазначеної проблематики, у ході яких учені визначили суттєві відмінності між сформульованими на доктринальному рівні видами політики, що стосується процесу виконання та відбування покарань [8, с. 159–161] та практикою функціонування ДКВС України. Із цього приводу варто звернути увагу на позицію вітчизняного вченого Г.О. Радова, який свого часу писав, що проблеми пенітенціарної політики України розпочинаються з елементарного – відсутності в сучасній українській науці й соціальній практиці адекватного уявлення щодо поняття та сутності пенітенціарної політики як соціально-правового явища [9, с. 12].

Інший вітчизняний учений І.Г. Богатирьов, продовжуючи розвивати доктринальні засади пенітенціарної політики України, сформулював такі завдання пенітенціарної системи:

1. Забезпечення реалізації положень Конституції України, вимог чинного законодавства, рішень органів державної влади з питань пенітенціарної діяльності.

2. Створення в органах і установах пенітенціарної системи підґрунтя для дотримання принципів верховенства права, справедливості й гуманізму, що надасть змогу засудженому відчувати захист з боку держави та суспільства.

3. Утілення в практику корекції поведінки засуджених новітніх психолого-педагогічних, сучасних наукових методів і методик впливу на особистість.

4. Залучення до психолого-педагогічного процесу всього національного потенціалу, включаючи людські ресурси, кошти й матеріали, створення фондів за рахунок добровільних відрахувань і пожертвувань приватних компаній, підприємств, організацій, окремих громадян.

5. Забезпечення соціального й правового захисту пенітенціарного персоналу відповідно до об'єктивних потреб доброякісного виконання ними своїх службових обов'язків.

6. Сприяння пенітенціарному персоналу в розв'язанні проблем соціального, комунально-побутового, юридичного, психолого-педагогічного, матеріального й методичного характеру у зв'язку з виконання ними своїх службових обов'язків [10, с. 18–19].

Проведене нами зіставлення законодавчо визначених завдань державної політики у сфері виконання покарань України із завданнями пенітенціарної політики, сформульованими на науковому рівні, дає підстави стверджувати, що вони не є тотожними (схожими, подібними). Водночас розробники сучасної Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [11] ніякої відмінності в цьому не бачать, більше того, її автори, як зауважили вітчизняні вчені І.О. Колб й З.В. Журавська, збираються, як це випливає з назви та змісту цієї Концепції, реформувати та розвивати те, чого на законодавчому, організаційно-управлінському, практичному й інших рівнях реалізації державної політики у сфері виконання покарань не створено.

Більше того, розробляючи зазначену Концепцію, на думку вітчизняних учених І.О. Колба та С.Ю. Чередніченка, її автори не повною мірою кореспондували її положення з відповідним розділом Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., що свідчить про безсистемний підхід до вирішення проблем і загроз національній безпеці, які мають місце у сфері виконання покарань України [12, с. 222–241]. Варто висловити припущення, що саме із цих міркувань у Верховній Раді України і формулювався зміст проекту Закону України «Про пенітенціарну систему», розроблений народними депутатами України (І.В. Мосійчуком, І.С. Луценко, А.А. Кожем'якіним та ін.), що так і не був доведений до логічного завершення [13].

З огляду на побудову пенітенціарної системи в Україні варто звернути увагу на позицію вітчизняного дослідника А.В. Кирилюка про те, що є положення ч. 4 ст. 8 Проекту, в якому зазначено, що в складі територіальних органів з питань виконання кримінальних покарань можуть утворюватися як структурні підрозділи територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування спеціального призначення, основними завданнями яких є запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу УВП і СІЗО, та злочинів терористичної спрямованості, інших злочинів на об'єктах пенітенціарної системи, охорони та заходів безпеки [14, с. 221].

Головною ідеєю, вектором діяльності всіх суб'єктів оптимізації процесу виконання покарань в Україні має стати пошук (або розроблення) і впровадження такого механізму виконання покарань, за якого б досягалася мета покарання та кримінально-виконавчого законодавства, з одного боку, а з іншого – не порушувалися права й законні інтереси засуджених.

Варто наголосити, що ДКВС України є самостійним виконавчим органом державного управління, який наділений владними повноваженнями, за допомогою яких у країні забезпечується державна політика у сфері виконання покарань, а тому цей орган потребує сьогодні суттєвого реформування з метою приведення його у відповідність до європейських стандартів.

За роки оновлення Україною своєї незалежності державними інституціями, громадськістю проведена потужна робота із цього питання, однак аналіз ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, сутність та значення яких не викликають сумнівів, містить перелік винятків, який прямо вказує на те, яким відомствам пенітенціарні установи підпорядковані бути не можуть [15].

Окрім того, в цій статті зазначено, що «за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державного управління, які не підпорядковані: 1) військовому відомству; 2) поліції; 3) відомству кримінального переслідування» (prisons shall be the responsibility of public authorities separate from military, police or criminal investigation services).

Таким чином, Україною повною мірою виконано: 1) п. 11 (vii) Висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995, відповідно до якого наша держава повинна була передати Міністерству юстиції відповідальність за управління пенітенціарною системою ще до кінця 1998 р.; 2) п. 11 (i) Резолюції 1262 (2001) ПАРЄ «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною», згідно з яким, ПАРЄ закликала українську владу «підпорядкувати Державний департамент з виконання покарань Міністерству юстиції»; 3) п. 8 (i) Резолюції 1346 (2003) ПАРЄ «Виконання Україною своїх обов'язків та зобов'язань», в якому було наголошено на необхідності завершення «переведення всієї пенітенціарної системи в підпорядкування Міністерства юстиції»; 4) п. 13.7 Резолюції 1466 (2005) ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 05.10.2005, у якому вказано про необхідності «завершити переведення Державного департаменту з виконання покарань до відання Міністерства юстиції, як це вимагається підпунктом 11.vii. Висновку № 190 (1995)».

Це у підсумку засвідчує виконання Україною зазначених вище міжнародних зобов'язань у частині прагнення побудови пенітенціарної системи європейського зразка. Подібні тенденції знайшли свою підтримку й у сучасній пенітенціарній науці.

Так, на думку М.В. Романова, європейська пенітенціарна система значно відрізняється від тієї, яку формулює вітчизняний законодавець. Відмінність полягає в тому, що європейська пенітенціарна концепція покарання враховує сам факт позбавлення волі, а не режим, оскільки ув'язнення передбачає позбавлення волі, що саме по собі є покаранням. І саме тому особа, яка потрапляє в європейську установу позбавлення

волі, утримується там як людина. Тобто європейська парадигма стверджує, що навіть злочинець повинен залишатися людиною та жити в суспільстві й бути його невід'ємною частиною. Водночас вітчизняна парадигма робить засудженого особою «поза суспільством», особою, яку необхідно покарати та виправити за допомогою безособистісної системи [16].

У свою чергу, інший український учений М.М. Яцишин зазначає, що в процесі реформування кримінально-виконавчої системи першочергову увагу необхідно приділити приведенню умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, у відповідність до вимог законодавства та європейських норм і стандартів, забезпеченню безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях позбавлення волі, стабільному функціонуванню органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, підприємств, закладів охорони здоров'я і навчальних закладів ДКВС, пам'ятаючи при цьому, що співробітництво з Європейським Союзом у цій сфері суспільних відносин може дати позитивні результати лише за умови репродуктивної адаптації європейського досвіду й стандартів до вітчизняного законодавства з урахуванням національної специфіки [17].

Водночас нині тривають дискусії з приводу того, що Україною не повною мірою приведено діяльність пенітенціарної системи у відповідність до європейських стандартів, зокрема, у частині того, що більшість персоналу ДКВС України представлена особами рядового й начальницького складу, керується в деяких аспектах своєї діяльності (навчання курсантів, слухачів, шиккування особового складу органів і установ виконання покарань тощо) Стройовим статутом Збройних Сил України, що опонентами поступального відомства категорично розцінюється як мілітаризація й ігнорування вимог ст. 71 Європейських пенітенціарних правил.

Згідно з тлумачним словником, «мілітаризація» є поширенням військових законів та дисциплін на цивільні галузі господарства, економіку; у свою чергу, «демілітаризація» є зворотним процесом. Ураховуючи те, що нині органи й установи виконання покарань у частині несення служби, а також навчальні заклади ДКВС України при здійсненні спеціально-військової підготовки фахівців для пенітенціарних інституцій звертаються в інструктивних документах і навчальних програмах до Статутів Збройних Сил України, які затверджені відповідними законами України (а отже, мають загальнообов'язкове значення), то можемо зробити висновок, що елементи мілітаризації дійсно мають місце в діяльності ДКВС України. Крім цього, на персонал ДКВС України під час проходження ним служби поширюються норми Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ.

Отже, наведені нами позиції засвідчують, що ці два пункти вступають у колізію з п. 1, 2 ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, що є свідченням того, що пріоритетними завданнями керівництва ДКВС України на сучасному етапі реформування пенітенціарного відомства мають стати: 1) розроблення й прийняття Закону України «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи» та затвердження Кабінетом Міністрів України Положення про проходження служби персоналом пенітенціарної системи, який має спеціальні звання.

Зайвим аргументом щодо доцільності існування інструктивних документів із регламентації оперативно-службової діяльності пенітенціарного персоналу є положення ст. 19 Конституції України, згідно з яким органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. А відповідно до п. 14 ст. 92 Основного Закону України, виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань.

Вважаємо, що реалізація названих кроків виключить виявлену нами колізію з Європейськими пенітенціарними правилами й остаточно завершить процес демілітаризації пенітенціарного відомства. При цьому варто зауважити, що в жодному міжнародному документі демілітаризацію не пов'язують із відсутністю спеціальних звань, рангів, чинів тощо, про що свідчить носіння пенітенціарним персоналом європейських країн спеціальної форми.

Ще одним дискусійним питанням є віднесення ДКВС України до правоохоронних органів держави. Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [18].

Це законоположення може тлумачити, що ДКВС України є правоохоронним органом, за виключенням навчальних закладів, що впливає зі ст. 11 КВК України [4] та ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [3], оскільки їм на підставі аналізу кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1, 4, 104 КВК України) з посиланням на норми ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» властиві такі правоохоронні функції: здійснення оперативно-розшукової діяльності (п. «в»); виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства та прокурорів (п. «д») [18].

Наша позиція щодо визнання ДКВС України правоохоронним органом додатково підкріплена особливим видом оперативно-службової діяльності, одним із ключових моментів якого є забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб, запобігання й виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання (ст. 1, 102, 104 КВК України, ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), що вимагає підвищеного правового та соціального захисту персоналу ДКВС України, котрий і гарантовано Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Таким чином, факт визнання органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів правоохоронними органами України не суперечить ст. 71 Європейських пенітенціарних правил, оскільки ця міжнародна норма прив'язує пенітенціарне відомство не до правоохоронної діяльності, а до окремих відомств, не сумісних, на думку міжнародної громадськості, з пенітенціарною практикою.

Водночас вважаємо за доцільне застерегти, що в разі виключення зі сфери діяльності ДКВС України статусу правоохоронного органу, її персонал втратить існуючий нині соціальний і правовий захист, що поставить його у підвищений ступінь небезпеки від специфіки кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язаних із безпосереднім контактом із засудженими й ув'язненими.

Натомість доречно звернути увагу, що сформульовані в межах обсягу цього питання судження покладені нами в основу уніфікованої доктрини про основні засади та механізм функціонування пенітенціарної системи України. У подальшому вони набудуть розвитку в розробленні інших складових інноваційної програми трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарної доктрини), а саме: уніфікованої доктрини організаційно-правових засад організації та діяльності

ДКВС України, уніфікованої доктрини функціонування спеціальних пенітенціарних установ закритого типу України, уніфікованої концепції відомчої освіти ДКВС України на 2020–2025 рр.

Саме на такі стандарти кримінально-виконавчої діяльності орієнтує міжнародно визнана практика в цій сфері. Вважаємо, що такий варіант можна по праву вважати збалансованим, або оптимальним, за якого суперечності, пов'язані з виконанням та відбуванням покарань (особливо тих, що пов'язані з позбавленням волі), будуть зведені до мінімального рівня.

За таких умов, коли буде здійснено критичний аналіз сучасного стану кримінально-виконавчого законодавства та практики виконання покарань, узагальнено й виокремлено найкращі, найбільш прийнятні для національної правової системи зразки світової пенітенціарної практики, і на цій основі ефективно спроектовано (звернувшись до думки науковців і практиків), спрогнозовано «майбутнє» кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи України, можна буде говорити про механізм оптимального виконання покарань в Україні.

Розроблення механізму оптимального виконання покарань в Україні потребує звернення не лише до проблем, поставлених на порядок денний кримінально-виконавчою наукою і практикою, а й з'ясування низки науково-теоретичних питань, зокрема, сучасних підходів до визначення сфери діяльності ДКВС України. Вирішення цього завдання надасть можливість визначити засадничі положення для подальшого розроблення інноваційної програми трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарної доктрини).

Зокрема, в Україні, Республіці Молдова діють кримінально-виконавчі кодекси, в Азербайджанській Республіці – Кодекс про виконання покарань, у Казахстані відбувається процес перебудови кримінально-виконавчого законодавства на законодавство про виконання та відбування покарань; так само й Україна поступово готується до трансформації кримінально-виконавчого законодавства в пенітенціарне, першим свідченням чого є реорганізація у 2010 р. ДДУПВП у ДПтС України, а згодом (2017 р.) – внесення до Верховної Ради України проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» і схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Проте оптимальна пенітенціарна модель нині перебуває на стадії розбудови, тривалих дискусій і пошуку одностайності думок серед вітчизняних учених-пенітенціаристів. Такими напрацюваннями є інноваційний проект «Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу» [10], колективна монографія І.Г. Богатирьова, М.С. Пузирьова, О.О. Шкути «Доктрина пенітенціарного права України» [19], а також спроба І.С. Яковець сформулювати Концепцію оптимізації виконання покарань [20, с. 185–189].

Вважаємо, що в основу оптимальної пенітенціарної моделі в Україні має бути покладено пошук оптимального співвідношення між наявним зарубіжним досвідом і позитивною вітчизняною практикою виконання й відбування покарань.

Отже, з метою реформування ДКВС України відповідно до норм і правил європейських стандартів, на нашу думку, насамперед, потрібно на науково-теоретичному та законодавчому рівні розробити шляхи такого реформування, зокрема, провести процедуру внесення змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» щодо вдосконалення механізму правового регулювання діяльності ДКВС України як пенітенціарної загальнодержавної системи органів і установ виконання покарань; внести до Верховної Ради України проекти законів України «Про пенітенціарну систему України», «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи»,

внести на затвердження Кабінету Міністрів України проект Положення про проходження служби персоналом пенітенціарної системи, який має спеціальні звання.

Пакет проєктів названих нормативно-правових актів має утворити інноваційну програму трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина), яка, у свою чергу, слугуватиме інформаційним забезпеченням механізму оптимального виконання покарань в Україні.

Список використаних джерел:

1. Шкута О.О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 38 с.
2. Шкута О.О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 482 с.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
5. Устюжанінова О.Т. Еволюція розвитку кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. Т. 2. С. 65–68.
6. Керняневич-Танасійчук Ю.В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.
7. Богатирьов І.Г., Джу́жа О.М., Ільтьяй М.П. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. ун-т внутр. справ, 2009. 188 с.
8. Колб І.О., Колб О.Г. Про деякі шляхи удосконалення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф. : у 2 ч. (м. Київ, 5 грудня 2013 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 18–19.
9. Радов Г.О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України на сучасному етапі. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1996. № 1. С. 12–16.
10. Богатирьов І.Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу: інноваційний проєкт. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, ДПтС України, 2014. 53 с.
11. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p>
12. Колб І.О., Чередніченко С.Ю. Сучасний стан та проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні, включаючи питання диференціації та індивідуалізації. *Сучасна кримінально-виконавча політика України та її роль у реалізації принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі. Реалізація принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у кримінально-виконавчій діяльності України* : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.Г. Колба та д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джу́жи). Київ : Кондор, 2016. С. 105–114, 222–241.
13. Проєкт Закону про пенітенціарну систему: від 24.11.2017 № 7337. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965.
14. Кирилюк А.В. Співвідношення понять «пенітенціарна система» та «пенітенціарна служба» в контексті проєкту Закону «Про пенітенціарну систему». *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 199–122.

15. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 19.12.2017).

16. Романов М. Аналіз відповідності управлінського законодавства, яке регламентує порядок та умови тримання осіб, щодо яких обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою в СІЗО, стандартам й рекомендаціям Європейського комітету із запобігання катуванням та жорстокому поводженню. URL: www.khpg.org/index.php?id=1156659652.

17. Яцишин М.М. Перебудова кримінально-виконавчого процесу України в контексті європейських та світових стандартів. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7. С. 140–143.

18. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

19. Богатирьов І.Г., Пузирьов М.С., Шкута О.О. Доктрина пенітенціарного права України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2017. 236 с.

20. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 392 с.

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.15>

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ГРОМАДСЬКОГО ВПЛИВУ В СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Шкута Олег Олегович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Реформування пенітенціарної системи та зміни у кримінально-виконавчому законодавстві щодо міжнародних стандартів поведінки із засудженими поставили перед Україною завдання створити таку систему виконання і відбування кримінальних покарань засудженими до позбавлення волі, яка б могла визначити пріоритетні умови та засоби для їх виправлення і ресоціалізації.

Зі зміною політичної та соціально-економічної ситуації в країні сьогодні залишається важливим забезпечити дотримання принципу законності у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених, забезпечити надійну охорону їхніх прав, свобод і законних інтересів, гарантованих їм Конституцією України та чинним законодавством.

Громадський контроль як складова частина громадського впливу в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених сьогодні є досить актуальною та мало-дослідженою проблемою у зв'язку з відсутністю дієвого механізму його реалізації.

За нашим глибоким переконанням, діяльність громадськості не повинна зводитися лише до її участі в ресоціалізації засуджених, але і до процесу їх адаптації після звільнення.

Залучення різних груп громадського суспільства в процес реформування кримінально-виконавчої системи є невід'ємною частиною гуманізації та демократизації системи виконання покарань та забезпечує її відкритість і прозорість, у зв'язку із чим нами пропонується звернути увагу на належний підбір членів спостережних комісій, які працюють в установах виконання покарань.

Головним принципом здійснення громадського контролю в пенітенціарній сфері є забезпечення прозорості та відкритості в процесі діяльності установ виконання покарань для суспільства, представники якого поряд із здійсненням контрольної функції повинні брати реальну участь у вирішенні питань виправлення і ресоціалізації засуджених та запобіганні вчинення засудженими нових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: громадський контроль, громадський вплив, засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, виправлення і ресоціалізація засуджених.

PUBLIC CONTROL AS A COMPONENT OF PUBLIC INFLUENCE IN THE SYSTEM OF THE MAIN MEANS OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION OF CONVICTS

Shkuta Oleh Olehovych,
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Professional
and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Reform of the penitentiary system and changes in the penal legislation regarding international standards for the treatment of prisoners have set Ukraine the task of creating a system of execution and serving of criminal sentences by prisoners, which could determine the priority conditions and means for their correction and resocialization.

Given the changing political and socio-economic situation in the country, it remains important to ensure compliance with the principle of legality in the process of correction and re-socialization of convicts, to ensure reliable protection of their rights, freedoms and legitimate interests guaranteed to them by the Constitution of Ukraine and current legislation.

Public control, as a component of public influence in the system of basic means of correction and resocialization of convicts, is a rather urgent and under-researched problem today due to the lack of an effective mechanism for its implementation.

We are deeply convinced that the activities of the public should not be limited to its participation in the resocialization of convicts, but also in the process of their adaptation after release.

The involvement of various groups of civil society in the process of reforming the penal system is an integral part of the humanization and democratization of the penal system and ensures its openness and transparency, and in this regard we propose to pay attention to the proper selection of members of the supervisory commissions working in penal institutions.

The main principle of public control in the penitentiary sphere is to ensure transparency and openness in the operation of penitentiary institutions for society, whose representatives, along with the exercise of the control function, should take an active part in addressing the issues of correction and re-socialization of convicts and preventing convicts from committing new criminal offenses.

Key words: public control, public influence, means of correction and resocialization of convicts, correction and resocialization of convicts.

Постановка проблеми. Реформування пенітенціарної системи та зміни у кримінально-виконавчому законодавстві щодо міжнародних стандартів поводження із засудженими поставили перед Україною завдання створити таку систему виконання і відбування кримінальних покарань засудженими до позбавлення волі, яка б могла визначити пріоритетні умови та засоби для їх виправлення і ресоціалізації.

Зі зміною політичної та соціально-економічної ситуації в країні сьогодні залишається важливим забезпечення дотримання принципу законності у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених, забезпечення надійної охорони їхніх прав, свобод і законних інтересів, гарантованих Конституцією України та чинним законодавством.

Громадський контроль як складова частина громадського впливу в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених сьогодні є досить актуальною та мало-дослідженою проблемою у зв'язку з відсутністю дієвого механізму його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певний внесок у дослідження громадського контролю як складової громадського впливу в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених зробили такі вітчизняні вчені, як: В.А. Бадира, О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, А.П. Гусак, М.Я. Гуцуляк, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, А.В. Кирилюк, В.В. Коваленко, В.О. Корчинський, В.Г. Лихолоб, В.А. Львовичкін, В.Г. Павлов, О.Б. Пташинський, Г.О. Радов, В.П. Севостьянов, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.С. Турчина, С. Я. Фаренюк, С.І. Халимон, І.С. Яковець та ін. Проте їхні дослідження інституту громадського контролю торкаються в загальному аспекті вивчення проблем виправлення і ресоціалізації засуджених, що потребує окремого конкретного та сучасного наукового дослідження.

Метою статті є вивчення громадського контролю в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Основний зміст. Удосконалення законодавчої бази діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, зменшення чисельності осіб, які перебувають в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, покращення умов їх тримання, харчування, медичного забезпечення, ефективна співпраця з громадянським суспільством є одним з пріоритетних напрямів діяльності Міністерства юстиції [3], у зв'язку із чим впровадження в кримінально-виконавче законодавство України громадського впливу як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених свого часу стало новітнім етапом у розгортанні гуманітарної парадигми кримінально-виконавчої політики держави у сфері виконання і відбування кримінальних покарань [4, с. 157].

Стан дотримання прав людини саме в місцях несвободи завжди залишався одним із критеріїв, за яким світова спільнота оцінювали рівень розвиненості демократії в державі, що свідчить про важливість та необхідність контролю за діяльністю пенітенціарної системи з боку громадянського суспільства, оскільки в цій сфері суспільних відносин існує ризик порушення прав людини.

Участь у громадському контролі широкого кола ініціативних та зацікавлених громадян є головною умовою організації ефективного контролю за дотриманням прав і свобод засуджених.

Загалом зміст громадського контролю сформульовано наукою державного управління та адміністративного права [2, с. 160]. Суть і призначення контролю полягає в: спостереженні за функціонуванням підконтрольних об'єктів, отриманні об'єктивної інформації про виконання ними правил і доручень, їх поточному стані, аналізі отриманої інформації, виявленні тенденцій, закономірностей, їх обумовлюючих причин, розробці прогнозів, вживанні заходів із запобігання порушенням законності та дисципліни, збитку, шкідливих наслідків (зокрема і морально-ідеологічного характеру), недоцільних дій і невиправданих витрат, припиненні протиправної діяльності, що продовжується, аналізі й обліку скоєних порушень, визначенні причин і умов, що сприяли їх здійсненню, виявленні винних посадовців і залученні їх до персональної відповідальності – або самими контролюючими органами, або іншими компетентними особами (органами).

У системах управління контроль є важливим видом зворотного зв'язку, за допомогою якого суб'єкти керуючої дії отримують інформацію про фактичне положення справ, перебіг процесів діяльності і результати керуючої дії. Відповідно, від своєчасності проведення контролю залежить можливість змінити хід діяльності у разі його відхилення від наперед заданих параметрів, запобігши небажаним наслідкам або зменшивши їх. За допомогою контролю суб'єкти, що його здійснюють, з'ясовують, чи відповідає діяльність підконтрольних органів та посадових осіб розпорядженням правових норм [4, с. 158].

Одним з основних міжнародних договорів, застосування якого є актуальним для вирішення завдань громадського контролю в пенітенціарній сфері, є Європейська конвенція з прав людини, а також протоколи до неї.

Іншими важливими міжнародними документами, які встановлюють стандарти у сфері дотримання прав людини, є конвенції ООН та Ради Європи проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими ООН (1955) та Європейські пенітенціарні правила (2006).

Окреме місце у сфері забезпечення громадського контролю займають рішення європейського суду з прав людини.

Статтею 62 Конституції України надається можливість засудженому користуватися всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Право здійснювати громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань визначено ч. 2 ст. 25 КВК України, якою встановлено, що громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі цього Кодексу та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях – піклувальними радами. У випадках, встановлених цим Кодексом та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання.

Законодавче застосування терміна «громадський контроль», зокрема в діючих Кримінальному і Кримінально-виконавчому кодексах, у багатьох випадках вказує на неузгодженість і невизначеність нормативного змісту, що потребує, на наш погляд, певного впорядкування.

У контексті проблем із поверненням засуджених у суспільство як його повноправних членів неможливо оминати увагою сприяння в цьому громадськості, що сприяє досягненню основної мети кримінального покарання.

Під час особистого спілкування із працівниками установ виконання покарань з'ясувалось, що з перерахованих форм участі громадськості в житті колонії найбільш дієвими є: робота спостережних комісій, робота релігійних організацій та вплив родичів засуджених. Практично різного роду благодійні організації не працюють з установами виконання покарань, у зв'язку із чим ми переконані, що діяльність громадських організацій потребує переосмислення їхніх напрямків і методів роботи із зазначеною категорією осіб.

По-перше, громадськість повинна не тільки здійснювати моніторинг дотримання прав засуджених, а й виявляти слабкі місця в організації виконання покарань, сприяти усунуванню недоліків і надавати методичну, фінансову та іншу підтримку.

По-друге, часто зауваження, які іноді робляться громадськістю, адміністрація конкретної установи виконання покарань не в змозі усунути самотійно. Тому варто не тільки співробітничати з установою, а й проводити комплексну політику на рівні державних інституцій. Низький рівень участі громадськості в процесі виправлення і ресоціалізації відзначають працівники установ виконання покарання [1, с. 157].

За нашим глибоким переконанням, діяльність громадськості не повинна зводитися лише до її участі в ресоціалізації засуджених, а й до процесу їх адаптації після звільнення. Реалізація на практиці відбувається через участь громадськості в спостережних комісіях, які діють при міських радах. Така участь повинна, на думку окремих

науковців і практиків, виражати оптимальну форму поєднання зусиль влади та громадськості, що беззаперечно є вельми слушним [4, с. 160].

Особливої уваги в процесі здійснення громадського контролю сьогодні набуває робота інституту спостережних комісій в установах виконання покарань. Спостережні комісії беруть активну участь у вирішенні питань, пов'язаних зі зміною умов тримання засуджених і переведенням їх до виправних колоній іншого рівня безпеки відповідно до ст.ст. 100, 101 КВК України. Як свідчить аналіз правових норм, для зміни умов тримання та переведення засуджених до іншого виду установи адміністрація повинна погодити своє рішення зі спостережною комісією. Ця процедура має за мету дотримання прав засуджених, оскільки така правозастосовча діяльність веде до зміни їхнього правового статусу. На цьому етапі роботи спостережна комісія повинна виважено підійти до вивчення особистості засудженого, адже це має значення для прийняття рішення з розглядуваного питання. Для цього члени комісії відвідують установи, вивчають особові справи засуджених, ведуть бесіди, здійснюють, так би мовити, пізнавальний процес оцінки особистості. Тому для полегшення отриманої інформації необхідно використовувати кримінально-виконавчу характеристику засуджених. Відомості, які вона містить, повною мірою стосуються процесу відбування покарання засудженими і сприятимуть розумінню членами спостережної комісії думки адміністрації про характеристику засудженого протягом строку його перебування у виправній колонії [4, с. 159]¹.

Спостережні комісії у своїй діяльності керуються насамперед принципами гуманізму, об'єктивності та доцільності, а також покликані надавати всіляку допомогу у процесі виконання кримінальних покарань. Як слушно зауважує І.С. Яковець, залучення різних груп громадського суспільства в процес реформування кримінально-виконавчої системи є невід'ємною частиною гуманізації та демократизації системи, забезпечує її відкритість і прозорість [5, с. 27].

Нами пропонується звернути також увагу на належний підбір членів спостережних комісій, які працюють в установах виконання покарань. Варто наголосити на тому, що у теперішній практиці більшість складу таких комісій формується на «добровільно-примусовій основі», в основному з представників органів місцевої влади, що робить їхню діяльність у більшості випадків формальною. Тому, на наше переконання, варто обов'язково залучати до роботи цих комісій представників недержавних організацій, а також долучати членів різного роду правозахисних організацій.

На підставі викладеного можемо констатувати, що головний принцип здійснення громадського контролю в пенітенціарній сфері – забезпечення прозорості та відкритості в процесі діяльності установ виконання покарань для суспільства, представники яких поряд із здійсненням контрольної функції повинні брати реальну участь у вирішенні питань виправлення і ресоціалізації засуджених та запобіганні вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки : монографія. Чернігів : КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2010. 210 с.
2. Звенигородський О.М. Теоретико-прикладні аспекти контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 160–165.

¹ Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута О.О. ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

3. Про удосконалення громадського контролю за дотриманням прав засуджених в установах виконання покарань Мін'юст України; Роз'яснення від 26.01.2011 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-11#Text>.

4. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2011. 237 арк.

5. Яковець І.С. Закріплення в законодавстві України механізму реалізації спостережними комісіями основних функцій по забезпеченню прав засуджених і звільнених та участі в діяльності органів і установ виконання покарань : посіб. для спостережних комісій України. Москва : PRI, 2007. 196 с.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 614.83 /.88

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.16>

КОНТУЗИЯ ТА ЧЕРЕПНО-МОЗКОВА ТРАВМА ЯК ПОТЕНЦІЙНІ УРАЖЕННЯ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ/СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ДІЙ: ПОРЯДОК НАДАННЯ РЯТУВАЛЬНИКАМИ (ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ) ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
фізичної та вогневої підготовки
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У роботі розглянуто небезпеку для організму людини внаслідок вибухів гранат, мін, артилерійських снарядів, авіаційних бомб тощо загалом, застосування котрих є поширеним явищем під час ведення бойових/службово-бойових дій в умовах воєнного стану. Також проаналізовано специфіку впливу уражаючих факторів вибухонебезпечних засобів.

Визначено наслідки дії ударної хвилі на окремі органи та системи організму, уточнено ознаки контузії та черепно-мозкової травми (ЧМТ) у потерпілого.

Симптомами контузії в людини можуть бути сильний головний біль; нудота і блювота; часте серцебиття; погіршення/втрата пам'яті; переломи, ЧМТ, пошкодження внутрішніх органів (у складних випадках у разі важкої контузії).

Домедична допомога потерпілому на місці події у разі контузії полягає насамперед у проведенні *оцінки його самопочуття та визначення життєдіяльності організму* – контролю наявності кровотеч та діагностики стану циркуляції крові у системі кровообігу тіла; аналізу стану дихальних шляхів та ефективності функціонування дихання загалом; визначення можливого настання недієздатності особи; врахування небезпечного впливу зовнішнього середовища на організм способом швидкого огляду тіла (для виявлення в ньому тупих чи проникаючих поранень, потрапляння в органи дихання сторонніх предметів, речовин тощо).

Основними *ознаками ЧМТ* можуть бути механічні пошкодження у ділянці голови чи деформація кісток черепа; сонливість; сплутаність свідомості або повна втрата її; стійкий сильний біль чи відчуття надмірного тиску в голові і шиї; втрата чутливості в пальцях рук чи ніг, а також рухових функцій кінцівок; судоми; погіршення функцій життєдіяльності організму (утруднене дихання; порушення зору; нудота та блювота);

утрата рівноваги; виділення крові та/або ліквору з ротової та/або носової порожнини чи вух.

Алгоритм дій рятувальників у разі надання домедичної допомоги потерпілому у разі підозри на ЧМТ передбачає комплекс дій, серед котрих: забезпечення безпеки рятувальника і потерпілого; фіксація шийного відділу хребта; здійснення огляду постраждалого, визначення в травмованій особі наявності свідомості та дихання; виклик бригади фахівців ЕМД; за відсутності у постраждалого дихання – проведення серцево-легеневої реанімації.

У висновках підкреслено поширеність таких видів травм, як ЧМТ та контузія, серед загального рівня воєнного травматизму не тільки серед військовослужбовців ЗСУ та ТрО, а і серед правоохоронців та цивільного населення під час війни. У зв'язку з цим зростає актуальність порушеного питання щодо додаткового навчання навичок надання домедичної допомоги потерпілим з цими ушкодженнями та підвищення ефективності дій рятувальників загалом на місці події (вибуху).

Узагальнено сучасні підходи до застосування рятувальниками визначених алгоритмів дій на місці події за вищезазначених травм.

Конкретизовано перспективи проведення подальших наукових розвідок щодо удосконалення надання домедичної допомоги потерпілим, які постраждали в умовах активного ведення бойових чи службово-бойових дій, зокрема, у таких напрямках, як: 1) у разі ураження осіб внаслідок множинних вогнепальних (осколкових) поранень, мінно-вибухового впливу, застосування заборонених хімічної чи касетної зброї тощо; 2) у разі отримання травмованими особами механічних ушкоджень тіла, що спричинили ампутацію кінцівок чи інших частин організму людини під час артилерійських чи ракетних обстрілів, у разі розмінування нових об'єктів на звільнених від окупантів територіях або відновлення життєдіяльності населення на цих місцевостях; 3) у разі припинення критичної (артеріальної) кровотечі з крупних судин, особливості застосування сучасних засобів та гемостатичних матеріалів під час зупинки кровотеч; 4) особливості застосування підходів тактичної медицини під час рятування бійців на полі бою (на блокпосту) тощо.

Ключові слова: воєнний стан, бойові/службово-бойові дії, вибух, уражаючі фактори, потерпілі особи, контузія, черепно-мозкова травма, рятувальники (поліцейські), алгоритм дій на місці події, порядок надання домедичної допомоги.

CONTUSION AND TRAUMATIC BRAIN INJURY AS POTENTIAL DAMAGES TO VICTIMS IN THE CONDITIONS OF COMBAT/SERVICE-COMBAT ACTIONS: THE PROCEDURE FOR PROVIDING OF PRE-MEDICAL AID BY RESCUERS (POLICE OFFICERS)

Vaida Taras Stepanovych,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Special Physical and Fire Training
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The work considers the danger to the human body as a result of explosions of grenades, mines, artillery shells, aerial bombs, etc. in general, the use of which is a common phenomenon in conducting of combat/service-combat operations in the conditions of martial law. The specifics of the influence of impact factors of explosive devices were also analyzed.

The effects of the shock wave on some organs and systems of the body were determined, and the signs of contusion and traumatic brain injury (TBI) of the victim were clarified.

Symptoms of a concussion of a person can be a severe headache; nausea and vomiting; frequent heartbeat; memory impairment/loss; fractures, TBI, damage to internal organs (in complex cases with severe contusion).

Pre-medical aid to the victim at the scene of a concussion consists first of all in assessing his well-being and determining the vital activity of the body – controlling the presence of bleeding and diagnosing the state of blood circulation in the body's circulatory system; analysis of the state of the respiratory tract and the effectiveness of breathing in general; determination of a person's possible incapacity; taking into account the dangerous influence of the external environment on the body by means of a quick examination of the body (to detect blunt or penetrating wounds, foreign objects, substances, etc. entering the respiratory system).

The main signs of TBI can be mechanical damage of the head or deformation of the bones of the skull; drowsiness; confusion or complete loss of consciousness; persistent severe pain or a feeling of excessive pressure in the head and neck; loss of sensitivity in the fingers or toes, as well as motor functions of the limbs; convulsions; deterioration of the body's vital functions (difficulty breathing; visual impairment; nausea and vomiting); loss of balance; discharge of blood and/or cerebrospinal fluid from the oral and/or nasal cavity or ears.

The algorithm of actions of rescuers providing pre-medical aid to a victim in case of suspected TBI consists of a set of actions, including: ensuring the safety of the rescuer and the victim; fixation of the cervical spine; carrying out an examination of the victim, determining whether the injured person is conscious and breathing; calling a team of EMC specialists; if the victim is not breathing, performing cardiopulmonary resuscitation.

The conclusions emphasize the prevalence of such types of injuries as TBI and contusion among the general level of military injuries, not only among the servicemen of the AFU and the TrD, but also among law enforcement officers and the civilian population during the war. In this regard, the relevance of the raised issue of additional training of the skills for providing pre-medical aid to victims with these injuries and improving the effectiveness of rescuers' actions at the scene (explosion) is increasing.

Modern approaches to the application of rescuers' defined algorithms of action at the scene of the above-mentioned injuries are summarized.

The prospects for conducting further scientific researches on improving the provision of pre-medical assistance to victims who were injured in the conditions of active combat or service-combat operations are specified, in particular, in such directions as: 1) when persons are injured in a result of multiple gunshot (shrapnel) wounds, mine-explosive impact, use of prohibited chemical or cluster weapons, etc.; 2) when injured persons receive mechanical injuries of the body that caused the amputation of limbs or other parts of the human body during artillery or rocket attacks, when demining new objects in the territories liberated from the occupiers or resumption of life activities of the population in these areas; 3) when stopping critical (arterial) bleeding from large vessels, features of using of modern means and hemostatic materials while stopping bleeding; 4) peculiarities of the application of tactical medicine approaches in rescuing fighters on the battlefield (at the post block), etc.

Key words: martial law, combat/service-combat operations, explosion, traumatic factors, injured persons, contusion, traumatic brain injury, rescuers (policemen), algorithm of actions at the scene, procedure for providing of pre-medical aid.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Російські війська з 24 лютого 2022 року – дня початку неспровокованого вторгнення в Україну – щодня обстрілюють українську територію та знищують ключові об'єкти інфраструктури, здійснюють масові обстріли

житлових районів прифронтових міст та селищ з використанням артилерійської техніки, балістичних ракет, авіаційних бомб і снарядів реактивних систем залпового вогню та ін. [1]. Через ці військові дії Збройних сил Російської Федерації (далі – РФ) під час війни для будь-якої людини, що проживає в зоні ведення бойових дій (особливо на лінії розмежування з окупованими населеними пунктами), існує імовірний ризик отримати контузію чи черепно-мозкову травму (далі – ЧМТ) від вибухової хвилі у разі влучення ракети або снаряда, які розірвалися поряд.

Таким чином, у таких ускладнених умовах перебувають не тільки військовослужбовці Збройних сил України (далі – ЗСУ) та підрозділів територіальної оборони (далі – ТрО), а й пересічні громадяни зазнають значних уражень, серед котрих досить небезпечними є контузії та ЧМТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання такої проблеми. Порядок надання домедичної допомоги потерпілим у разі контузій чи ЧМТ, що настали в різних надзвичайних ситуаціях в ускладнених умовах мирного часу, був предметом часткового розгляду у виданнях таких учених, як А.А. Гудима, К.О. Пашко, І.М. Герасимів, М.М. Фука, які приділяли увагу цьому аспекту надання допомоги потерпілим під час вивчення учнями загальноосвітніх навчальних закладів основ медичних знань. Зазначений аспект домедичної допомоги в умовах мирного часу також частково розглядав В.М. Буянов в контексті навчання учнів середніх медичних закладів першої (долікарської) допомоги.

Низка вчених (М.Т. Бондарчук, Т.С. Вайда, В.О. Криволапчук, І.М. Тодуров, А.В. Юрченко, О.В. Шаповалов та ін.) у своїх роботах розкривають систему медичної підготовки працівників міліції/поліції, в тому числі і стосовно надання домедичної допомоги пораненим у складних умовах бойових/службово-бойових дій (П.Л. Бочковий, А.А. Гудима, Я.Л. Заруцький, В.О. Крилюк, О.Є. Крилюк, В.Ю. Кузьміна, І.В. Кузьмінський, Б.С. Романко, С.С. Самофалов, В.Д. Юрченко).

Окремі вчені (К.А. Руднікова, В.А. Сміянов, В.Д. Шищук та ін.) розкривають порядок застосування правил надання долікарської медичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій, зокрема, наводять методику надання домедичної допомоги під час ДТП (Т.С. Вайда, Ю.Й. Колчинський та Н.В. Колчинська та ін.).

Дослідження окремих аспектів порушеної нами проблеми з точки зору оперативного лікування потерпілих з такими отриманими травмами, як контузії/ЧМТ, здійснювали О.В. Губенко, С.Є. Чуднявцев (медична діагностика стану потерпілого та посттравматична зміна головного мозку, органів зору у разі контузії); А.В. Пачкорія (діагностика та хірургічне лікування постраждалих із закритими ушкодженнями порожнистих органів черевної порожнини в поєднанні з ЧМТ), М.В. Каджая (повторна ЧМТ: патогенез, клініка, діагностика, принципи лікування), П.В. Мельниченко (тяжка ЧМТ з вторинними легенежими ушкодженнями та шляхи їх корекції), І.О. Юшак (ЧМТ у дітей з атрофічними змінами головного мозку, зумовленими його перинатальним ураженням) та ін.

Разом з тим питання надання домедичної допомоги потерпілим у разі отримання ними таких ушкоджень організму, як контузія та ЧМТ, внаслідок вибухів снарядів та бомб під час ведення воєнних дій не знаходила в умовах мирного часу широкого відображення у наукових дослідженнях чи спеціальній літературі.

Метою роботи є: 1) уточнення симптомів ураження організму людини внаслідок впливу небезпечних факторів (складових компонентів вибуху снарядів та бомб); 2) визначення порядку оперативного втручання рятувальників (поліцейських) у разі отримання потерпілим контузії та комплексу невідкладних заходів з надання домедичної допомоги особі з ЧМТ; 3) розгляд послідовності дій у разі надання домедичної

допомоги людині у разі підозри в неї на травму голови; 4) забезпечення заходів безпеки для потерпілого у разі отримання ним вищезазначених травм.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Контузія (або снарядний шок) – особливий вид загального ураження організму внаслідок раптового непрямого впливу на все тіло або на його окремі ділянки повітряної, водяної чи звукової хвилі, удару об землю чи воду тощо. Якщо особи (рятувальники) опинилися поруч із контуженою людиною, то їй необхідно обов'язково надати допомогу, зокрема домедичну [2; 3; 4, с. 152].

Метою надання домедичної допомоги потерпілому у разі отримання ним контузії/ЧМТ є досягнення таких першочергових цілей: 1) забезпечення безпеки рятувальника (медичних фахівців) та потерпілого шляхом визначення активних загроз на місці вибуху; 2) виявлення в особи мультисистемних ушкоджень, спричинених вибухом, включаючи можливе зараження токсинами; 3) розставлення пріоритетів на місці події для мінімізації ускладнень у подальшому лікуванні мультисистемної травми.

Розглянемо алгоритм дій рятувальників (поліцейських), працівників підрозділу екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД) щодо правильного надання домедичної допомоги постраждалим від контузії.

Рятувальники (поліцейські) можуть включатися у надання домедичної допомоги потерпілим, які пережили вибух, котра (допомога – *уточнено нами*) здійснюється фахівцями підрозділу ЕМД. Травми в такої потерпілої особи можуть включати одну або всі з наведених нижче видів: а) тупу травму; б) проникаючу травму; с) опіки; г) баротравму; ґ) зараження токсичними елементами тощо [5].

Розглянемо *симптоми контузії*. Головна ознака контузії – втрата особою свідомості. Залежно від тяжкості ураження контузія може тривати від кількох хвилин до кількох годин. *Симптоми*, які вказують на контузію, можуть бути такими: 1) сильний головний біль; 2) нудота і блювота; 3) часте серцебиття; 4) погіршення/втрата пам'яті; 5) переломи, ЧМТ, пошкодження внутрішніх органів (у складних випадках у разі важкої контузії) [3; 5].

Домедична допомога у разі контузії полягає насамперед в оцінці стану потерпілого: 1) контроль кровотеч (необхідно оцінити наявність масивної кровотечі (див. настанову «Травма кінцівок/Контроль зовнішніх кровотеч») та зупинити її) [5]; 2) аналіз стану дихальних шляхів: а) оцінити їх прохідність; б) підозрювати можливу наявність термальних або хімічних опіків; 3) ефективність функціонування дихання: а) звернути увагу на адекватність дихання, оксигенацію, дихальні шуми в грудній клітці, цілісність стінок грудної клітки; б) підозрювати можливу наявність пневмотораксу або напруженого пневмотораксу (внаслідок проникаючої/тупої травми або баротравми); 4) циркуляція крові: а) оцінити наявність зовнішніх кровотеч; б) визначити параметри артеріального тиску (далі – АТ), частоту пульсу, колір та стан шкіри, дистальне капілярне наповнення для виявлення ознак шоку; 5) недієздатність особи – оцінити такі параметри, як: а) неврологічний статус людини (застосовується шкала AVPU¹ та ШКГ² (див. Додаток 3 [5]); б) загальну моторику її кінцівок; в) обстеження та констатація стану зіниць; 6) вплив зовнішнього середовища – швидкий огляд усього тіла, включно зі спиною (перевертання фіксованого потерпілого – техніка лог-рол), для виявлення в ньому тупих та проникаючих поранень.

Безпосередній алгоритм рятувальних заходів у разі контузії людини передбачає застосування таких дій під час надання домедичної допомоги: 1) виходячи з того, що

¹ AVPU – шкала оцінки неврологічного статусу, де: A – Alert = притомний; V – Voice = голос; P – Pain = біль; U – Unresponsive = непритомний.

² ШКГ – шкала ком Глазго.

у разі контузії людина перебуває в несвідомому і безпорадному стані, тому контужену особу потрібно відтягнути в безпечне місце і перевернути її на спину; 2) якомога швидше викликати фахівців ЕМД; 3) потрібно у потерпілого перевірити дихання та пульс. Якщо людина дихає погано, то потрібно зробити штучне дихання; 4) перевірити ніс, рот і горло потерпілого – туди може потрапити пил або пісок [6, с. 275–283].

У разі отримання людиною контузії порядок оперативного медичного втручання рятувальників/поліцейських на місці події та надання домедичної допомоги потерпілій особі передбачає здійснення комплексу таких заходів:

1) проведення контролю кровотеч – необхідно зупинити масивні кровотечі (див. настанову «Травма кінцівок/Контроль зовнішніх кровотеч» [5]);

2) відновлення дихальних шляхів: а) забезпечити їх прохідність, застосувавши ручні техніки, допоміжні повітроводи, надглотичні повітроводи або ендотрахеальну трубку (згідно з настановою «Контроль дихальних шляхів» [5]); б) за підозри наявності хімічних або термальних опіків контроль дихальних шляхів стає життєвою необхідністю;

3) забезпечення належного функціонування дихання: а) провести кисневу терапію з метою досягнення сатурації на рівні 94–98%; б) виконати асистуючу вентиляцію; в) у разі проникаючої травми грудної клітки застосовується напівоклюзійну пов'язку; г) якщо у потерпілого є ознаки напруженого пневмотораксу, то слід провести голкову декомпресію;

4) циркуляція крові – медичні працівники для отримання внутрішньовенного (далі – в/в) доступу за допомогою двох в/в або внутрішньокісткових (далі – в/к) катетерів з високою прохідністю: а) ввести ізотонічний фізіологічний розчин або комбінований лікарський засіб зі складом натрію хлорид + калію хлорид + натрію лактат + кальцію хлориду згідно з настановою «Загальна травма» [5]; б) за наявності опіків провести інфузію ізотонічним фізіологічним розчином або комбінованим лікарським засобом зі складом натрію хлорид + калію хлорид + натрію лактат + кальцію хлориду згідно з настановою «Опіки» [5];

5) недієздатність особи: а) у разі клінічних ознак ЧМТ – див. настанову «Травма голови» [5]; б) іммобілізувати хребет потерпілого згідно з настановою «Допомога у разі травми хребта»; в) слідкувати за показником ШКГ під час транспортування для виявлення змін;

6) звернення уваги на подальший негативний вплив середовища – тримати пацієнта в теплі, щоб запобігти його гіпотермії.

Якщо наслідки контузії серйозні, то потерпілу людину медичні працівники можуть госпіталізувати на кілька тижнів; у випадку легкого ступеня ураження, то може залишатися вдома. Лікування контузії проводиться таблетками і майже завжди закінчується успішно і без наслідків.

У разі контузії у зв'язку з більш значним пошкодженням мозку, крім втрати свідомості, розвиваються симптоми місцевого ураження, паралічі, афазії, судомні напади. Більш серйозними в цих випадках виявляються наслідки для подальшого психічного функціонування організму людини.

Також внаслідок переміщення/відкидання ударною хвилею тіла потерпілого, у разі падіння на нього сторонніх предметів у особи може настати ЧМТ [6, с. 273–285].

Основними ознаками ЧМТ можуть бути такі: 1) рани, синці на голові та обличчі; 2) сонливість; 3) сплутаність свідомості або її втрата повністю; 4) сильний біль або відчуття надмірного тиску в голові чи шийі; 5) поколювання або втрата чутливості в пальцях рук та ніг; 6) втрата рухових функцій кінцівок; 7) деформація в ділянці голови; судоми; 8) утруднене дихання; 9) порушення зору; 10) нудота; 11) блювота; 12) стійкий головний біль; 13) утрата рівноваги; 14) виділення крові та/або ліквору (прозора рідина – *уточнено нами*) з ротової та/або носової порожнини та вух.

Наведемо послідовність дій рятувальників у разі надання домедичної допомоги потерпілому у разі підозри на травму голови: 1) переконатися, що рятувальник і потерпілий у безпеці; 2) зафіксувати шийний відділ хребта (накласти шийний комірець, м'яку шину, провести фіксацію руками); 3) здійснити огляд постраждалого, визначити в нього наявність свідомості та дихання; 4) викликати бригаду фахівців ЕМД; 5) якщо у постраждалого відсутнє дихання, то необхідно розпочати проведення серцево-легеневої реанімації.

Якщо у постраждалого відсутні рани в ділянці голови та інші пошкодження, то домедична допомога полягатиме в таких діях: а) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою; б) підтримати особу психологічно; в) забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади ЕМД; г) у разі погіршення стану постраждалого зателефонувати до диспетчера підрозділу ЕМД, дотримуватись його рекомендацій; г) за наявності небезпеки евакуювати постраждалого на довгій транспортувальній дошці.

Якщо у постраждалого наявні рани в ділянці голови та інші пошкодження, то домедична допомога йому полягатиме у таких діях рятувальників: а) накласти пов'язки на рани; б) вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою; в) підтримати особу психологічно; г) забезпечити постійний нагляд за людиною до прибуття бригади ЕМД; г) у разі погіршення стану здоров'я постраждалого зателефонувати до диспетчера підрозділу ЕМД, далі дотримуватись його рекомендацій; д) за наявності небезпеки евакуювати особу на довгій транспортувальній дошці.

Важливе місце у разі надання домедичної допомоги особі у разі наявності в неї ознак контузії займають організаційні питання щодо забезпечення безпеки на місці події, в тому числі і стосовно потерпілого:

1) підозрювати про можливі подальші вибухи (продовження артобстрілу, бомбардування авіацією противника, нанесення ракетного удару залпового вогню державою-агресором), проаналізувати безпечність стану навколишніх забудов, можливе зараження середовища токсичними матеріалами, визначити наявність отруйних газів та інших небезпек;

2) у разі терористичного акту доцільно підозрювати можливу наявність додаткових вибухових пристроїв;

3) прибрати потерпілого якомога швидше з місця події, зважаючи на необхідність забезпечити для нього спокій та безпеку, а також враховуючи доцільність захисту від уражаючих факторів подальших вибухів [7, с. 98–101].

Безпека місця події є критично важливою під час виїзду бригади ЕМД на місце вибухів у разі обстрілів та отримання потерпілими особами вибухової травми. При цьому варто передбачати, що потерпілі люди з вибуховою травмою можуть мати комплексні, мультисистемні ушкодження, серед яких часто трапляються такі: 1) тупа та проникаюча травма; 2) осколкові поранення; 3) баротравма; 4) опіки та 5) зараження токсичними речовинами. *Ознаками мультисистемної травми є такі:* а) пошкодження/опіки дихальних шляхів; б) баротравма легень; в) зараження токсичними речовинами [8, с. 13–17].

Рятувальникам варто підозрювати можливу травму дихальних шляхів, зокрема, потенційні опіки дихальних шляхів потребують швидкого та агресивного контролю дихальних шляхів. Доцільно мінімізувати в/в рідинну ресусцитацію у разі відсутності ознак шоку.

Разом з тим рятувальникам доцільно передбачати у потерпілого внаслідок баротравми такі потенційні пошкодження, як: а) напружений пневмоторакс – гіпотензія або інші ознаки шоку, пов'язані зі зниженням або відсутністю дихальних звуків, напруженням яремних вен та/або девіація трахеї; б) перфорація слухових перепонки,

яка призводить до глухоти, а та своєю чергою може ускладнювати оцінку стану свідомості та здатності пацієнта виконувати команди рятувальника; в) за наявності у потерпілого опіків (термальних, хімічних, опіків дихальних шляхів тощо) необхідно доставити потерпілого до опікового центру лікарні.

Транспортування одразу до травматологічного або опікового відділення є бажаним у разі наявності у рятувальників такої можливості.

Ключовими елементами документації (для медичних працівників бригади ЕМД) є відображення таких станів потерпілого: 1) стан дихальних шляхів та необхідність втручання фахівців; 2) стан його дихання: а) якість дихальних шумів (білатерально однакова); б) адекватність дихальних зусиль; в) оксигенація; 3) документація опіків, включаючи загальну площу ураження тіла опіками (див. настанову «Опіки») [3]; 4) документація зараження токсичними хімічними речовинами.

Критеріями ефективності надання домедичної допомоги потерпілому є такі показники фахових дій рятувальників (фахівців ЕМД), як: 1) оцінка прохідності у особи дихальних шляхів та ранній і агресивний контроль; 2) правильна в/в інфузійна терапія; 3) транспортування потерпілої людини до травматологічного або опікового відділення лікарні.

Висновки. Провівши аналіз вимог нормативно-правових актів та узагальнивши способи надання домедичної допомоги у разі отримання потерпілим контузії/травм голови, можемо зробити такі узагальнення.

1. В умовах запровадженого в Україні воєнного стану, зокрема у разі ведення бойових дій у багатьох регіонах нашої держави, досить поширеними видами травм не тільки серед військовослужбовців ЗСУ, Національної поліції, ТрО тощо, а і серед цивільного населення є ЧМТ та контузії.

2. На місці події рятувальники повинні розрізняти симптоми контузії, головною серед котрих є втрата свідомості.

3. Домедична допомога у разі контузії особи за результатами оцінювання стану потерпілого полягає насамперед у таких оперативно-рятувальних діях, як: 1) контроль кровотеч; 2) визначення стану дихальних шляхів; 3) ефективність функціонування дихання; 4) циркуляція крові; 5) недієздатність потерпілого; 6) вплив зовнішнього середовища (запобігання гіпотермії).

4. Безпосередній алгоритм рятувальних заходів у разі контузії людини передбачає застосування фахівцями підрозділів ЕМД/поліції таких дій: 1) контужену людину у несвідомому і безпорадному стані необхідно перемістити в безпечне місце, перевернути на спину; 2) викликати фахівців підрозділу ЕМД; 3) перевірити дихання і пульс у потерпілого, за необхідності (у разі порушення дихання) зробити штучне дихання; 4) перевірити ніс, рот і горло потерпілого (уникнення потрапляння пилу або піску).

5. На підставі діагностованих ознак ЧМТ послідовність дій рятувальників під час надання домедичної допомоги потерпілій особі у разі підозри в неї щодо травми голови є такими: 1) забезпечення безпеки для рятувальників та потерпілого; 2) фіксація шийного відділу хребта; 3) огляд постраждалого (визначення наявності свідомості, дихання); 4) виклик бригади ЕМД; 5) проведення серцево-легеневої реанімації за відсутності у травмованої особи самостійного дихання; 6) за відсутності ран у ділянці голови та інших пошкоджень – вкрити постраждалого термопокривалом/ковдрою; підтримати його психологічно; забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади ЕМД; у разі погіршення його стану зателефонувати до диспетчера підрозділу ЕМД, дотримуватись його рекомендацій; за наявності небезпеки – евакуювати постраждалого на довгій транспортувальній дошці; 7) якщо у постраждалого наявні рани в ділянці голови та інші пошкодження, спочатку накласти пов'язки на рани, далі – ті ж самі дії.

6. Важливе місце у разі надання домедичної допомоги особі за наявності в неї ознак контузії займають організаційні питання щодо забезпечення безпеки на місці події: 1) підозрювати про можливість продовження вибухів, проаналізувати безпечність стану навколишніх забудов, можливість зараження середовища токсичними матеріалами, наявність отруйних газів та інших небезпек; 2) у разі терористичного акту підозрювати можливу наявність додаткових вибухових пристроїв; 3) прибрати потерпілого якомога швидше з місця події, зважаючи на необхідність забезпечити для нього належні умови спокою та безпеки, а також доцільність захисту від уражаючих факторів подальших вибухів.

Перспективи подальших розвідок у такому напрямі досліджень. З огляду на запроваджений правовий режим воєнного стану в Україні, ускладнення бойовими діями умови проживання населення у прифронтових районах, проведення військами держави-агресора постійних артилерійських обстрілів чи авіаційних ударів не тільки по об'єктах критичної інфраструктури, а й по житлових масивах практично на всій території України на особливу увагу для подальшого дослідження заслуговують такі питання у системі надання домедичної допомоги потерпілим, як: 1) ураження осіб внаслідок вогнепальних (осколкових) поранень; 2) отримання травмованими механічних ушкоджень, що призвели до ампутації кінцівок чи ушкодження інших частин тіла (внаслідок обстрілу, у разі порушення заходів безпеки під час розмінування об'єктів чи під час руху ґрунтовими дорогами (відкритою місцевістю) на звільнених від окупантів територіях без обстеження їх вибухотехнічною службою; 3) припинення критичної (артеріальної) кровотечі тощо.

Список використаних джерел:

1. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України : Указ Президента України від 23 лютого 2022 року № 63/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/632022-41393> (дата звернення: 04.12.2022).
2. Контузія: симптоми і перша допомога. URL: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/kontuziya-simptomi-i-persha-dopomoga.html> (дата звернення: 06.12.2022).
3. Жукова Л. Що робити у разі контузії під час вибухів: симптоми і допомога. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/delat-kontuzii-vremya-vzryvov-simptomypomoshch-1648547341.html> (дата звернення: 29.11.2022).
4. Вайда Т.С. Довідник поліцейського з домедичної допомоги : довідкове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 424 с.
5. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 05.06.2019 № 1269. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05062019-1269-pro-zatverdzhennja-ta-vprovadzhennja-mediko-tehnologichnih-dokumentiv-zi-standartizacii-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (дата звернення: 28.11.2022).
6. Вайда Т.С. Долікарська допомога : навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.
7. Вайда Т.С. Тактична медицина як сучасний компонент навчальної дисципліни «Долікарська допомога» у системі професійної підготовки працівників Національної поліції України. *Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку-2016* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 жовт. 2016 р. Маріуполь, 2016. С. 98–101.
8. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практичний посібник для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Національної поліції. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 56 с.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.17>

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОКТРИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Степанян Рубен Едуардович,
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню окремих аспектів імплементації правоположень, що сформовані практикою Європейського суду з прав людини, у національну систему права.

Відзначається, що ґносеологія доктрин, що використовуються Європейським судом з прав людини у його діяльності, є чинником удосконалення процесу впровадження у національну систему права європейських стандартів забезпечення прав людини, що сформовані у межах держав-учасниць Ради Європи.

Вказується, що об'єктом посиленої уваги вітчизняних науковців тематика правоположень Європейського суду з прав людини стала внаслідок прийняття у 2012 році нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Наголошується, що основна увага вітчизняних науковців зосереджена на наявності чи відсутності у практики Європейського суду з прав людини прецедентного характеру. При цьому поза увагою залишається питання доктринальності рішень страсбурзького суду, взаємозв'язку доктрини і прецеденту саме у контексті діяльності судової інституції Ради Європи.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України дійсно багато у чому ґрунтується саме на цінностях європейської правової культури. Вказуються окремі доктрини, що були імплементовані у національне законодавство, а також дані з Єдиного державного реєстру судових рішень. Що дозволяє зробити висновки про належний рівень імплементації доктрин Європейського суду з прав людини в національній системі права (як у кримінально-процесуальне законодавство, так і практику застосування цього законодавства).

Резюмується, що важливою умовою подальшої євроінтеграції та реалізації євроатлантичного курсу є реалізація стандартів забезпечення прав людини, зокрема і в галузі кримінально-процесуального права. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України у цілому сприйняло судові доктрини Європейського суду з прав людини, що втілюють ідеї людської гідності, прав людини та верховенства права. Для органів національної влади важливим є подальший моніторинг практики Європейського суду з прав людини (у контексті зміни судових доктрин), не обмежуючись справами проти України і фактичне втілення правоположень у національній юриспруденції.

Ключові слова: доктрина «плодів отруйного дерева», Європейський суд з прав людини, кримінально процесуальне законодавство, національна система права, судова доктрина, судовий прецедент.

STATE AND PROSPECTS OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DOCTRINES' IMPLEMENTATION INTO CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

Stepanian Ruben Eduardovych,
Postgraduate Student
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the clarification of certain aspects of the implementation of legal provisions, formed by the practice of the European Court of Human Rights, into the national legal system.

It is noted that the epistemology of the doctrines used by the European Court of Human Rights in its activities is a factor in improving the process of introducing the European standards for ensuring human rights, formed within the member states of the Council of Europe, into the national legal system.

It is indicated that the themes of the European Court of Human Rights provisions became the object of increased attention by domestic scientists as a result of the new Criminal Procedure Code of Ukraine adoption in 2012.

It is emphasized that the main attention of domestic scientists is focused on the presence or absence of a precedent in the practice of the European Court of Human Rights. At the same time, the issue of the doctrinal nature of the decisions of the Strasbourg court, the relationship between doctrine and precedent in the context of the activity of the judicial institution of the Council of Europe, remains neglected.

The current Criminal Procedure Code of Ukraine is indeed largely based on the European legal culture values. Separate doctrines that have been implemented into national legislation as well as data from the Unified State Register of Court Decisions are indicated. This allows us to draw conclusions about the appropriate level of implementation of the European Court of Human Rights doctrines in the national legal system (both in criminal procedural legislation and in the practice of applying this legislation).

It is summarized that the implementation of human rights standards, in particular in the field of criminal procedural law, is an important condition for further European integration and implementation of the Euro-Atlantic course. The current criminal procedural legislation of Ukraine has generally adopted the judicial doctrines of the European Court of Human Rights embodying the ideas of human dignity, human rights and the rule of law. For national authorities, it is important to further monitor the practice of the European Court of Human Rights (in the context of changing judicial doctrines), not limiting to cases against Ukraine, and the actual implementation of legal provisions into national jurisprudence.

Key words: "the fruits of the poisonous tree" doctrine, European Court of Human Rights, criminal procedural legislation, national system of law, judicial doctrine, judicial precedent.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах подальшої демократизації українського суспільства, а також реалізації стратегічного напрямку розвитку української держави – євроінтеграції та євроатлантичного курсу – важливою є гармонізація національного законодавства зі стандартами, що сформувались в межах Європейського союзу. Фактором цього є також те, що на сучасному етапі розвитку суспільства саме законодавство виконує роль основного регулятора суспільних відносин (водночас, слід вказати, що йдеться про законодавство, яке відповідає вимогам верховенства права; оскільки в протилежному випадку такі прескриптивні тексти не розглядаються як такі, що набувають нормативного характеру).

У цьому аспекті слід вказати, що стандарти забезпечення прав і свобод людини найбільш системно відображено у прийнятій ще у 1950 році Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. При цьому дієвість норм цієї Конвенції забезпечується створенням та функціонуванням Європейського суду з прав людини.

Україна приєдналась до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у 1997 році, зобов'язавшись дотримуватись закріплених у цьому документі норм про права людини та визнавши юрисдикцію Європейського суду з прав людини. А у 2006 році Верховна Рада України приймає Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [1]. Що обумовлює серед іншого вивчення практики цього Суду, а зважаючи і на прецедентний характер його рішень, також імплементацію як норм Конвенції, так і тих доктрин, що сформовані у процесі діяльності цього Суду.

Відтак ґносеологія доктрин, що використовуються Європейським судом з прав людини у його діяльності, є чинником удосконалення процесу впровадження у національну систему права європейських стандартів забезпечення прав людини, що сформовані у межах держав-учасниць Ради Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вкажемо на те, що тривалий час окреслена проблематика не була в центрі уваги вітчизняних науковців, зокрема, у галузі кримінально-процесуального права відносин. Чинний на той час Кримінально-процесуальний кодекс був прийнятий за часів радянської держави (і хоча у нього були внесені зміни, однак аксіологічний контекст не можна змінити окремими доповненнями чи змінами окремих норм). Наведемо у цьому контексті слова відомого вченого Ф. Гаєка: «В умовах тоталітаризму в гуманітарних дисциплінах, таких, як історія, юриспруденція чи економіка, не може бути дозволено об'єктивне дослідження та єдиним завданням стає обґрунтування офіційних поглядів, факт очевидний і вже підтверджений практично. У всіх тоталітарних країнах ці науки стали найпродуктивнішими постачальниками офіційної міфології» [2, с. 106].

Об'єктом інтенції вітчизняних науковців окреслена проблематика стала внаслідок прийняттям та набуттям у 2012 році чинності новим Кримінально-процесуальним кодексом України, у якому були відображені здобутки (у першу чергу у аксіологічному аспекті) західної правової культури, пов'язані з визнанням людини основною цінністю, принципу верховенства права, дотримання прав та основоположних свобод людини.

Окремі аспекти окресленої тематики стали предметом пізнання таких вітчизняних вчених, як К. Антонов, В. Бурлака, Л. Гаврилюк, Д. Гудима, В. Дрозд, В. Завгородній, М. Корнієнко, Д. Сергєєва, М. Стоянов, А. Панова, В. Тертишник, Ю. Циганюк, І. Чупрікова та ін.

При цьому слід вказати на те, що у вітчизняному правознавстві основна увага в аспекті окресленої проблематики зосереджена на окремих доктринах, що використовуються Європейським судом з прав людини. Однак відсутнє комплексне дослідження загального розуміння доктрини у практиці цього Суду, системна їх характеристика, не висвітлюються стан і перспективи процесу імплементації таких доктрин тощо.

Очевидно, що в межах цієї роботи неможливо дати відповідь на всі поставлені питання, тому нами буде зосереджена увага лише на останній з вказаних тематик.

Метою цієї статті є загальна характеристика стану імплементації доктрин Європейського суду з прав людини в кримінально-процесуальне законодавство України та окреслення перспектив такої імплементації.

Виклад основного матеріалу. Слід вказати, що досягнення мети цього дослідження передбачає висвітлення окремих пропедевтичних положень, які є підґрунтям

наукового пізнання вказаного предмету. Тому вкажемо на ці положення, які обумовлюють розуміння вказаної у назві роботи проблематики.

По-перше, зважаючи на відсутність загального розуміння доктрин, що формуються у практиці Європейського суду з прав людини, необхідно навести дефініцію цього поняття.

Наголосимо, що основна увага вітчизняних науковців зосереджена (в аспекті правової природи) на наявності чи відсутності у практики Європейського суду з прав людини прецедентного характеру. При цьому поза увагою залишається питання доктринальності рішень страсбурзького суду, взаємозв'язку доктрини і прецеденту саме у контексті діяльності судової інституції Ради Європи.

Вкажемо на те, що у межах предмету нашого дослідження йдеться не стільки про правову доктрину (як джерела права, що об'єктивує право через праці відомих вчених-правознавців), скільки про судову доктрину, тобто те джерело права, що формується суддями Європейського суду з прав людини та відображається у прийнятих страсбурзьким судом рішеннях.

Саме тому під судовою доктриною ми розуміємо ту сукупність ідей, положень, принципів, теорій, що визначають порядок вирішення окремих питань при здійсненні Європейським судом з прав людини правосуддя та які знаходять відображення у рішеннях цього Суду. Додамо, що доктрина може стосуватися і загальних питань судового розгляду, однак все одно її застосування призводить до прийняття окремих рішень на окремих стадіях судового розгляду.

По-друге, варто вказати, що Європейський суд з прав у своїй діяльності утверджує цінності, які сформовані в межах європейської правової культури та які вказуються, зокрема, у преамбулі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Це і людські права, і демократія, і людська гідність, і верховенство права. Вказані поняття є такими, які важко визначити (не існує їх «єдино правильного» визначення, а їх зміст розкривається передусім через їх складові). При цьому сутнісний характер цих явищ розкривається саме через їх доктринальне обґрунтування, у тому числі і через судову доктрину Європейського суду з прав людини.

Отже, визначаючи стан імплементації доктрин Європейського суду з прав людини у національну систему права, слід вказати таке. Вище ми зазначили, що прийнятий нині чинний Кримінально-процесуальний кодекс України дійсно багато у чому ґрунтується саме на цінностях європейської правової культури. «Одним із небагатьох кроків влади, про який позитивно відгукуються правозахисні організації, є ухвалений в минулому році новий Кримінальний процесуальний кодекс. ...А про ступінь його прогресивності, на мій погляд, свідчать позитивні результати двох експертиз Ради Європи у 2007 і 2011 роках» [3] – вказується на одному з інтернет-ресурсів. «Новий КПК – єдиний за всю історію незалежної України кодекс, який поставив на перше місце інтереси обвинуваченого, а не правоохоронних органів. ... Новий КПК дає змогу забезпечити реальну, а не декларовану процесуальну рівність сторін та утвердити змагальність процесу, який стає дотичним не тільки до судового розгляду, а також і до етапу розслідування» [4].

«Рада Європи позитивно оцінює нову редакцію Кримінально-процесуального кодексу України (КПК). Про це під час круглого столу повідомив експерт Ради Європи Ерік Сванідзе... «Ми отримали хороший текст кодексу, але його виконання має відповідати практиці Європейського суду ... – заявив експерт» [5].

Наведені цитати з інтернет-ресурсів (це лише невелика їх кількість. Позитивних відгуків щодо нового Кримінально-процесуального кодексу значно більше) дозволяють зробити припущення про те, що у цілому норми кримінально-процесуального

законодавства закріпили положення тих доктрин Європейського суду з прав людини, які розкривають сутнісний характер означених вище правових цінностей.

У цьому аспекті доцільно згадати для прикладу доволі важливу доктрину, що перманентно використовується Європейським судом з прав людини і яка знайшла відображення у тексті Кримінально-процесуального кодексу України. Маємо на увазі доктрину «плодів отруйного дерева», яка ставить низку вимог до доказів, що використовуються у кримінальному процесі, зокрема, якщо вони були отримані з порушенням прав людини. Так, відповідно до ч. 1 ст. 87 цього нормативно-правового акту (якої не було у попередній редакції закону) «Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини» [6].

Не можна обійти увагою і безпосереднє закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві доктрини верховенства права (зокрема у формі принципу верховенства права). Це був правильний крок у сучасних умовах, хоча у ст. 8 Конституції України вказується на визнання принципу верховенства права та його дію у національній системі права [7]. При цьому наголосимо, що при закріпленні цього принципу у національному кримінально-процесуальному законодавстві законодавець використав бланкетний спосіб, відсилаючи суб'єктів кримінального провадження навіть не до національного законодавства, а до практики Європейського суду з прав людини.

Окремо слід згадати і доктрину юридичної визначеності, яка стала складовою частиною кримінально-процесуального законодавства, зокрема, через закріплення принципу верховенства права, а також через зміст цього законодавства. Додамо, що доволі часто у практиці Європейського суду з прав людини згадується ця доктрина в контексті здійснення органами публічної влади негласної діяльності. «Норма права є «передбачуваною», якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку. Суд наголошував на важливості цього принципу стосовно таємного спостереження» [8] – вказав страсбурзький суд у справі «Volokhy проти України». Це положення постійно відтворюється Європейським судом з прав людини у своїх рішеннях. Згадаємо справи Malone проти Сполученого Королівства [9], Amann проти Швейцарії [10] та ін.

У цьому аспекті варто вказати на закріплення у Кримінально-процесуальному кодексі України глави 21, у якій закріплено інститут негласних слідчих (розшукових) дій [6]. Цей інститут дійсно відповідає передовим практикам європейських держав та стандартам забезпечення прав людини. Його наявність у кримінально-процесуальному законодавстві значно обмежила діяльність різних спецслужб держави у контексті їхніх можливостей отримання конфіденційної інформації про особу без достатніх для цього підстав, позбавивши органи правопорядку права вести спостереження за людиною з метою досягнення «суспільного блага». Мета не виправдовує засобу і будь-яке обмеження прав людини повинно бути здійснене з дотриманням необхідних умов, що визначаються у законодавстві.

До вказаного слід вказати також таке. За запитом «плодів отруйного дерева» у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 315 рішень національних судів (кримінальна форма судочинства), що були прийняті протягом 2021 року.

За запитом «верховенства права» у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 20883 рішень національних судів (кримінальна форма судочинства), що були прийняті протягом 2021 року.

Так, очевидним є факт, що частина рішень приймалась у межах однієї справи (ухвали, апеляційні інстанції тощо), частина згадок цих доктрин не завжди відповідає сутності відповідних правових явищ, однак, вважаємо, що ці цифри є доволі показовими.

Вважаємо, що наведена інформація дозволяє зробити відповідні висновки про стан імплементації доктрин Європейського суду з прав людини в національній системі права. При цьому можна говорити як про кримінально-процесуальне законодавство, так і про практику застосування цього законодавства.

Ураховуючи вказане, доцільно перейти до визначення подальших перспектив імплементації правоположень, що визначені у практиці Європейського суду з прав людини.

В цьому аспекті доцільно вказати на те, що практика Європейського суду з прав людини не є категорією статичною. Судові доктрини, у тому числі й ті, що формуються Європейським судом з прав людини, змінюються зі зміною суспільних відносин, на регулювання яких вони спрямовані. Відтак у цьому контексті необхідно відзначити потребу постійного моніторингу практики страсбурзького суду задля імплементації відповідних змін у національну систему права.

Важливим аспектом імплементації доктрин Європейського суду з прав людини у національну юриспруденцію є імплементація на сутнісному рівні. Мається на увазі те, що основним завданням реалізації відповідних положень доктрин є реалізація тих цінностей, гарантією яких вони виступають. При цьому не важливим є посилання, наприклад, у рішенні національних органів судової влади. Головне – це не згадка відповідної доктрини, а її фактичне застосування. Вище ми вказували на кількість посилань на окремі доктрини вітчизняних суддів. Так, на першому етапі впровадження доктрин доцільним і навіть необхідним є таке посилання. В подальшому, на нашу думку, можливим є фактичне застосування і без можливої згадки як назви доктрини, так і вказівки окремих рішень Європейського суду з прав людини.

Висновки. Таким чином, важливою умовою подальшої євроінтеграції та реалізації євроатлантичного курсу є реалізація стандартів забезпечення прав людини, зокрема і в галузі кримінально-процесуального права. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України у цілому сприйняло судові доктрини Європейського суду з прав людини, що втілюють ідеї людської гідності, прав людини та верховенства права. Для органів національної влади важливим є подальший моніторинг практики Європейського суду з прав людини (у контексті зміни судових доктрин), не обмежуючись справами проти України і фактичне втілення правоположень у національній юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
2. Гаєк Ф. *Шлях до рабства* / Пер. з англ. С. Рачинський. Київ : «Наш Формат», 2022. 208 с.
3. КПК і європейські цінності: опозиція хоче назад до СРСР? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/04/9/6986406/>.
4. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України покликаний забезпечити європейські цінності та принципи в дотриманні прав людини. URL: <http://www.golos.com.ua/article/88676>.
5. Тейшейра: ЄС сподівається, що новий КПК України буде прийнятий найближчим часом. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/teysheyra-es-nadeetsya-chto-novyy-upk-ukrainy-budet-prinyat-23012012125800>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Case of Volokhy v. Ukraine. Application no. 23543/02. 2 November 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77837>.

9. Case of Malone v. United Kindom. Application no. 8691/79. 2 August 1984. URL: [https://hudoc.echr.coe.int › app › conversion › pdfю](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf)

10. Case of Amann v. Switzerland. Application no. 27798/95. 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497>.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 005:004:81.243

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.18>

РОЛЬ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Васта Валерія Володимирівна,
викладач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Пренько Яна Олегівна,
orcid.org/0000-0002-6223-7850
викладач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто спосіб упровадження нових інформаційних технологій у процесі викладання та навчання з метою підвищення якості освіти. В умовах сьогодення використання інформаційних технологій є невід'ємною частиною успішного вивчення іноземної мови студентами-юристами. Отже, необхідність введення ІКТ у навчальний процес дозволить витратити мінімум часу на підготовку до занять та полегшить навчання студентам, при цьому збільшить ефективність засвоєння матеріалу.

Ефективність вивчення англійської мови студентами може бути підвищена за рахунок більш ефективного формування лексичних та перекладацьких навичок у разі використання комп'ютерного чи електронного словника, створеного на основі сучасних досягнень інформаційних технологій. Слід зазначити, що застосування словника все ще залишається однією з найкращих можливостей для пошуку визначень слова, його перекладу та добору синонімічного ряду у разі потреби. Під час навчання у закладі вищої освіти юридичного профілю здобувачам вищої освіти доводиться мати справу зі спеціалізованими текстами, де значення терміна не завжди визначається першим із багатьох наданих варіантів перекладу. Окрім того, важливо враховувати специфіку текстів та професійну сферу спілкування. Дискусії у галузі перекладознавства та методів навчання мов не завжди однозначно схилиються на користь необхідності звернення до професійного словника. Під час підготовки майбутніх фахівців юридичного напрямку професійна підготовка пов'язана з одним із організуючих способів навчального процесу

та створенням нових технологічних підходів до організації діяльності студентів з опорою на сучасні інформаційно-комунікаційні технології.

Використання повного спектра технічної підготовки та інформаційних ресурсів у навчанні іноземних мов відповідає сучасній навчальній парадигмі та підвищує пізнавальну діяльність учнів. Тож використання електронних лексикографічних систем у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» у закладах вищої освіти структури МВС України є ефективним інструментом формування та розвитку компетенцій у галузі перекладу вузькопрофільних текстів.

Ключові слова: електронний словник, сучасні інформаційні технології, вища освіта, лексичні та перекладацькі навички, словниковий запас.

THE ROLE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES AT THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Vasta Valeriia Volodymyrivna,
Lecturer at the Department of General
Law and Socio-Humanitarian Disciplines
(Kherson faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Prenko Yana Olehivna,
orcid.org/0000-0002-6223-7850
Lecturer at the Department of General
Law and Socio-Humanitarian Disciplines
(Kherson faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article examines the method of introducing new information technologies in the process of teaching and learning in order to improve the quality of education. In today's conditions, the use of information technologies is an integral part of the successful study of a foreign language by law students. Therefore, the need to introduce ICT into the educational process will allow spending a minimum of time on preparing for classes and facilitate students' learning, while increasing the efficiency of learning the material.

The effectiveness of English language learning by students can be increased due to the more effective formation of lexical and translation skills when using a computer or electronic dictionary created on the basis of modern advances in information technology. It should be noted that using a dictionary is still one of the best options for finding word definitions, translating them, and selecting synonyms when necessary. While studying at a legal institution of higher education, students of higher education have to deal with specialized texts, where the meaning of a term is not always determined by the first of many translation options provided. In addition, it is important to take into account the specifics of the texts and the professional sphere of communication. Discussions in the field of translation studies and language teaching methods are not always unambiguously in favor of the need to refer to a professional dictionary. During the training of future specialists in the legal field, professional training is related to one of the ways of organizing the educational process and the creation of new technological approaches to the organization of students' activities based on modern information and communication technologies.

The use of a full range of technical training and information resources in foreign language learning corresponds to the modern educational paradigm and increases the cognitive activity

of students. Therefore, the use of electronic lexicographic systems in the process of studying the discipline "Foreign language of professional direction" in institutions of higher education of the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is an effective tool for the formation and development of competencies in the field of translation of narrow-profile texts.

Key words: electronic dictionary, modern information technology, high education, lexical and translation skills, vocabulary.

Вступ. Метою цієї статті є дослідження ролі сучасної інформаційної технології у вивченні іноземних мов. Отже, основним завданням є аналіз основних форм організації роботи з використанням інформаційних технологій (особливо електронні словники). Тому наша мета – виявити позитивні сторони використання комп'ютера на заняттях іноземної мови. Нині виявляється великий інтерес до підвищення ролі іноземної мови в діяльності випускників вищих навчальних закладів. Використання інформаційних технологій під час занять з іноземної мови надзвичайно актуальні й водночас це проблемне питання для викладачів іноземної мови.

У методиці викладання іноземних мов ця проблема розробляється з початку 80-х років ХХ ст. Аналіз наукової, педагогічно-методичної літератури свідчить про те, що досліджувана тематика не має системного характеру і, як правило, спирається на традиційні технології навчання мови, що не забезпечує ефективності та необхідного рівня підготовки. Наявні комп'ютерні курси, програми, словники для вивчення мови, розв'язання навчальних проблем не підтримуються належним науково-методичним забезпеченням, що ускладнює їх впровадження в широку педагогічну практику.

Велику роль в опануванні іноземної мови відіграє словниковий запас. Сукупність слів будь-якої мови становить словниковий запас. Лексика як провідний компонент спілкування з'являється в мовленні у взаємодії з граматикою і фонетикою. За допомогою лексики можна передати думки і почуття людини. Словникові запаси повинні бути поглинені системою, яка пов'язана зі здібностями мозку людини запам'ятовувати логічно організований матеріал, аналізувати, синтезувати та узагальнювати його [1, с. 326–328].

На жаль, у мовному курсі проблемою підвищення ефективності навчання є словниковий запас. Це пов'язано з тим, що студенти, накопичуючи певний словниковий запас, важко запам'ятовують нові слова та зберігають їх у пам'яті. Отже, це початок процесу забування лексичних одиниць. У зв'язку з цим якість мовлення як усного, так і письмового страждає, оскільки безпосередньо залежить від формування лексичних одиниць і навичок перекладу. Крім того, розширення діапазону комунікаційних ситуацій вимагає більшого обсягу лексичних одиниць і кращих навичок перекладу. Отже, постає питання необхідності збільшення словникового запасу здобувачів вищої освіти та кращого і ефективнішого запам'ятовування і збереження лексичних одиниць у пам'яті шляхом організації інтенсивного навчання їх використанню для створення самостійних мовленнєвих конструкцій для якісного перекладу. Це неможливо без зміни не тільки змісту навчання, а і самого підходу до викладання цього предмета. Зовсім нові можливості відкриваються у зв'язку з появою доступного комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення. Процес формування лексико-перекладацьких навичок на всіх його етапах потребує використання словника, який дозволяє зберігати лексичні одиниці, відтворювати їх на основі графічних символів, забезпечувати виконання різноманітних лексичних вправ, організовувати швидкий пошук потрібних лексичних одиниць та виконувати якісний переклад.

Виклад основного матеріалу. Користування словником донині залишається однією з найкращих можливостей визначити значення слова. Безсумнівно, потрібно враховувати специфіку текстів і професійну сферу спілкування. Дискусії в галузі

перекладознавства та методики викладання мов не завжди однозначно схилиються на користь необхідності звернення до фахових словників. Деякі методисти вважають, що в процесі читання навчальної спеціалізованої літератури іноземною мовою необхідно використовувати насамперед механізм природної здогадки, антиципації значення слова або тексту загалом. Наприклад, якщо незнайоме слово неважливе для загального розуміння тексту, його зміст можна здогадатися за аналогією, з контексту або за допомогою словотвору, тоді потрібно читати далі, не вдаючись до допомоги словника. В інших випадках потрібен словник [2]. Механізм антиципації доцільно використовувати під час перекладу зарубіжної спеціалізованої літератури. Однак необхідно враховувати, що мета читання – чи є це загальне чи повне розуміння тексту, часткове вилучення необхідної інформації або точний переклад змісту. Якщо студенти не мають досить міцних навичок використання довідкових джерел інформації, то труднощі відкладання та дратівливості у пошуку відповідного перекладу може призвести до негативного ставлення до словників і, як наслідок, до перекладацької діяльності загалом. Нині існує безліч способів самостійного перекладу і використання замість нього технічних можливостей, а саме мобільних додатків. Як наслідок, навички читання та розуміння іноземної мови не розвиваються, а тому основні освітні цілі не виконуються. Вирішальним фактором у роботі зі словниками є час. Довгий і безуспішний пошук може стати демотивуючим фактором.

Можливість швидкого і правильного використання словника не є метою вивчення іноземної мови професійного спрямування у вищій школі, хоча це базова частина навичок перекладу. Словник також може служити інструментом для розвитку рецептивних та продуктивних навичок засвоєння іноземної мови. Що стосується цілеспрямованої роботи студентів з перекладу текстів за фахом, більшість студентів може нехтувати процесом перекладу, а бажання швидкого результату часто призводить до відмови від електронних словників на користь програм перекладу. Нині інформаційні технології посідають значне місце не тільки серед людей, які професійно займаються комп'ютерними технологіями, але також у сфері різних професій, включаючи лінгвістів, перекладачів, юристів і фахівців, які потребують мобільного перекладу іншомовної інформації. Тому електронний лінгвістичний словник є сучасним, актуальним і мобільним засобом оптимізації процесу перекладу іншомовної лексики. Електронні словники, на відміну від традиційних, дозволяють прискорити та мобілізувати темп навчання іноземних мов, спростити пошук потрібних лексичних одиниць, поглибити та урізноманітнити навчання англійської мови. З огляду на стрімкий розвиток технологій розробники електронних словників досить швидко реагують на зміни мовної ситуації. Користувач електронного словника має можливість оновити вже встановлену програму на будь-якому гаджеті за допомогою Інтернету.

Інтеграція у світовий і міжнародний вектор розвитку освіти, впровадження смарт-технологій веде до реформування сучасної системи вищої освіти. Одним із ключових напрямів у підготовці майбутніх спеціалістів є професійна підготовка. Використання повного спектра технічних, навчальних та інформаційних ресурсів у викладанні мови відповідає сучасній освітній парадигмі та активізує пізнавальну діяльність студентів. Так, використання електронних систем у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування» у закладі вищої освіти юридичного профілю є ефективним засобом формування та розвитку компетенцій у сфері перекладу текстів.

Згідно з дослідженнями М.А. Хлібової, «завдання подати інформацію іноземною мовою значно складніше, ніж завдання сприйняття іншомовного тексту» [4, с. 169]. Ефективний переклад вимагає знання предметної галузі та володіння мовою. Водночас

переклад науково-технічного тексту повинен відповідати основним універсальним вимогам: точності, абстрактності, логічності та об'єктивності [4]. Еквівалентність і точність перекладу науково-технічного тексту значною мірою залежить від термінології словника. Не тільки обсяг словника, але також і організація словника дуже важливі. Особливо це стосується електронних словників, які можуть запропонувати набагато ширший словниковий запас, ніж класичний паперовий.

Отже, створення електронних словників є перспективним напрямом практичної лексикографії, який активно розвивається. Слід враховувати, що електронні словники скорочують час пошуку, вони містять необмежену кількість інформації, забезпечують одночасний пошук не тільки за назвою словникової статті, а й у всьому величезному обсязі словників вони можуть подавати звуки слів і словникові статті. Звідси електронний формат значно прискорює пошук необхідної словникової одиниці, тобто дуже важливий для звичайного користувача. Внаслідок функції пошукових систем слова з помилками в рядку пошуку можна надати правильні або запропоновані варіанти написання в електронній версії словника. Електронний словник може надати інформацію, яка показує його функціонування у фразеологізмах, а також значно розширює опис словникової одиниці. Це опис граматичних характеристик, складу слова, особливостей вимови, походження, необмежену кількість контекстів, фразеологізмів, концептуальних та культурних компонентів тощо. Це різноманіття характеристик робить словник універсальним, дозволяючи користувачам відстежувати походження та функціонування слова з урахуванням особливостей його використання в мовленні. Електронний формат дає можливість розміщення додаткових ілюстрацій, схем, малюнків, використання відео або запис звуків живої мови у словниковій статті. Таким чином, самі ці функції електронного словника дають можливість здобувачеві вищої освіти не тільки знайти переклад тієї чи іншої одиниці мовлення, а й збагатити власний словниковий запас фразеологічними сполуками та синонімічними рядами.

До особливостей електронного словника слід віднести: велику здатність до відображення змісту словникової статті, включаючи можливість їх показу за різними критеріями; використання різноманітних графічних засобів, які не використовуються у звичайних словниках.

Електронний словник дає можливість використовувати для доступу до вмісту різні лінгвістичні технології, такі як морфологічний і синтаксичний аналіз, повнотекстовий пошук, розпізнавання і синтез звуку. Специфіка словникового реагування полягає в тому, що словник надає широкий спектр інформації про слова чи фрази, а не просто переклад слова, що передбачає активне виділення кількох можливих обґрунтованих альтернатив вжитку мовленнєвої одиниці. Отже, у цьому контексті «паперові» словники є абсолютно застарілим явищем.

Отже, електронний словник – це сучасна лексикографія: обсяг, що зберігається на невеликих носіях та має інформативний контент, характеризується значним скороченням витрат часу на знаходження необхідних даних; простотою використання, що забезпечується діалоговим методом взаємодії з комп'ютером, зручним та зрозумілим інтерфейсом програми, що допомагає користувачеві швидше та ефективніше освоїти як саму програму, так і її можливості. Завдяки електронним базам лінгвістичних даних сучасні словники містять багатий матеріал, це допомагає збагатити лексичний запас здобувачів вищої освіти. Електронні словники можна класифікувати за типом виконуваних завдань (наприклад, словники формального роду та відмінка іменників), за характером лексичних одиниць (це включає словники словоформ, що складається з переліку всіх слів), згідно зі способом упорядкування словників (наприклад, алфавітний) [5, с. 145–147].

Важливим є той факт, що багато дослідників виділяють серед пріоритетних спеціальних словників Інтернету, які реєструють і обробляють окремі словникові групи: словник американських регіональних термінів; термінологічний або глосарій словників, напр. Глосарій тропічної медицини, словник з управління та технологій [6]. Інтернет-енциклопедії представлені як загальні (напр. Encyclopedia Britannica) та спеціальні типи (наприклад, Financial Encyclopedia). Крім того, енциклопедії останнім часом набули популярності, оскільки в них користувачі можуть знайти відповіді на найпоширеніші питання (наприклад енциклопедія Encarta). Отже, очевидно, що електронні лексикографічні продукти активно й успішно завоюють позиції [5, с. 145–147].

Висновки. Основною метою застосування нових інформаційних технологій у процесі викладання та навчання є підвищення якості освіти. Ефективність вивчення англійської мови студентами можна підвищити завдяки ефективнішому формуванню лексичних і перекладацьких навичок у разі вживання, а комп'ютерний словник створений на основі сучасних досягнень інформаційних технологій.

Завдання електронних словників – задовольнити потреби широкої аудиторії; тому їхня головна якість – це корисність і доступність. Вони має відповідати на запити користувачів з будь-яким мовним досвідом. Це досягається шляхом структурування словникової статті, яка є компетентною, зручної обробки інтерфейсу. Тому розвиток засобів навчання викликає розвиток нових методів навчання, відродження методів, які не могли реалізувати без їх використання. Слід згадати методи, які дали життя засобам навчання нового покоління, наприклад методи «інтерактивного навчання», які суттєво відрізняються від методів, які зазвичай використовують: швидку зміну темпу викладу навчального матеріалу, форми викладу, модифікацію його змісту тощо залежно від результатів навчання. Тому використання електронних словників у навчальному процесі є перспективним, незворотнім і цілеспрямованим процесом адаптації сучасної освіти до зростаючого потоку інформації.

Список використаних джерел:

1. Бутаєв Ш.Т. Про методику вдосконалення роботи зі словником. *Молодий вчений*. 2012. № 10. С. 326–328. URL: <https://moluch.ru/archive/45/5476/>.
2. Журавльова Н.Н., Попутникова Л.А., Орлов Д.А. Проблема використання словників та електронного перекладацького сервісу при перекладі спеціальної літератури з німецької мови. *Сучасні проблеми науки та освіти*. 2017. № 4. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=26551> (дата звернення: 13.09.2022).
3. Кревський І.Р., Тусков А.А., Артамонова Ю.З., Юдіна Є.З. Розвиток SMART-освіти. *Конкурентоспроможність у світі: економіка, наука, технології, юриспруденція*. 2016. № 7-1. С. 169–171.
4. Хлибова М.А. Особливості російсько-англійського перекладу науково-технічної статті. *Філологічні науки. Питання теорії та практики*. 2017. № 11 (77). Ч. 2. С. 169–171.
5. Кашеварова І.С. Електронний словник як новий етап у розвитку лексикографії. *Молодий вчений*. 2010. № 10. С. 145–147. URL: <https://moluch.ru/archive/21/2055/> (дата звернення: 13.09.2022).
6. Паперова лексикографія та її комп'ютерний вираз. URL: <http://www.lingvo-plus.ru/leksikografiya/>.

УДК 371.33+316.485.

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.19>

ПРОБЛЕМА СОЦІОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПОПЕРЕДЖЕННІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Камінська Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Федорченко Олег Володимирович,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Одеса, Україна)

У статті висвітлюються особливості та шляхи удосконалення викладання дисципліни «Соціологія» у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Проаналізовано досвід провідних вчених у цій галузі знань. Показано, що для професійної підготовки фахівців-правоохоронців особлива увага повинна приділятися соціологічній і соціально-психологічній складовій частині освіти. У тому числі й розвитку вмінь і навичок попередження негативних проявів девіації. Це вкрай важливо, оскільки хоча рівень злочинності в Україні знизився за п'ять останніх років, однак у порівнянні з державами Європи є незадовільним. Авторами зазначається, що зменшення рівня злочинності на пряму залежить від якості превентивних дій щодо проявів девіації.

Висвітлено принципи, які покладені в основу соціологічної освіти здобувачів вищої освіти: принцип фундаментальності, принцип практичної спрямованості навчання, принцип персоніфікації. У статті зазначено й підходи викладання Соціології: з позиції розгляду соціальних явищ та закономірностей їх виникнення та перебігу або з позиції дослідження причин виникнення асоціальних проявів поведінки особи та розробки методів їх попередження.

Здійснено аналіз обсягу передбачених годин для вивчення дисципліни Соціологія у вишах МВС. Для спеціальності 081 Право за п'ять років суттєвих змін не відбулося. Серйозне збільшення як загальної кількості, так і аудиторних години спостерігається для спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. Однак, зазначають автори, внутрішнє наповнення тематичного плану робочих програм дисципліни Соціологія потребує удосконалення. А саме необхідно вводити у тематичний план навчальної дисципліни теми на кшталт «Соціологія девіантної поведінки» і «Соціологія конфлікту».

Авторами обґрунтовується необхідність введення в курс навчальної дисципліни практичних занять. Висвітлюються функції практичного заняття.

Зроблено пропозиції щодо покращення викладання дисципліни Соціологія. Варто збільшити кількість аудиторних годин на тему девіації та конфліктології. Крім того

необхідно виділити на дисципліну й практичні заняття, на яких можна буде присвятити час напрацюванню практичним вмінням щодо мінімізації девіантних проявів.

Ключові слова: соціологія, девіантна поведінка особистості, конфлікт, попередження девіантної поведінки особистості.

PROBLEM OF SOCIAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT SPECIALISTS IN PREVENTING DEVIANT PERSONAL BEHAVIOR

Kaminskaya Olena Anatoliivna,
Ph.D. in History, Associate Professor,
Professor at the Department
of the General and Socio-humanitarian
disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Fedorchenko Oleh Volodymyrovych,
PhD in History,
Associate Professor at the Department
of the General and Socio-humanitarian
disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article highlights the peculiarities and ways of improving the teaching of the discipline "Sociology" in the higher education establishments with specific conditions. The outstanding scientists' experience in this sphere of knowledge has been analyzed. It is shown that for the professional training of law enforcers, special attention should be paid to the sociological and socio-psychological components of education including the development of skills and abilities to prevent negative manifestations of deviance. This is extremely important because the level of crime in Ukraine has decreased over the past five years although it is still unsatisfactory in comparison with European countries. The authors emphasize that the reduction of crime directly depends on the quality of preventive actions regarding manifestations of deviance.

The principles, which are in the basis of sociological education of higher establishments students, are highlighted: the principle of fundamentality, the principle of practical orientation of education, the principle of personification.

The approaches of teaching Sociology are indicated in the article as well: from the point of examining social phenomena and the patterns of their occurrence and course and from the point of researching the causes of antisocial manifestations of a person's behavior and elaborating methods of their prevention.

The number of hours provided for studying the discipline of Sociology in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs has been analyzed. There have been no significant changes for the speciality 081 Law over the past five years. A serious increase in both total number and classroom hours is observed for the speciality 262 Law Enforcement Activities.

However, the authors note that the internal content of the thematic plan of work programs of the discipline "Sociology" needs to be improved, namely, such topics as

“Sociology of deviant behavior” and “Sociology of conflict” are necessary to be introduced in the thematic plan of the educational discipline.

The authors put forward the necessity of introducing practical classes into the course of the educational discipline, and the functions of a practical class are highlighted.

Proposals have been made to improve the teaching of “Sociology”: increasing the number of classroom hours on the topic of deviance and conflict studies and working on practical skills to minimize deviant manifestations.

Key words: sociology, deviant personal behavior, conflict, prevention of deviant personal behavior.

Актуальність теми. Враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства, вкрай необхідно підготувати висококваліфікованих фахівців у сфері права та правоохоронної діяльності. Вони повинні володіти розвиненою правосвідомістю, базовими знаннями про причини відхилення особи від соціальних норм поведінки, сучасні соціальні та соціально-психологічні процеси, що породжують девіантну поведінку, і можливості державних та правоохоронних органів протидіяти їй. Це також дозволить підвищити рівень професійної правосвідомості, розширити соціологічний світогляд майбутніх фахівців-правоохоронців та юристів.

Варто наголосити, що тема «Девіантна поведінка» є предметом значної кількості наукових розвідок [1–3], приділяється увага й методиці викладання соціології у вишах [4], не оминулась увагою і проблема підготовки вузьконаправлених спеціалістів [5–7]. Однак треба констатувати, що проблемі, винесеній у заголовок розвідки, науковці майже не приділяють уваги.

Мета статті полягає в удосконаленні викладання навчальної дисципліни Соціологія у закладах вищої освіти з специфічними умовами навчання.

Для досягнення цієї мети використані такі **методи**: дедуктивний аналіз наукової та науково-методичної літератури з питань викладання соціології в контексті наукового роз'яснення й з'ясування соціологічних і соціально-психологічних причин злочинності й девіантної поведінки особистості та їх попередження. Також використаний особистий педагогічний досвід професійної підготовки фахівців у сфері запобігання конфліктних ситуацій при девіантній поведінці особистості.

Одним із головних напрямків забезпечення державної і суспільної безпеки є попередження злочинності. Тому під час професійної підготовки майбутніх фахівців-правоохоронців особлива увага повинна приділятися соціологічній і соціально-психологічній складовій освіти.

Скорочення безпосереднього спілкування, зростання відхилень у поведінці, правопорушень серед населення зробили питання профілактики девіантної поведінки особливо значущим, яке набуває сьогодні стратегічного характеру. Все це впливає на рівень злочинності в державі.

Для ілюстрації наведемо статистику. Так, за 2017 р. в Україні зареєстровано 523911 кримінальних правопорушень, за аналогічний період 2021 р. – 321443 [8]. Видно, що за 5 річний термін в Україні зменшилася кількість злочинів, що є позитивною тенденцією.

Але варто зробити ще одне порівняння. Зважаючи на те, що Україна є кандидатом на членство в ЄС, слід навести і порівняти стан злочинності в Україні з державами ЄС. За основу будемо брати дані з сервісу Numbeo. Так, у 2017 р. з 39 держав Європи Україна займала 1 місце за рівнем злочинності, за нею йшли Швеція та рф. У 2021 році з 41 держави зазначеної у переліку – 3 місце. Попереду Білорусь і Франція, а позаду Швеція та Молдова [9]. Видно, що справа зсунулася з мертвої точки, але до задовільних результатів ще дуже далеко. Тому в Україні є над чим працювати у сфері зниження рівня злочинності.

Одним із ключових моментів зниження злочинності є попередження девіантної поведінки серед населення правоохоронцями. Одразу зазначимо, що автори у даній статті розглядають власне лише одну сторону девіантної поведінки, а саме негативну. В подальшому в статті під девіантною поведінкою буде матися на увазі саме негативна. До основних видів останньої належать перш за все злочинність, алкоголізм, наркоманія, схильність до правопорушень, а також самогубство і проституція [10].

Питання девіантної поведінки розглядається у курсі навчальної дисципліни Соціологія. Вона є важливою складовою частиною професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Як необхідний компонент сучасної вищої освіти ця дисципліна має велике загальнотеоретичне і прикладне значення. Вивчення курсу Соціологія засноване на використанні знань здобувачів вищої освіти із суспільних наук (Історії держави та права, Юридичної деонтології, Теорії держави та права тощо). Засвоєння соціологічних знань, формування навичок і вмінь використовувати їх, зокрема у сфері попередження девіантної поведінки, є передумовою успішної професійної діяльності.

Зазначимо, що основними принципами, які покладені в основу соціологічної освіти здобувачів вищої освіти, є: принцип фундаментальності, принцип практичної спрямованості навчання, принцип персоніфікації. Вони дають можливість сформувати у студентів уявлення про соціологію як науку, наблизити зміст навчального процесу до реалій сучасного суспільства, сформувати цілісне і структуроване уявлення про загальну соціологічну характеристику сучасного суспільства, а також створити умови для застосування отриманих знань у конкретних ситуаціях [11, с. 766].

Щодо викладання дисципліни Соціологія існують різні підходи. Наприклад, з позиції розгляду соціальних явищ та закономірностей їх виникнення та перебігу або з позиції дослідження причин виникнення асоціальних проявів поведінки особи та розробки методів їх попередження. Використовуючи останній підхід вивчення Соціології, майбутні правоохоронці набувають не тільки загальнотеоретичних знань, а й отримують конкретно-практичні знання навички щодо зміцнення правопорядку та зниження рівня злочинності шляхом попередження девіантної поведінки.

Ще однією вимогою до соціологічної підготовки є професійна спрямованість. Так, навчаючи майбутніх правоохоронців, особливу увагу необхідно приділити вивченню методів і способів попередження девіантної поведінки особистості або групи в суспільстві, оскільки їх застосування в майбутній професійній діяльності дозволить значно знизити рівень злочинності у соціумі.

Для аналізу можливостей дисципліни Соціологія у першу чергу звернемося до динаміки годин, виділених для її опанування на прикладі Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (див. табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг відведеного часу для вивчення дисципліни Соціологія

Спеціальність	2016–2017 н.р.			2022–2022 н.р.		
	Всього год.	Лекції год.	Семінари год.	Всього год. (%)*	Лекції год. (%)*	Семінари год. (%)*
262 Правоохоронна діяльність	30	6	8	90(300%)	20(333%)	20(250%)
081 Право	60	16	14	90(150%)	14(88%)	16(114%)
Примітка*	% до відведеного часу у 2016–2017 н.р.					

Аналізуючи дані таблиці, спостерігаємо таке: для спеціальності 081 Право збільшено загальну кількість годин у півтора рази. Однак це дійство вважаємо фіктивним, оскільки

аудиторний фонд як був 30 годин, так і залишився, лише паритетно змінилася кількість з лекційних на семінарські заняття. Чому ж фіктивно? Тому що збільшення на 30 годин самостійної роботи здобувача вищої освіти майже ніяк не вплине на якість його підготовки, оскільки він сам регулює, скільки йому потрібно часу для опанування тієї чи іншої теми. Якщо врахувати, що рівень знань, умінь та здібностей у курсантів (студентів) різний – визначити, скільки часу потрібно для опанування тієї чи іншої теми взагалі – задача з непростих, а скоріше – нездійснена. Тому збільшувати години на самостійну роботу студентів, гіпотетично, можна до безкінечності. Якщо навіть збільшити і в 5 разів загальний обсяг для опанування дисципліни – це нічого не змінить, ба більше – спричинить клопіт викладачеві, який на новий навчальний рік буде перероблювати тематичний план дисципліни і робочу навчальну програму, збільшуючи обсяг годин на всі теми курсу. Але треба визнати: виглядає ефектно (можна розмахувати робочими навчальними планами і твердити «як же збільшилася кількість годин»), але не ефективно (по суті все залишилося як і було). Причина криється у фінансовій складовій (але це предмет іншої розвідки).

Перейдемо до наступної позиції – 262 Правоохоронна діяльність. Не можна заперечувати той факт, що години для опанування курсу Соціологія реально збільшилися. І ми говоримо не про загальні, які зросли втричі, а про реальні аудиторні години. Вони збільшилися практично у три рази, що не може не радувати. Чим викликана така щедрість Департаменту персоналу МВС, який розробив Типовий навчальний план, можна тільки здогадуватися [12, с. 1]. Головне, щоб не було так, як з вивченням іноземної мови правоохоронцями.

Ще дивніше така кількість годин виглядає у порівнянні з годинами для спеціальності 081 Право. Для останніх передбачено на третину менше, ніж для спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. Виникає більше питань, оскільки для Правоохоронної діяльності передбачено 180 кредитів на весь курс навчання, а для 081 Право – 240 [13, с. 1]. І у відсотковому відношенні до загальної кількості годин для останніх передбачено менше аудиторних занять. Хоча здобувачі вищої освіти обох спеціальностей будуть працювати у правоохоронній сфері.

Збільшення аудиторних годин – це добре, але це вирішення зовнішньої проблеми. Перейдемо до внутрішньої – розглянемо наповненість курсу. При аналізі робочих навчальних програм з курсу Соціологія для спеціальностей 081 Право і 262 Правоохоронна діяльність різних вишів України видно, що тематичний план дисципліни Соціологія у принципі має загальне наповнення і мало чи відрізняється від тематичного плану для освітніх програм інших спеціальностей, наприклад, педагогіка, менеджмент тощо [14–21]. Звідси виходить, що на вивчення дев'яти залишається вкрай мало часу, і в більшості випадків дев'янтна поведінка розглядається у темі «Соціологія особистості». Звісно, така ситуація не може вирішити проблему з ознайомленням і механізмами мінімізації дев'янтних проявів. Усе ж таки варто зазначити, що деякі викладачі у тематичному плані навчальної дисципліни виділяють теми на кшталт «Соціологія дев'яти і соціальний контроль». Останнє, звісно, є позитивним моментом.

Зазначимо, що люди зі схильністю до дев'янтної поведінки характеризуються підвищеною конфліктністю, тому при викладанні курсу Соціологія необхідно також зосередитися на засвоєнні здобувачами вищої освіти знань з теорії конфлікту, закономірностей і джерел його виникнення, динаміки розвитку, методів попередження та подолання. Тому, тема «Соціологія конфлікту» або «Конфліктологія» в навчальній дисципліні Соціологія теж вкрай необхідна. Яка ж ситуація у тематичних планах? Аналіз тематичних планів робочих програм показує, що ситуація з вивченням конфліктології виглядає неоднозначно. Від повної відсутності до виділення лекційного і семінарського заняття на тему «Соціологія конфлікту» [14–21].

Деякою мірою незначне приділення уваги до тем «Соціологія девіантної поведінки» і «Конфліктологія» можна було б пояснити тим, що у процесі навчання у здобувачів ще будуть дисципліни соціологічно-психологічного характеру. І вони, напевно, будуть розглядати девіантну поведінку і методи протидії їй. У Типовому навчальному плані МВС можна віднайти ці нормативні дисципліни: так, для Спеціальності 081 Право це Юридична психологія, Професійно-психологічна підготовка працівників Національної поліції. Для спеціальності 262 Правоохоронна діяльність – Професійно-психологічна підготовка поліцейського. Але ці дисципліни мають дещо інші завдання, які досить побіжно розглядають соціологію девіантної поведінки і конфліктології. А саме: Професійно-психологічна підготовка поліцейського – ознайомлення курсантів із загальними принципами професійно-психологічної підготовки та професійного становлення особистості працівника поліції; формування чіткого уявлення про психологічні закономірності та техніки професійного спілкування та психологічного впливу; навчання методам та засобам психологічної саморегуляції в умовах виконання службових завдань [22]. Юридична психологія – засвоєння студентами знань про засади юридичної психології та психологічні особливості різних видів юридичної діяльності; формування готовності, вмінь та навичок застосування психологічних знань при вирішенні професійних завдань; розвиток, удосконалення, професійно-важливих здібностей і якостей: спостережливості, пам'яті, мислення, комунікативності [23].

Ще одним способом вирішення ситуації з обмеженою кількістю годин на питання, присвячені девіації, є вибіркові курси, які доповнюють або розширюють проблематику. Наприклад, Психологія конфлікту, Психологія девіантної поведінки, Юридична конфліктологія тощо. Ці курси пропонуються як на першому освітньому рівні (бакалавр), так і на другому (магістр). Лишається відкритим питання – чи виберуть цей курс здобувачі або чи продовжать вони навчання в магістратурі?

Іншою складовою частиною успішного розвитку у майбутніх правоохоронців умінь запобігати девіантним проявам є практична. Тому автори вважають, що у навчальну дисципліну треба вводити практичні заняття (на зараз вони не передбачені в Типовому плані МВС). Звісно, в ідеалі було б збільшити обсяг аудиторних годин, але у крайньому випадку – виокремити із семінарських годин.

Водночас до проведення практичного заняття з теми на кшталт «Соціологія девіантної поведінки» або «Соціологія конфлікту» слід ґрунтовно готуватися обом сторонам, як викладачеві, так і здобувачам.

Одна з найважливіших умов результативності практичного заняття – чітке визначення його цілей та орієнтація викладача на їх досягнення. Однак досить часто цілі (те, заради чого, або уявний кінцевий результат діяльності) залишаються поза увагою викладача. Плідність практичного заняття залежить від успішності реалізації його основних цілей, одна з яких полягає у розвитку інтелектуальних здібностей та мислення, навичок розумової праці студентів. Цілком зрозуміло, що одна з основних цілей практичного заняття – залучити студентів до активної практичної діяльності [24, с. 71]. Практичні заняття виконують такі основні функції:

- 1) поглиблення знань;
- 2) закріплення та конкретизація знань, отриманих на лекції та в процесі самостійної роботи;
- 3) систематизація знань;
- 4) розвиток навичок самостійної роботи;
- 5) формування умінь та навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;
- 6) формування умінь формулювати і відстоювати власну думку [24, с. 72].

Отже, майбутнім правоохоронцям україні необхідно володіти методами і прийомами запобігання або зменшення проявів девіантної поведінки. Однією з ключових дисциплін, яка повинна навчити здобувачів вищої освіти цим навичкам, повинна стати Соціологія. В останні роки відбулося збільшення обсягу як загальних, так і аудиторних годин на спеціальності 262 Правоохоронна діяльність. Однак у робочих програмах дисципліни Соціологія різних вишів відповідного спрямування простежується недостатній акцент на вивчення тем, присвячених девіації та зменшенню її проявів. Тому варто збільшити кількість аудиторних годин на дану тему. Крім того, необхідно виділити на дисципліну практичні заняття, на яких можна присвятити час напрацюванню практичних умінь мінімізації девіантних проявів.

Список використаних джерел:

1. Девіантна поведінка особистості : філософсько-правовий вимір : монографія. Луганськ : ЛДУВС, 2009. 523 с.
2. Христук О.Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
3. Сушик Н. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1(93). С. 83–86.
4. Ренжин П.П. Девіантна поведінка як соціологічна категорія і проблеми її вивчення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (60). С. 80–83.
5. Ліпич Л.М., Балагура О.О. Формування соціологічної уяви у студентів технічних закладів освіти в процесі викладання соціології. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 4(52). С. 17–22.
6. Лобанова А. Соціологічна підготовка майбутніх педагогів як чинник ефективної превенції девіантної поведінки підлітків та молоді. *Рідна школа*. 2010. № 7-8. С. 33–37.
7. Волошенко М.О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2016. 267 с.
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
9. Європа: Індекс преступности по странам. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2021®ion=150.
10. Дюркгейм Э. Норма и патология. *Социология преступности: Современные буржуазные теории: Сборник статей*. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/Norm_Pat.php.
11. Туляков В.А. Профілактика насильства в сім'ї: проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса. Юрид. літ., 2003. Вип. 18. С. 764–769.
12. Типовий навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти галузі знань 26 Цивільна безпека за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність. МВС, 2022. 1 с.
13. Типовий навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освіти галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. МВС, 2022. 1 с.
14. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалавра) рівня вищої освіти 262 Правоохоронна діяльність (поліцейські). МВС Харківський національний університет внутрішніх справ Сумська філія, Харків, 2021. 21 с.
15. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалавра) рівня вищої освіти 081 Право. МВС Харківський національний університет внутрішніх справ Сумська філія, Харків, 2021. 21 с.

16. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» Спеціальність 262 Правоохоронна діяльність. МВС Дніпропетровський університет внутрішніх справ, Дніпро, 2019. 18 с.

17. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» МОН Таврійський державний агротехнологічний університет ім. Дмитра Моторного. Мелітополь 2021. 13 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/robocha-prohrama-navchalnoyi-dyscypliny-sociolohija-dlja-zdobuvachiv-stupenja-vyshchoyi-osvity-bakalavr-zi-specialnosti-072-finansy-bankivska-sprava-ta-strahuvannja-21-22n.r..pdf>.

18. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Національний авіаційний університет, 2020 , 14 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/41211/10/%D0%A0%D0%9D%D0%9F%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202019%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf>.

19. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія» для спеціальності 053 «Психологія». Дніпровська академія неперервної освіти. Дніпро 2021. 14 с. URL: <https://www.dano.dp.ua/attachments/article/1265/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20-%202021-2022%20-%20%D0%86%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81.pdf>.

20. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія». Спеціальність 262 Правоохоронна діяльність. Херсонський факультет ОДУВС, 2021. 16 с.

21. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціологія». Спеціальність 081 Право. Херсонський факультет ОДУВС, 2021. 14 с.

22. Програма навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського». Херсонський факультет ОДУВС, 2020. 11 с.

23. Програма навчальної дисципліни «Юридична психологія». Херсонський факультет ОДУВС, 2020. 10 с.

24. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 351(477); 354

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.20>

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Нікітін Анатолій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Робота присвячена дослідженню окремих актуальних питань особливостей здійснення публічного адміністрування в умовах дії режиму воєнного стану.

У статті обґрунтовано актуальність обраної теми та був проведений загальний аналіз досліджень з даної тематики.

Метою статті є дослідження сутності публічного адміністрування за особливих умов дії режиму воєнного стану. Визначена мета зумовила постановку й розв'язання таких завдань: дослідити теоретичний зміст категорії публічного адміністрування та механізмів його здійснення в Україні, проаналізувати законодавчі акти України, які містять норми, що регулюють суспільні відносини у сфері публічного адміністрування під час дії режиму воєнного стану; визначити особливості здійснення публічного адміністрування за особливих умов, за результатами аналізу досліджених джерел визначити актуальні питання та наявні проблеми, що виникають у сфері публічного адміністрування під час дії режиму воєнного стану, та запропонувати шляхи їх розв'язання.

У статті був досліджений зміст теоретичних положень наукових категорій «адміністративно-правовий режим», «публічне адміністрування», «воєнний стан».

Надано авторське розуміння публічного адміністрування як регламентованої законами та іншими нормативно-правовими актами діяльності суб'єктів публічного адміністрування, спрямованої на реалізацію законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг.

Досліджено зміст нормативно-правових актів, які передбачають запровадження особливого порядку здійснення управління та адміністрування державою під час дії режиму воєнного стану. Визначено нормативне поняття змісту режиму воєнного стану. Здійснено аналіз обмежень, які встановлюються в державі, та розглянуто механізм забезпечення прав і свобод громадян в процесі публічного адміністрування.

Доведено, що головною причиною запровадження воєнного стану є військова агресія ззовні, а також її військові, економічні, політичні і соціальні наслідки, трансформація формальних і неформальних інститутів держави.

Визначено особливості здійснення публічного адміністрування в умовах дії режиму воєнного стану. Авторкою були досліджені проблемні питання забезпечення публічного адміністрування в умовах дії режиму воєнного стану, а саме: незавершеність адміністративно-територіальної реформи, що загрожує наростанням в Україні інституційних диспропорцій у взаємовідносинах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; неврегульованим в повному обсязі залишається питання розподілу управлінських функцій між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень; незавершеність реформи системи військового обліку та формування мобілізаційного резерву; низька якість правового та організаційного забезпечення планування та реалізації евакуаційних заходів, контролю інформаційних потоків в мас-медіа та Інтернеті тощо.

Обґрунтовано авторські пропозиції щодо покращення правового та організаційного врегулювання здійснення публічного адміністрування в умовах дії режиму воєнного стану, мас-медіа.

Ключові слова: військова агресія, публічне адміністрування, адміністративно-правові режими публічного адміністрування, режим воєнного стану, публічні адміністрації, надзвичайна ситуація, військовий облік, евакуація, мобілізаційний резерв, комендантська година, мас-медіа, фейкова інформація.

IMPLEMENTATION OF PUBLIC ADMINISTRATION DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Nikitin Anatolii Anatoliiovych,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative Law and
Administrative Process
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The work is devoted to the study of specific topical issues of the implementation of public administration in the conditions of martial law.

The article substantiates the relevance of the chosen topic and conducted a general analysis of research on this topic.

The purpose of the article is to study the essence of public administration under the special conditions of the martial law regime. The defined goal led to the formulation and solution of the following tasks: to investigate the theoretical content of the public administration category and the mechanisms of its implementation in Ukraine, to analyze the legislative acts of Ukraine, which contain norms regulating social relations in the field of public administration during the martial law regime; determine the specifics of public administration under special conditions, based on the results of the analysis of the researched sources, determine the current issues and existing problems that arise in the field of public administration during the martial law regime and propose ways to solve them. The article examined the content of the theoretical provisions of the scientific categories 'administrative-legal regime', 'public administration', 'martial law'.

The author's understanding of public administration as regulated by laws and other normative legal acts of the activity of public administration subjects, aimed at the implementation of laws and other normative legal acts through the adoption of administrative decisions, provision of administrative services established by law, is provided.

The content of normative legal acts, which provide for the introduction of a special procedure for the management and administration of the state during the martial law regime, has been studied. The normative concept of the content of the martial law regime is defined. The analysis of the restrictions established in the state was carried out and the mechanism of ensuring the rights and freedoms of citizens in the process of public administration was considered.

It is proved that the main reason for the introduction of martial law is military aggression from the outside, as well as its military, economic, political and social consequences, transformation of formal and informal institutions of the state.

The specifics of public administration in the conditions of martial law are determined. The author investigated the problematic issues of ensuring the implementation of public administration in the conditions of martial law, namely: the incompleteness of the administrative-territorial reform, which threatens the growth of institutional disproportions in the relationship between state authorities and local self-government bodies in Ukraine; the issue of the distribution of management functions between public authorities and institutions of civil society regarding the exercise of their powers remains unsettled in full; the incompleteness of the reform of the military accounting system and the formation of the mobilization reserve; low quality of legal and organizational support for the planning and implementation of evacuation measures; control of information flows in the mass media and the Internet, etc.

The author's proposals for improving the legal and organizational regulation of public administration in the conditions of the martial law regime, mass media, are substantiated.

Key words: military aggression, public administration, administrative and legal regimes of public administration, martial law, public administrations, emergency situation, military accounting, evacuation, mobilization reserve, curfew, mass media, fake information.

Постановка проблеми та її актуальність. Агресія Російської Федерації у відношенні Української держави підняла проблеми не тільки відбиття нападу військовими силами і збройними засобами, але й гостро поставила питання здійснення ефективного публічного адміністрування в країні за нових умов.

Поняття публічного адміністрування слід, на нашу думку, розуміти як елемент публічного управління, суб'єктами якого є публічні адміністрації (органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також суб'єкти делегованих повноважень), яким у встановленому законом порядку надано право здійснювати юридично значущі дії, спрямовані на забезпечення інтересів фізичних та юридичних осіб.

Метою здійснення публічного адміністрування в державі є максимальне забезпечення інтересів фізичних та юридичних осіб у всіх сферах життєдіяльності суспільства і у створенні на цій основі умов для сталого розвитку безпекових, політичних, економічних, соціальних, екологічних, інформаційних та інших видів суспільних відносин. За критерієм адміністративно-правового режиму можна виокремити такі види публічного адміністрування, як: а) публічне адміністрування у мирний час; б) під час надзвичайної ситуації; в) під час надзвичайного стану; г) під час воєнного стану [1, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення публічного адміністрування в державі та механізмів його реалізації під час дії особливих видів адміністративних режимів розглядалися у працях: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, С.О. Баранова, В.В. Белевцевої, Ю.П. Битяка, В.В. Борщевського, В.М. Гаращука, Є.В. Додіна, І.В. Зозулі, В.О. Івахи, М.В. Коваліва, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, С.О. Кузніченка, В.Я. Настюка, Г.О. Пономаренка, М.Б. Саакяна, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмачі та ін.

Метою статті є дослідження змісту публічного адміністрування за особливих умов дії режиму воєнного стану. Визначена мета зумовила постановку й розв'язання таких завдань: дослідити теоретичний зміст категорії публічного адміністрування та

механізмів його здійснення в Україні, проаналізувати законодавчі акти України, які містять норми, що регулюють суспільні відносини у сфері публічного адміністрування під час дії режиму воєнного стану; визначити особливості здійснення публічного адміністрування за особливих умов, за результатами аналізу досліджених джерел визначити актуальні питання та наявні проблеми, що виникають у сфері публічного адміністрування під час дії режиму воєнного стану, та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правові режими є своєрідною складовою частиною і необхідною умовою життєдіяльності суспільства, а їх забезпечення має розглядатися як невід'ємна частина управлінської функції держави. Вони ґрунтуються на загальних принципах, методах та формах публічного управління у сфері адміністративно-політичної діяльності і є одним з його основних чинників. Проте адміністративно-правові режими мають й свої особливості, що залежать насамперед від характеру державних завдань та функцій щодо забезпечення публічної безпеки, системи компетентних органів, змісту їх режимної діяльності. Саме визначені особливості зумовлюють доцільність дослідження даної проблематики як окремого інституту адміністративного права.

Інститут адміністративно-правових режимів займає одне з провідних місць в юридичній науці та правозастосовній діяльності органів публічної влади. Його виникнення, існування і розвиток пов'язані з вирішенням, врегулюванням та забезпеченням практичної реалізації низки важливих комплексних проблем, що належать переважно до сфери національної та державної безпеки.

Організаційно цей напрям має охоплювати публічні адміністрації, на які покладається запровадження режимних заходів щодо усунення та нейтралізації надзвичайних і кризових ситуацій у суспільстві, окремих регіонах, підприємствах тощо. При цьому мається на увазі здійснення публічного адміністрування щодо забезпечення нормального функціонування державних і громадських інституцій, захисту особистої безпеки громадян, підтримання публічної безпеки та зміцнення правопорядку у публічному управлінні, а також у сфері адміністративно-політичної діяльності в цілому.

Враховуючи наведене, слід коротко зупинитися на змісті, який вкладається у категорію «режим». Етимологічно термін «режим» походить від французького «regime» – порядок (упорядковувати) та латинського «regimen» – управління.

У тлумачних словниках термін «режим» має декілька основних значень, основними серед яких є: 1) система правил, заходів, методів для досягнення будь-якої мети функціонування, або певні умови, необхідні для забезпечення роботи; 2) установлений порядок життєдіяльності; 3) умови діяльності, існування чого-небудь [1, с. 1021].

Разом із тим зазначимо, що у роботах різних авторів під режимом розуміються законність, порядок, соціальний режим певного об'єкта або виду діяльності, закріплений правовими нормами і забезпечений сукупністю юридичних засобів. У сучасній юридичній науці поняття «режим» частіше розглядається як одна з найважливіших категорій юрисдикції.

На думку дослідників, правовий режим – дуже широке юридичне поняття. Воно означає, що діяльність і пов'язані з нею суспільні відносини врегульовані нормами права спеціального соціального призначення. Для їх виникнення, існування, розвитку, охорони використовується система юридичних засобів владного впливу.

В.Я. Настюк вважає, що правовий режим як елемент правової дійсності виражає комплексний засіб регулювання є складовою частиною галузевих методів [2, с. 24].

У межах кожного правового режиму завжди беруть участь усі засоби правового регулювання. Але у кожному режимі, і це багато в чому визначає його специфіку, один із засобів, як правило, виступає домінантою, що визначає весь комплекс і якраз

створює специфічну спрямованість у регулюванні суспільних відносин. Через це механізми адміністративно-правових режимів мають ураховувати сучасні внутрішні і зовнішні соціально-економічні та політичні реалії. Так, політичні процеси, що відбуваються у сфері міжнародних відносин, накладають свій відбиток на форми і методи здійснення публічного адміністрування в країні.

На думку С.О. Кузніченка, важливу роль у встановленні конкретного адміністративно-правового режиму має відігравати принцип доцільності, який доводить, що встановлений режим повинен бути найбільш пріоритетним, з погляду прав свобод, законних інтересів людини, цілей самого правового регулювання тощо [3, с. 16].

Ще однією категорією нашого дослідження є «публічне адміністрування». На думку більшості дослідників, публічне адміністрування є складовою частиною публічного управління і стосується ефективного функціонування всієї системи публічних інституцій (адміністрацій) держави.

У наукових та нормативних джерелах можна знайти багато різних визначень публічного адміністрування. У глосарії Програми розвитку ООН знаходимо твердження про те, що термін «публічне адміністрування» має два тісно пов'язаних значення: 1) цілісний державний апарат (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління і координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі; 2) управління та реалізація різних урядових заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов та рішень уряду та управління, що пов'язане з наданням публічних послуг [4].

На думку авторів монографії «Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід», публічне адміністрування – це цілеспрямована взаємодія публічних адміністрацій з юридичними та фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів та підзаконних актів і виконання частини основних функцій: орієнтуючого планування, що визначає бажані напрямки розвитку; створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії; розподілу праці; кооперування та координування діяльності; моніторингу результатів [5, с. 20].

Таким чином, можна узагальнити, що публічне адміністрування – це регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг.

На думку дослідників, публічне управління в умовах воєнного стану має свої характерні особливості та механізми розвитку. Введення воєнного стану завжди викликає негативний вплив на різні сфери життєдіяльності держави і суспільства. Це пов'язано як з інституційно-правовими змінами, що слідують у цьому випадку, так і з головною причиною запровадження такого стану – військовою агресією ззовні, а відтак і з різкою трансформацією цілої низки неформальних інститутів, що настають внаслідок неї.

Світова практика показує, що основними викликами, з якими стикаються країни під час воєнних дій на своїй території, є: руйнування усталених механізмів управління державою, різка зміна структури економіки, втрата значної частини бюджетних надходжень, загострення соціальних і демографічних проблем, посилення бідності, інфляція, а також зниження інвестиційної активності бізнесу [6, с. 31].

В законі «Про правовий режим воєнного стану» визначення воєнного стану надається як виду – «особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих

її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

Особливістю публічного адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану є також обмеження певних демократичних процедур і зміцнення ієрархічності та єдиноначальності [8, с. 67].

Відповідно до ч. 3 Указу Президента України № 64/2022 [9] на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, а саме: 1) недоторканність житла; 2) таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; 3) невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; 4) свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; 5) право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; 6) право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 7) право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; 8) право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; 9) право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; 10) право на працю; 11) право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; 12) право на освіту [7].

Також відповідно до норм наведеного закону може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер. Встановлюються відповідні обмеження прав: 1) використання потужностей і трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміну режиму їхньої роботи; 2) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави; 3) запровадження комендантської години (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень); 4) проведення перевірки документів у осіб, а в разі потреби – проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; 5) заборону проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; 6) встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців та осіб правоохоронних органів, служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ [7].

Таким чином, воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування (публічних адміністрацій) та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України або запобігання безпосередній загрозі агресії.

Оскільки публічні адміністрації є однією з важливих складових його забезпечення, постає питання дослідження особливостей діяльності цих інституцій в умовах дії режиму воєнного стану.

Термін «публічна адміністрація» вперше було використано в праві Європейського Союзу Під поняттям «публічна адміністрація» розуміють систему органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, наділені адміністративно-управлінськими функціями, які діють з метою забезпечення як інтересів держави, так і інтересів суспільства в цілому, а також сукупність цих адміністративно-управлінських дій та заходів, встановлених законом [10].

Таким чином, публічна адміністрація є сукупністю державних і недержавних суб'єктів публічної влади, головним завданням яких є реалізація владних повноважень.

Введення воєнного стану передбачає надання публічним адміністраціям (органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень) необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [11].

З моменту введення воєнного стану на усій території нашої держави були утворені військові адміністрації, що представляють у відповідності до норм закону тимчасові державні органи, метою яких є забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Саме на них припадає основне організаційно-управлінське навантаження з реалізації положень режиму воєнного стану [12, с. 19–23].

Одним із першочергових завдань влади стало проведення мобілізаційних заходів з призову до лав Збройних Сил України резервістів та формування і розгортання підрозділів територіальної оборони у всіх адміністративно-територіальних одиницях країни.

На думку В.В. Борщевського, реалізації зазначених завдань не сприяли наявні організаційні, правові та соціальні проблеми, що існують у сучасній системі публічного адміністрування в Україні. А саме, по-перше, незавершеність адміністративно-територіальної реформи, що загрожує наростанням в Україні інституційних диспропорцій у взаємовідносинах між органами державної влади та органами місцевого самоврядування різних рівнів в процесі здійснення публічного адміністрування, особливо під час воєнного стану.

По-друге, розподіл управлінських функцій між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства щодо здійснення ними повноважень у сфері публічного управління в нашій країні залишився не повною мірою врегульованим. Причому це стосується не лише організації суспільного життя, але й економічних компетенцій, а також роботи з формування мобілізаційного резерву та діяльності у безпековій сфері.

По-третє, в Україні система військового обліку, включаючи формування мобілізаційного резерву, фактично не змінювалась з радянських часів. Як наслідок, ані органи державної влади, ані органи місцевого самоврядування, не кажучи вже про інститути громадянського суспільства, залишаються не залученими до цього процесу належним чином.

Відзначимо, що функціонування інституту територіальної оборони, формування якого розпочалося буквально напередодні війни, залишилося не внормованим належним чином, що зумовило прискорене прийняття нових нормативно-правових актів із цього приводу вже під час дії воєнного стану.

По-четверте, ситуація ускладнюється через корупцію та інші інституційні дисфункції, що блокують ефективність механізмів публічного управління в Україні сьогодні. Передусім це стосується опортуністичної поведінки громадян та функціонерів. Наприклад, останнім часом спостерігаються непоодинокі випадки зловживань, пов'язаних з уникненням оподаткування, розподілом гуманітарної допомоги, розподілом земельних ресурсів, ухиленням від військового призову, шляхом легального і нелегального виїзду чоловіків за кордон тощо [8, с. 33].

Ще одним з аспектів діяльності органів публічної влади за умов адміністрування під час воєнного стану є необхідність проведення евакуаційних заходів у відношення матеріальних цінностей, поточної та архівної документації, промислового обладнання, а також великих груп населення з районів бойових дій.

Як показує аналіз фактів, евакуація населення з ряду населених пунктів мала неорганізований характер, в більшості випадків супроводжувалась лише самостійним виїздом громадян власним автомобільним транспортом автомобільними дорогами загального користування за умов відсутності належної її організації та здійснення регулювання дорожнім рухом з боку відповідальних структур державних органів і органів місцевого самоврядування.

Слід відмітити, що евакуація громадян, яка проводилася залізничним транспортом, була більш організованою завдяки злагодженій роботі колективу «Укрзалізниці» та налагодженій взаємодії військових адміністрацій та керівництва пасажирських залізничних станцій [13, с. 33].

Виходячи з наведеного, вважаємо за необхідне запропонувати, що разом з планами організації евакуаційних заходів, які готуються державними та військовими адміністраціями, доцільно розробляти методичні рекомендації щодо планування та проведення евакуаційних заходів на дорогах загального користування, визначивши основні форми організації взаємодії підрозділів ЗС України, Територіальної оборони, Національної поліції та органів місцевої влади щодо участі в евакуаційних заходах. На наш погляд, доцільним буде негайне внесення доповнень і змін до нормативних актів, які врегульовують процедури планування та проведення евакуаційних заходів.

До особливостей здійснення адміністрування у період дії воєнного стану можна віднести реалізацію встановлених військовими адміністраціями заборон та обмежень щодо переміщення осіб та транспорту в «комендантську годину» чи порушення заборон на торгівлю алкогольними напоями на території адміністративно-територіальної одиниці або у визначений у наказі час.

Зазначимо, що ефективності застосування наведених заборонних норм не сприяла відсутність норм адміністративного законодавства, які б встановлювали відповідальність за порушення встановлених військовими адміністраціями заборон та обмежень. Наведена прогалина законодавства доволі оперативно була усунена шляхом внесення проєктів змін до КУпАП [11, с. 21].

Важливою складовою частиною забезпечення належного адміністрування в суспільстві під час дії воєнного стану є дотримання вимог інформаційної безпеки. Оскільки у сучасному інформаційному просторі соціальні мережі часто виступають механізмом поширення фейкової інформації. Соціальні мережі створюють відповідні можливості для маскуванню проведення операцій психологічного впливу, що робить їх надзвичайно ефективним інструментом ведення інформаційної війни.

Війна викликала значний сплеск поширення дезінформації та пропаганди в соціальних мережах, що створило реальні суттєві загрози інформаційній безпеці країни. Тому належна організація відповідними державними інституціями заходів адміністрування медійним простором є важливим завданням публічного управління в воєнний період.

С.О. Баранов наголошує на необхідності адміністрування з організації моніторингу медійного простору уповноваженими на то державними органами з метою своєчасного виявлення осіб, які розповсюджують в мережі Інтернет заборонену інформацію військового призначення, поширюють фейкові новини, або про результати нанесених ракетних ударів, що впливає на формування в населення масових негативних соціально-психологічних станів та панічних настроїв.

У даному контексті важливим є контроль за висловлюваннями в мас-медіа посадових осіб держави та органів місцевого самоврядування. Такі інформаційні висловлювання посадової особи можуть негативно або позитивно вплинути на думки та дії мільйонів людей в Україні. У цьому зв'язку слід важливу увагу приділяти як дослівним висловлюванням посадових осіб, так і непрямій передачі іншими особами оприлюдненої інформації.

Уявляється, що в якості механізму контролю за розповсюдженням публічної офіційної інформації в умовах військового стану має бути запровадження таких застережень: по-перше, встановити вимогу, що будь-які посадові особи мають узгоджувати зміст стратегічно важливої інформації, пов'язаної з організацією життєдіяльності населення та роботи органів виконавчої влади, із представниками ЗС України. Заборонити посадовим особам цивільних органів виконавчої влади коментувати інформацію, що стосується діяльності підрозділів ЗС України.

По-друге, журналістам, блогерам та будь-яким іншим особам слід заборонити надавати стратегічно-важливу інформацію без посилання на першоджерело. Інформація з посиланням на певну посадову особу повинна передаватися дослівно, а в письмових джерелах у паперових чи електронних носіях має братися у лапки. Після цього особа може коментувати таку інформацію, зазначивши, що це її особистий аналіз та особиста думка. Особи, які допустили порушення цих вимог, повинні нести адміністративну або кримінальну відповідальність [12, с. 22].

Висновки. З наведеного можна зробити узагальнення, що в умовах воєнного стану зростає важливість оптимізації процесів управління державою. Це ставить нові виклики перед системою публічного адміністрування в Україні. Передусім необхідно налагодити ефективну взаємодію між органами державної влади в особі військових адміністрацій і військового командування з органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства задля подолання наявних інституційних проблем, які не сприяють адаптації країни до умов воєнного стану.

До таких проблем, зокрема, належать інституційні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні адміністративно-територіальної реформи, неналежне із запізненням реагування органів місцевої влади на нагальні проблеми, пов'язані з евакуацією населення, проведенням мобілізаційних заходів, вивезенням матеріальних цінностей та службової документації, а також опортуністична поведінка окремої частини населення.

Важливого значення в нинішніх умовах набуває формування в Україні нової системи адміністрування в державі з урахуванням актуальних потреб воєнного стану та реалізація вкрай назрілих правових та організаційних управлінських заходів.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
2. Настюк В.Я., Белевцева В.В. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. Харків : «Право», 2009. 128 с.
3. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія. Вид. 2-ге. Одеса : ОДУВС, 2011. 324 с.

4. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary> (дата звернення: 18.10.2022).
5. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. Сергія Чернова, та інших ; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 606 с.
6. Жукова Є. Публічне адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року*. Кривий Ріг, 2022. 498 с.
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 1647-III. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
8. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвєєв Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*, 2022 р. № 2. С. 30–35.
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 18.10.2022).
10. Плугатор В., Оксентюк Р. Поняття публічної адміністрації та її основні ознаки. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28273/2/MNPK_2019.pdf (дата звернення: 18.10.2022).
11. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 67–71.
12. Баранов С.О. Особливості здійснення публічного адміністрування під час дії адміністративно-правового режиму воєнного стану. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, м. Одеса, 28 жовтня 2022 р.* Одеса : ОДУВС, 2022. 152 с. С. 19–23.
13. Єсімов С. Окремі аспекти організації евакуації населення. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року*. Кривий Ріг, 2022. 498 с. С. 33–34.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг статті має бути від 8 до 20 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список використаних джерел.

- поля верхні та нижні, ліві і праві – 2,0 см.
- міжрядковий інтервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацний відступ – 0,5 см.
- текст вирівнюється по ширині.

2.2. Посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела. Наприклад: [3, с. 234] або [2, с. 35; 8, с. 234].

2.3. Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та має бути оформлений відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (див.: розроблений в 2015 році Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»).

2.4. Стаття повинна містити назву, відомості про автора(ів) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи/навчання, місто, країна), анотації та ключові слова українською та англійською мовами; середній обсяг анотацій – не менш як 1800 друкованих знаків.

З прикладом оформлення статті можна ознайомитись на сайті видання за посиланням: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/priklad>.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Представлена автором стаття повинна являти собою продукт його власної ідеї. Не допускається плагіат у різних формах. Використання праць інших авторів можливо тільки як посилання, цитата, опис, але не переписування праці, запозичення ідей. При використанні інформації інших праць обов'язкове посилання на автора, його працю, видання, рік, сторінку. Передрук (перевидання) матеріалів видання дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

Редакція наукового журналу «Юридичний бюлетень»:

Україна, 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1

Контактний телефон: +38 (099) 729 68 59

Електронна адреса: editor@lawbulletin.oduvs.od.ua

Електронна сторінка: www.lawbulletin.oduvs.od.ua

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 27

Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,53
Замов. № 0323/129. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.